

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Sarah Olšovská

**Psychologické aspekty ovlivňující rozhodování
soudců se zaměřením na civilní proces**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Judr. Jan Kosek, Ph.D.

Katedra politologie a sociologie

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu) : 17.04.2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 167.876 znaků včetně mezer.

V Praze dne 17. dubna 2023

Sarah Olšovská

Pod'akovanie

Chcela by som pod'akovať vedúcemu svojej diplomovej práce, pánovi doktorovi JUDr. Janovi Kosekovi, Ph.D., za jeho cenné rady, odporúčania a podporu. Zároveň by som chcela pod'akovať svojej rodine a priateľom za ich veľkú dávku trpezlivosti, že mi boli oporou počas celého štúdia, verili mi a podporovali ma na ceste za mojím snom.

Obsah

Úvod	1
1. Psychológia a právo.....	6
2. Požiadavky na osobu sudcu	12
2.1. Spôsobilosť vykonávať funkciu sudcu	12
2.2. Náročnosť práce sudcu	17
3. Právne princípy a procesné zásady ako mantinely spravodlivosti	21
3.1. Právne princípy.....	21
3.2. Procesné zásady.....	23
3.2.1. Zásada dispozičná a zásada oficiality	24
3.2.2. Zásada prejednávacia a zásada vyšetrovacia	25
3.2.3. Zásada voľného hodnotenia dôkazov	25
3.2.4. Zásada formálnej či materiálnej pravdy	27
3.3. Sudcovské rozhodovanie	27
4. Kognitívna psychológia	31
4.1. Kognitívna psychológia ako vedná disciplína.....	32
4.2. Kognitívne procesy ľudskej mysle	33
4.3. Kognitívne skreslenia ako produkt heuristik	37
5. Kognitívne skreslenia ako aspekt rozhodovania sudcov.....	40
5.1. Heuristika ukotvenia.....	43
5.1.1. Úvod a definícia	43
5.1.2. Výskyt a dopady heuristiky ukotvenia v praxi	46
5.2. Heuristika reprezentatívnosti.....	47
5.2.1. Úvod a definícia	47
5.2.2. Výskyt a dopady heuristiky reprezentatívnosti v praxi	49
5.3. Heuristika spätného pohľadu.....	50
5.3.1. Úvod a definícia	50

5.3.2. Výskyt a dopady heuristiky spätného pohľadu v praxi	53
5.4. Riziko vstupu psychologických aspektov do sudcovského rozhodovania	54
6. Obrana proti kognitívnym skresleniam a ako možno obmedziť ich výskyt	59
6.1. Tréningový program pre budúcich sudcov	59
6.2. Digitalizácia justície	65
7. Záver	71
Skratky	73
Použitá literatúra.....	74
Použitá právne pramene	80
Iné citované zdroje	81
Prílohy	82
Abstrakt: Psychologické aspekty ovplyvňujúci rozhodovanie sudcov se zaměřením na civilní proces	83
Klíčové slová	83
Abstract: Psychological Aspects Affecting Judges' Decision Making with a Focus on Civil Procedure	84
Key words.....	84

Úvod

Prekladaná práca usiluje o zvýšenie povedomia o psychologických aspektoch, ktoré môžu vstupovať do rozhodovania sudcov ako aspekty mimoprávne, v rovine nevedomia, a prípadne toto rozhodovanie ovplyvniť. Hlavným cieľom tejto práce je ukázať čitateľovi prostredníctvom snahy o nahliadnutie do mysle sudcu, faktory ľudskej psychiky, ktoré sú príznačné všetkým ľudským bytostiam, teda i sudcom. Pretože to, kým sme a to, čím sme, ovplyvňuje ako sa na svet a veci v ňom pozeráme.¹ Výskyt týchto faktorov nie je možné úplne odstrániť, avšak je v našej kompetencii pracovať na obmedzení ich výskytu, aby sme sa nestávali ich obeťami v dôležitých rozhodnutiach. Konkrétne budeme v práci bližšie rozoberať psychologický fenomén kognitívneho skreslenia, ktorý by sa dal označiť za určité slepé miesto každého z nás, sudcov nevynímajúc. Kognitívne skreslenia považujem za jednu z prekážok brániacej v spravodlivej justícii.

Spravodlivá justícia stojí na pleciach sudcu, ktorý je jedným z garantov naplnenia práva na spravodlivý proces, nakoľko je priamym vykonávateľom rozhodovacej právomoci menom súdu, keďže súdom ako inštitúcii súdnej moci bola na základe Ústavy zverená. Uchádzač o funkciu sudcu musí zosobňovať kvality a poskytovať záruky, aby bolo možné (mimo iné) naplniť všetky základné práva súvisiace s poskytovaním súdnej ochrany v zmysle hlavy šiestej LZPS. Tieto základné práva sa následne odrážajú v právnych princípoch a procesných zásadách, ktorými je ovládaný právny poriadok Českej republiky. Ovládané sú nimi aj právne odvetvia vrátane jednotlivých procesných právnych noriem, pričom my sa v rámci tejto diplomovej práce zameriame na občianske právo procesné.

Sudca má povinnosť sa týmito princípmi, zásadami i na nich nadväzujúcimi právnymi normami, či už hmotnými alebo procesnými, riadiť pri výkone svojej funkcie, teda v rámci rozhodovacieho procesu. Celý český právny poriadok je postavený na týchto pomyselných mantineloch, ktorých dodržovanie je nevyhnutné, nakoľko nastavujú pravidlá, toho, ako má sudca rozhodovať a čo má pri rozhodovaní dodržovať.

Avšak, problémom týchto mantinelov je prirodzená rigidita spojená s určitou utopickou predstavou ideálneho sudcu, ktorá v rámci rôznych právnych mechanizmov, z ktorých je česká právna úprava zložená, opomenula ľudskú stránku sudcu, ktorý vysoko nastavené nároky nie je schopný vždy a za každých okolností naplniť. Skutočnosť, že sudca zlyhá v dôsledku vlastnej ľudskosti mu však nemá byť vyčítané, pretože bez potrebných znalostí, vedomostí a skúseností,

¹ (Burns, 2016 s. 319)

s tým nie je častokrát schopný ani nič urobiť. V určitých ohľadoch sa tomu nedá vôbec zabrániť, pretože je človek a nie stroj. Som však toho názoru, že kritika sudcov nie je na mieste, naopak cieľom tejto diplomovej práce je skôr otvoriť diskusiu v rámci právnej obce o tom, prečo tomu tak je a čo sa s tým dá urobiť.

Spomínanú ľudskosť vidíme ako mimoprávny, psychologický aspekt, ktorý za určitých okolností môže vstupovať do sudcovského rozhodovania, a to napríklad vo forme kognitívneho skreslenia kontaminujúceho rozhodnutie sudcu v dôsledku nevedomých kognitívnych procesov prebiehajúcich na pozadí ľudskej mysle. Dôsledok kontaminácie kognitívnym skreslením následne vedie k narušeniu práva na spravodlivý proces.

Medzi jednoznačné úskalia tohto psychologického fenoménu patrí nedostatočné povedomie v rámci právnej obce a tiež neuváženosť zo strany právnej úpravy. Neuváženosť v zmysle, že právna úprava predpokladá a očakáva, že každý sudca je schopný vytesniť všetky vonkajšie i vnútorné vplyvy zo svojho rozhodovania a pristupovať k výkonu svojej funkcie s absolútnou neoblomnou nestrannosťou, ktorá však nie je v možnostiach sudcu úplne uskutočniteľná. Ľudská myseľ je vysoko komplexná, avšak nedokáže oklamať ani seba vo vlastnej ľudskosti, čo je dôvod, prečo existujú aj kognitívne skreslenia, ktoré sa týkajú všetkých ľudských bytostí, aj sudcov.

Účelom diplomovej práce je však predovšetkým snaha nahliadnuť do mysle sudcu a lepšie mu porozumieť. Žiadnym spôsobom sa nesnaží znevážiť výkon funkcie ako už minulých, tak i stávajúcich sudcov, naopak považujem celkové uvedomenie sudcov za vysoké a vnímam ich skôr ako obeť týchto kognitívnych skreslení. To hlavne pre možný nedostatok širšieho povedomia o ich existencii v rámci českej právnej obce. Taktiež, cieľom diplomovej práce nie je kritika výkonu funkcie sudcu, naopak diplomová práca cieľi do budúcnosti, k tomu, čo môžeme urobiť dnes preto, aby sme do budúcnosti mohli zaistiť, že sa priblížime o krok bližšie k spravodlivejšej a nestrannejšej justícii skrz budúce rozhodovanie.

Čo sa týka samotného obsahu diplomovej práce, v prvej kapitole načrtneme vzťah medzi psychológiou a právom, pričom sa pokúsime vysvetliť prienik medzi nimi a tiež to, prečo je vlastne dôležité sa psychológiou zaoberať vo vzťahu k sudcom a právu.

V druhej kapitole budeme analyzovať požiadavky na výkon funkcie sudcu zo všeobecného právneho hľadiska ako určité vstupné premenné, ktoré čitateľovi dotvoria vlastný obraz o osobe sudcu o právny pohľad, ktorý je vedúci v otázke postavenia sudcu ako verejného funkcionára. Každý sudca totiž musí prejsť výberovým konaním, aby mohol obstarávať túto

funkciu a je nutné, aby do určitej miery zosobňoval vykonávateľa spravodlivosti poskytujúceho záruky, že ju bude vykonávať, tak ako je nutné a žiadúce. Zameriame sa tiež na náročnosť výkonu tejto funkcie. Sústrediť sa v rámci celej diplomovej práce budeme na sudy a sudcov prvej inštancie.

V tretej kapitole rozvedieme jednotlivé právne princípy a procesné zásady tvoriace podklad pre jednotlivé procesné právne normy, nakoľko predstavujú mantinely výkladu, realizácie i tvorby týchto právnych noriem, od ktorých sa sudca vzdialiť nemôže. Svojim spôsobom sudcu priamo inštruujú, ako má rozhodovať. Prostredníctvom analýzy sudcovského rozhodovania vo vzťahu k procesnému dokazovaniu sa budeme usilovať o lepšie uchopenie jednak toho, čo znamená správne a spravodlivo rozhodovať v znení českého právneho poriadku, a jednak aké medze a limity sú dané každému sudcovi v rámci jeho kompetencie rozhodovať v mene súdu Českej republiky. Pozornosť budeme tiež venovať nastaveniu procesného dokazovania, pretože takmer každý rozhodovací proces je fundamentálne postavený na procesnej fáze dokazovania. Významnú úlohu sudca zohráva práve v tejto procesnej fáze, ktorá je rozdelená do niekoľkých krokov: (i) navrhovanie dôkazov, (ii) obstarávanie dôkazov, (iii) vykonanie dôkazov, (iv) hodnotenie dôkazov. Od úvodnej do finálnej fázy procesného dokazovania sa v mysli sudcu odohráva množstvo myšlienok, impulzov, názorov a postojov, ktoré nakoniec zhmotní do meritórneho rozhodnutia vo veci samej, ktoré však môže byť postihnuté kognitívnym skreslením. Touto kapitolou zároveň uzavrieme právnu časť diplomovej práce.

Ďalšie kapitoly budú venované psychologickému časti tejto práce, budeme sa zaoberať teoretickými východiskami psychologických aspektov ovplyvňujúcich rozhodovanie sudcov, ako protipól tých právnych, ktoré však ale nepopierateľne zasahujú do rozhodovacieho procesu. Z pohľadu práva, mimoprávne vplyvy nemajú ovplyvňovať sudcovské rozhodovanie, avšak to reálne naplniteľné nie je, prípadne veľmi ťažko. Minimálne z pohľadu kognitívnych skreslení, ktorým sa diplomová práca venuje. Predmetom tejto diplomovej práce je optimisticky vytvoriť pôdu pre ďalšie skúmanie psychologických aspektov, ktoré vstupujú do procesu rozhodovania sudcu a bližšie predstaviť kognitívne skreslenia právnej obci.

Štvrtá kapitola predostrie kognitívnu psychológiu ako vedeckú disciplínu, čo posluží ako obecný úvod do tejto problematiky. V rámci tejto kapitoly zadefinujeme kognitívne skreslenia ako psychologický termín vznikajúci v dôsledku používania heuristik, čo sú mentálne skratky pomáhajúce nám tvoriť úsudky a činiť každodenné rozhodnutia, či už

v súkromnom alebo pracovnom živote. Tieto mentálne skratky sú úzko napojené na intuíciu, ktorá vychádza z nevedomých kognitívnych procesov. Povieme si, čo je to intuícia a následne na to naviažeme podrobnejšou analýzou fungovania ľudskej mysle na základe Kahneman-Frederickovho modelu duálneho myslenia, ktorý je jednou z možných odpovedí na to, prečo kognitívne skreslenia existujú.

Piata kapitola následne predstavuje tri vybrané typy kognitívnych skreslení, ktorých výskyt v rámci sudcovského rozhodovania je najpravdepodobnejší. Vybrané kognitívne skreslenia tiež možno podložiť viacerými uskutočnenými zahraničnými výskumami. České právne prostredie sa tejto problematike takmer vôbec nevenuje, a preto je ťažké nájsť spôsobilú literatúru či iný faktický zdroj informácií. Avšak, výkon funkcie sudcu ako verejného činiteľa je svojou náplňou i obsahom práv a povinností príbuzný nastaveniu v iných demokraticko-právnych politických systémoch. To nám umožňuje analogicky predpokladať, že pokiaľ bola dokázaná prítomnosť kognitívnych skreslení v iných štátoch ako sú napríklad Spojené štáty americké, Austrália, Španielsko či Izrael, nedá sa nevzťahovať hypotézu aj na české súdnictvo. Rozsah ani kvantita výskytu kognitívnych skreslení v českom prostredí z tohto dôvodu preto nemôže byť predmetom skúmania a diplomová práca teda bude pracovať s hypotetickými východiskami a skôr sa zameriavať na zviditeľnenie týchto fenoménov.

Potom prejdeme na poslednú, šiestu kapitolu, ktorá je venovaná úvahám o tom, ako možno proti kognitívnym skresleniam bojovať a ako možno posunúť české súdnictvo opäť o krok bližšie na jeho ceste za spravodlivejšou justíciou. Predostriem potenciálne problémy či úskalia, ktoré eventuálne môžu súvisieť s kognitívnymi skresleniami a zároveň uvažujem o tom, ako by sa dala situácia v justícii zlepšiť. Šiesta kapitola sa zameriava na tieto dve oblasti: (i) chýbajúce vzdelanie sudcov o kognitívnymi skresleniach a celkovej absencii vzdelania z hľadiska kognitívnej psychológie pred či počas výkonu funkcie sudcu, ďalej na (ii) nedostatočnú digitalizáciu justície ako jednu z prekážok stojacích medzi dnešným stavom a modernou justíciou, vrátane vlastnej úvahy o potenciáli zahrnutia umelej inteligencie do súdneho systému, ako pomôcky pri obrane proti kognitívnymi skresleniam.

Záverom úvodu by som si dovoľila podeliť sa o vlastný osobný pohľad k tejto tematike. Vždy ma zaujímala psychológia a právo bolo naopak od detstva mojim vysnívaným odborom, v ktorom som chcela pracovať. Psychológia je z môjho pohľadu veľmi cenná, hoci často nedocenená vedná disciplína, ktorá sa snaží o zodpovedanie jednej z elementárnych otázok celého ľudstva, ktorá nás trápi tisícky rokov: „kto vlastne sme a prečo sme takí, akí sme.“

Pochopenie samého seba je podľa mňa významnou a neoceniteľnou vedomosťou, ktorá ale nemá konca kraja. Každým dňom, čo zistíme o sebe niečo nové, sa nám vynárajú ďalšie nové otázky, ktorých odpoveď nepoznáme. Na druhú stranu, právo je niečo, čo máme všetci v podstate spoločné, každá spoločnosť má a potrebuje mať pravidlá, ktoré nám určujú, čo je a nie je správne či kde sú naše hranice slobody. Určite sa všetci nezhodneme na tom, ktoré z nich podľa nás skutočne správne i sú.

Avšak, z pohľadu základného práva na spravodlivý proces je podstatné “iba” poznať a aplikovať platné a účinné právo. Nemenej dôležité je však i to, aby ten, kto rozhoduje, rozhodol skutočne spravodlivo podľa práva, ktoré je platné a účinné, navyše i v súlade s určitými právnymi princípmi a procesnými zásadami. Sudca nemôže urobiť nič s tým, aká je platná právna úprava, podľa ktorej rozhoduje, ale mal by urobiť všetko preto, aby jeho rozhodnutie bolo to najlepšie. To však nie je možné, ak nemá vedomosť o tom, že do jeho rozhodovania vstupujú fenomény, ktorých prítomnosť si nemusí vôbec uvedomovať. Táto myšlienka ma doviedla k tomu, že je nutné o týchto psychologických fenoménoch hovoriť a zaoberať sa nimi.

Dúfam a verím, že táto diplomová práca prispeje k zviditeľneniu kognitívnych skreslení ako mimoprávných psychologických fenoménov vstupujúcich do rozhodovania sudcov vrátane ich neblahého potenciálu negatívne ovplyvniť nevedome rozhodnutie sudcu a vzdialiť účastníkov procesu od naplnenia ústavného základného práva na spravodlivý proces, hoci neúmyselne a nevedome.

1. Psychológia a právo

Psychológia je vedná disciplína snahou, ktorej je pochopiť ľudské správanie, mentálne procesy a telesné dianie, pričom jej obecné ciele sú popísať, vysvetliť a predvídať ľudské správanie a prežívanie.² Psychológia hľadá odpovede na to, ako ľudia myslia, čo cítia, aké je ich vnútorné prežívanie, ako to ovplyvňuje ich konanie navonok a ako prostredníctvom získaných údajov predpovedať budúce udalosti (Plháková, 2004; Vágnerová, 2016).

Právo či právna veda je disciplína, ktorú nie je jednoduché výstižne definovať, pretože právo prepája rôzne sféry života a nájdeme ho v rôznych rovinách, v rámci ktorých ho potom i skúmame. Posudzujeme ho v rovine normatívnej (ako špecifický systém pravidiel regulujúcich správanie ľudí), sociálnej (ako systém spoločenských vzťahov determinujúci obsah týchto pravidiel i výsledok), axiologickej (ako systém hodnôt, ktoré sú sprostredkované normatívnou reguláciou), mocenskej (ako prostriedok realizácie štátnej politiky) a v neposlednom rade v rovine informačnej (ako nositeľ informácií pre adresáta právnych noriem, z ktorých je právo zložené).³

Čo tieto dve disciplíny spája je ľudské správanie, pretože právo sa ho snaží regulovať a psychológia ho naopak chce skúmať. Majú však určitý spoločný cieľ, ktorým je pochopenie podstaty ľudského myslenia a konania. Aby právo a právne systémy jednotlivých krajín sveta boli správne uspořobené potrebám spoločnosti, je nutné správne predvídať ľudské správanie. Problémom však môže byť nevhodné nastavenie očakávaní o ľudskom správaní, ktoré spôsobujú, že právne normy nie sú schopné svojim obsahom správne uchopiť a reflektovať reálny život okolo nás. Nekončí to však len u tvorby právnych noriem, pretože tieto očakávania či domnienky sprevádzajú i interpretáciu a aplikáciu samotných právnych noriem v spoločnosti, ktorá je na nich postavená a v rámci, ktorých je každému z nás daná sloboda. Prípadné porušenie týchto právnych noriem alebo nenaplnenie očakávaných vzorcov správania vedie k sankciám (Luk, 2021).

Z mnohých právnych noriem môže čitateľ zistiť, že zákonodarca pri ich tvorbe nevychádzal z poznatkov psychológie a pochopenie pojmov ako je napríklad dobrá viera, zdravý rozum, racionálnosť či rozumnosť zakladá na predpokladoch, ktoré neobsahujú psychologické hľadisko alebo vychádza zo všeobecne rozšírených stereotypov. Tým však kladie niekedy priveľké požiadavky na samotných adresátov týchto právnych noriem. Tieto

² (Plháková, 2004 s. 15 až 18)

³ (Gerloch, 2021 s. 23 až 27)

požiadavky sú často následne replikované sudcami v rámci rozhodovaní jednotlivých procesných konaní.

Jedným z takých príkladov sú právne normy upravujúce výkon funkcie sudcu, ktoré na sudcov kladú vysoké nároky, čo je do určitej miery prirodzené, vzhľadom k vážnosti a dôležitosti inštitútu, ktorý reprezentujú. Požiadavky, ktoré musia byť splnené, aby uchádzač bol menovaný do funkcie sudcu sú početné a skúmajú uchádzača po mnohých stránkach za účelom overenia jeho vhodnosti. Po svojom menovaní skladá každý sudca sľub, že sa bude riadiť právnym poriadkom Českej republiky, že ho bude vykladať podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, a že v súlade s ním bude rozhodovať nezávisle, nestranne a spravodlivo.⁴ Čo to však znamená?

Ústavný súd v jednom zo svojich náleзов vyložil: „*Pouze nestranný soud je způsobilý poskytovat skutečnou spravedlnost vždy a všem, přičemž jedním z prostředků nestrannost soudu zaručujících je soudcovská nezávislost.*“⁵ Právna obec pojem nestrannosti chápe tak, že nestranný sudca je objektívny a spravodlivý, pretože nediskriminuje, ani nie je predpojatý voči účastníkom konania alebo voči prejednávanej veci.⁶ Nestrannosť posudzuje ako subjektívnu vlastnosť, ktorá vyjadruje vnútorný psychický vzťah sudcu k prejednávanej veci. Má pôsobiť ako neutrálny arbitra bez vlastného definovateľného záujmu na výsledku a nepodliehať vplyvom iných síl mimo samotné meritum veci, o ktorom rozhoduje, pretože len tak možno dosiahnuť spravodlivosť.⁷ Od sudcu sa zjednodušene očakáva rozhodovanie oprostene od všetkých vonkajších vplyvov vrátane tých vnútorných, ktoré nemajú čo spoločné s prípadom, ktorý bol danému sudcovi pridelený alebo s jeho účastníkmi.

Vhodnou otázkou je, či je z pohľadu sudcu ako ľudskej bytosti možné očakávať rozhodovanie oklieštené o určité vplyvy, ktoré k človeku nezameniteľne patria. Dá sa byť úplne neutrálny? Výkon funkcie sudcu je vysoko profesionálny odbor, ktorý majú vykonávať len jedinci, ktorí sú schopní si vytvoriť odstup pri zastávaní tejto funkcie v rámci jednotlivých súdnych procesov. Práve preto je kľúčové vybrať takých uchádzačov, ktorí dokážu pristupovať k svojej funkcii s vážnosťou a dôležitosťou, ktoré predstavuje. Musí postupovať rozumne, racionálne a logicko-analytickými postupmi premýšľať. Určitá dávka chladnej logiky sa od neho pochopiteľne teda vyžaduje, aby dokázal čo najobjektívnejšie posúdiť jemu pridelený

⁴ ust. § 62 odst. 1 Zákona o sudoch a sudcoch

⁵ Nález ÚS, sp. zn. Pl. ÚS 7/02, 18. 6. 2002

⁶ (Sládeček, a iní, 2016; s. 860 až 905)

⁷ (Husseini, a iní, 2021 s. 1032 až 1135)

prípado. Avšak, pri výkone svojej funkcie pravdepodobne ťažko dokáže vytesniť všetky vnútorné vplyvy, predovšetkým tie nevedomé, ako sú práve i kognitívne skreslenia, ktoré nepopierateľne môžu ovplyvniť jeho rozhodovanie. Nie je to všeobecne nemožné, ale vyžaduje si to veľkú dávku úsilia a hlavne dôkladnú vedomosť o ich existencii. Pochopenie psychologických aspektov ovplyvňujúcich rozhodovanie sudcov musí preto započat' na začiatku, a to pochopením ako vlastne fungujú, predtým, než by sme chceli pracovať na tom, ako ich odstrániť, pokiaľ sú nežiadúce. Čo to však vlastne sú tie psychologické vnútorné vplyvy?

Človek je bytosť, ktorá svoje subjektívne duševné dianie prežíva ako celok. Tento celok sa dá súhrnne nazvať psychikou, terminologicky v rámci psychológie označovaný aj ako myseľ (pre svoju úzku previazanosť s nervovými a mentálnymi dejmi, ktoré sa v našom mozgu i tele odohrávajú). Ľudskú myseľ možno definovať ako sled myšlienok, citov a skúseností, vedomých i nevedomých, ktoré vytvárajú náš psychický život. Naša osobnosť vyjadruje našu individuálnu ľudskú psychiku. Duševné javy vyskytujúce sa v nás prebiehajú počas celého života na rôznych uvedomelých úrovniach. Vedomie je evidentnou súčasťou našich psychických skúseností, zatiaľ čo existencia nevedomia sa dá dokázať ťažšie (Plháková, 2004).⁸

Duševné javy delíme na procesy, obsahy a stavy. Procesy poznáme kognitívne, emocionálne a motivačné. Pre účely tejto diplomovej práce budeme pracovať prevažne s kognitívnymi procesmi, ktoré možno laicky súhrnne označiť za rozum, pretože slúžia nielen k získavaniu informácií z vonkajšieho a vnútorného prostredia, ale i k usudzovaniu, rozhodovaniu, či riešeniu problémov. Tieto procesy hypoteticky vedú k vzniku psychických obsahov ako sú vnemy, predstavy, vedomosti alebo myšlienky. Nachádzajú sa buď v našom vedomí alebo si ich do vedomia vieme vybaviť. Avšak, kognitívni psychológovia sa zhodujú v tom, že mnohé procesy prebiehajú mimo naše vedomie. Odvodzujú to z existencie fenoménu, kedy si ľudia síce uvedomujú psychický obsah (typicky myšlienky), ale už nie to, čo viedlo k ich vzniku (Plháková, 2004; Vágnerová, 2016; Myers, 1989).

Ľudská myseľ je spleť a vysoko komplexná, psychológom sa stále nepodarilo s úplnou istotou objasniť ako presne funguje a čo všetko sa v nej odohráva. Patričné poznatky však o nej už máme, a tie by sa mali prejaviť v ostatných vedných disciplínach, ako je napríklad právo, pretože môžu byť kľúčové pre efektívnejšiu a lepšiu justíciu. Určité zastúpenie samozrejme psychológia v práve už má, ale prevažne v rámci trestného a rodinného práva, kde

⁸ str. 42 až 46

to je vo svojej podstate ale žiadúce. V rámci svojej diplomovej práce aspirujem skôr na to, aby sa viditeľnejšie prejavila vo vzťahu k sudcom a aby sa pracovalo s poznatkami, ktoré sú dostupné, pretože by to podľa mňa malo pozitívny efekt na budúce súdnictvo. Predstavuje to pre mňa jeden z pomyselých krokov k spravodlivejšej justícii.

Koniec koncov, o toto pochopenie a pracovanie s ľudskosťou sudcu sa právna obec prostredníctvom judikatúry i iných podporných prameňov snaží. Avšak, vzhľadom k nedostatočnému prepojeniu psychológie a práva v tejto oblasti, nezachádza pri objasňovaní vysokých nárokov na výkon funkcie sudcu dostatočne do hĺbky, tak, aby správne reflektovali ľudskú stránku sudcu.

Jeden z podporných prameňov vyzdvihneme. Je ním Etický kódex sudcov vytvorený po vzore kódexu z roku 2001 prijatého v Bangalore skupinou justičných odborníkov.⁹ Obsahuje súhrn etických pravidiel odkazujúcich na právne normy týkajúce sa výkonu funkcie sudcu. Zmyslom Etického kódexu sudcov je poskytnúť sudcom návod ako k etickým zásadám správania pristupovať, ako ich interpretovať, a tiež napomôcť k lepšiemu porozumeniu funkcie samotnej, a to či už z pohľadu budúcich uchádzačov o funkciu sudcu alebo príslušníkov iných orgánov, stavov či zložiek moci.

Zodpovedný a kvalitný výkon funkcie sudcu vyžaduje požadovať jeho vysoký štandard a mať na sudcu mnoho požiadaviek. Na rozdiel od bežných profesií, je výkon funkcie sudcu nepretržitý, dvadsaťštyri hodín denne, sedem dní v týždni. Tento záväzok zasahuje do jeho osobného či občianskeho života, preto požaduje od osoby sudcu značnú dávku zodpovednosti i odhodlanosti tento nátlak ustáť. Avšak, aj cez tento vysoký štandard a požiadavky, nemožno na sudcu pozeráť ako bytosť neomylnú. Etický kódex sudcov či v ňom obsiahnutá judikatúra sami apelujú na to, že (i) sudcovi nemožno v určitej miere vyčítať, že pri svojom rozhodovaní robí chyby, explicitne ale odmietajú protizákonné spôsoby ich nápravy,¹⁰ a tiež, že (ii) sudca nie je robot a nedokáže všetky emócie a pocity vypnúť či sa ich vzdať, ani sa to po ňom nepožaduje,¹¹ pretože „*chladná neosobní logika môže založiť nespravedlnosť a potrebuje emoční korektív.*“¹² Požadovať po ňom absenciu emócií alebo empatie by mu pravdepodobne skôr znemožnilo riadny výkon jeho funkcie.¹³ Niekedy však ľudskosť môžu stáť v ceste

⁹ (Angyalossy, 2020)

¹⁰ Rozhodnutie NSS, sp.zn. 16 Kss 6/2017-201

¹¹ Rozhodnutie NSS, sp.zn. Nao 164/2018-64

¹² (Angyalossy, 2020 s. 19)

¹³ (Angyalossy, 2020 s. 12)

spravodlivej justícii, čo vedie k otázke či by určité prípady nezvládol stroj s chladnou logikou lepšie.

Prejavy osobnosti či ľudskosti v širšom slova zmysle majú pochopiteľne svoje limity pre zaistenie profesionality a zákonnosti. Tieto limity sa vzťahujú práve k zásade nestrannosti, s ktorou táto diplomová práca v určitom smere súvisí. Od sudcu sa zo svojej podstaty požaduje úplná nestrannosť, tú však nie je možné stopercentne dodržať. Judikatúra vníma sudcu ako profesionála zvyknutého rutinne rozhodovať na základe relatívne objektívnych kritérií a teda schopného odčleniť svoje subjektívne pocity, postoje a inklinácie od svojho rozhodovania.¹⁴ Z predchádzajúcich výrokov ale cítiť, že sudcovia sú si sami o sebe vedomí existencie prípadných slepých bodov.

Etický kódex sudcov pracuje s predpokladom, že sudca je spôsobilý si uvedomiť, že na neho pôsobia jeho subjektívne skúsenosti zo súkromného či profesijného života, ale bude k nim pristupovať obozretne a nenechá sa nimi bezmyšlienkovito viesť.¹⁵ Úroveň dôveryhodnosti sudcu je tiež priamo úmerne posudzovaná podľa týchto skúseností, spolu s nimi, dôveryhodnosť posudzujeme tiež vo vzťahu k veku, odbornosti či životným postojom.¹⁶ Očakáva sa od neho tiež, že nedá priestor vlastným predsudkom či diskriminačným mienkam a ku každému bude pristupovať individuálne.¹⁷ Ďalej je nanajvýš neprípustné, aby sa problémy a ťažkosti osobného života prejavili pri výkone funkcie sudcu, inherentne sudca musí zvládať záťažové situácie, pričom súčasne vždy vystupovať profesionálne.¹⁸

Práve na týchto očakávaniach však vidieť, že právna obec nepracuje s celým spektrom psychologických vplyvov, pretože pracuje s východiskom, že sudca je spôsobilý si uvedomiť vplyvy vlastnej osobnosti a psychiky, ktoré sa môžu prejavovať v rozhodovaní. Predovšetkým upriamuje pozornosť na predsudky či diskriminačné mienky ako potenciálne aspekty, ktoré sú nežiadúce a môžu ovplyvňovať nestrannosť sudcu pri výkone svojej funkcie. Možno to považovať za vcelku úzky okruh mimoprávných vplyvov. Do určitej miery to vyplýva pravdepodobne z toho, že tieto aspekty sú výrazne viditeľné na rozhodovaní a dajú sa ľahšie spozorovať ako iné psychologické aspekty. Moderná psychológia má však spektrum omnoho širšie, a preto by i moderné právo malo prejavovať záujem o zmenu vo svetle nových poznatkov.

¹⁴ Rozhodnutie NSS, sp.zn. 16 Kss 1/2018-207

¹⁵ (Angyalossy, 2020 s. 13)

¹⁶ (Angyalossy, 2020 s. 33)

¹⁷ (Angyalossy, 2020 s. 13)

¹⁸ (Angyalossy, 2020 s. 54)

Navyše by sa mohlo javiť ako máťúce to, že dlhé roky vo vzťahu k justičnému systému demokratické štáty pracujú na odstraňovaní sociálnych skreslení, ktoré sa prejavujú napr. stereotypizáciou sociálnych skupín, pozitívnou či negatívnou diskrimináciou a predsudkami. Čo by sme za psychologické aspekty považovali a tiež by sme mohli mať dojem, že je to i dostačujúce. Venuje sa tomu rozsiahlejšie i česká právna úprava, ale to s kognitívnymi skresleniami nemá toľko čo spoločné, hoci určité prieniky existujú.

Sociálne skreslenia súvisia s postojmi, ktoré máme voči určitej skupine osôb alebo vo vzťahu k určitej veci. Väčšina z postojov vzniká v dôsledku komunikácie s druhými, pričom mnoho postojov preberáme práve od ľudí nám najbližších. Iné vychádzajú z napodobňovania druhých. Predať nám ich môže inštitúcia ako je škola alebo určitá autorita. Predsudok je potom špecifický typ postoja, ktorý sa prejavuje averziou alebo nepriateľským postojom voči druhej osobe, ktorá náleží do skupiny, ktorú my z určitého dôvodu vnímame negatívne. Z postojov pramení stereotypizácia a predsudky, z nich potom následne prípadne aj diskriminácia. (Kosek, 2004).

Sociálne skreslenia ovplyvňujú to, ako ľudia vnímajú a hodnotia druhých. Kognitívne skreslenia vplyvajú na to, ako ľudia spracovávajú informácie a následne sa rozhodujú. Spoločné majú to, že vedú k chybám v úsudku i v následnom rozhodovaní a negatívne pôsobia na sudcovské rozhodovanie, ak sú jeho súčasťou (Kahneman, 2012; Olaborede, a iní, 2021).

Napriek tomu, že judikatúra i Etický kódex sudcov v rôznej podobe skloňujú ľudskosť sudcu, je to stále na značne abstraktnej úrovni. Etický kódex sudcov taktiež uvádza pomocné otázky, ktoré majú sudcom pomôcť lepšie vidieť vlastne chybné úsudky o rozhodovaní či vystupovaní navonok, ale z môjho pohľadu sa nezdajú byť dostačujúce. Kritickým okom je tiež nutné sa pozrieť na otázku toho, či je v ľudských možnostiach a schopnostiach vyvarovať sa všetkým prípadným vplyvom, ktoré na sudcu môžu pôsobiť a mohli by znemožniť zachovanie úplne nestrannosti.

2. Požiadavky na osobu sudcu

Zmyslom tejto kapitoly je uviesť základný rámec požiadaviek, ktoré musí sudca splniť, aby bol vôbec menovaný do funkcie prezidentom republiky. Spoločne si prejdeme konkrétne požiadavky s podrobnejším zameraním sa na výberové konanie na funkciu sudcu. Splnenie všetkých zákonných podmienok je predpokladom pre to, aby ktokoľvek mohol funkciu sudcu v rámci súdnej moci vykonávať. Vhodný výber sudcu je nesmierne kritický, takže sudca by mal byť skutočne kvalitným a spôsobilým ochrancom spravodlivosti a mal by zosobňovať záruky, ktoré sa od neho požadujú, aby mohol naplniť poslanie svojej funkcie.

2.1. Spôsobilosť vykonávať funkciu sudcu

Funkciu sudcu ako fundamentálny inštitút súdnej moci zakotvuje Ústava v hlave štvrtej. Súdny sú orgány povelané vykonávať menom Českej republiky súdnu moc, a to prostredníctvom sudcov, takže sú to práve oni, ktorí priamo vykonávajú rozhodovaciu právomoc predanú súdom, predovšetkým nestranné a nezávislé. Nižšie popisujeme postup vzniku funkcie sudcu, ktorá má niekoľko krokov a završuje sa menovaním do funkcie prezidentom republiky s kontrasignáciou vlády, potvrdzuje sa následným zložením sľubu „do rúk“ prezidenta a pridelením sudcu k určitému súdu. Podľa ustanovenia čl. 93 odst. 1 Ústavy vety druhej platí, že funkcie sa sudca ujme zložením sľubu a k tomuto časovému okamihu tiež datujeme počiatok výkonu jeho funkcie.¹⁹

Je to funkcionár, ku ktorému možno vzhliadať ako k strážcovi i vykonávateľovi spravodlivosti a nesmierne podstatnému prvku v justícii, bez ohľadu na úroveň v rámci sústavy súdov či procesnej špecializácie. Na pleciah sudcu leží realizácia všeobecného základného práva na spravodlivý proces a všetko, čo pod to spadá. Je totiž svojim spôsobom garantom, že toto právo bude naplnené počas celého výkonu funkcie. Vzhľadom k vážnosti tejto funkcie je preto vcelku prirodzené, že jeho výkon je podmienený splnením mnohých požiadaviek, ktorým sa venujeme nižšie.

Okrem požiadaviek ale v sebe táto funkcia zahŕňa i mnoho obmedzení, medzi ktoré patrí nezlučiteľnosť funkcie sudcu²⁰ s funkciou prezidenta republiky, člena Parlamentu, ani s akoukoľvek inou funkciou vo verejnej správe. Zákonná úprava tento ústavný rozsah ešte rozširuje o súpis ďalších zakázaných súbežných činností (na myslí máme hlavne Zákon o strete záujmov), ako je napríklad členstvo v politickej strane či prevádzkovanie rozhlasového či

¹⁹ (Sládeček, a iní, 2016; s. 1074 až 1083; Pavlíček, a iní, 2021)

²⁰ ust. čl. 82 odst. 3 Ústavy

televízneho vysielania, alebo ku príkladu podnikat' či vykonávať inú samostatne zárobkovú činnosť (mimo činnosti ako je vedecká, pedagogická, literárna, publicistická, umelecká činnosť).²¹ Obmedzenia možno považovať za určitý mechanizmus, ktorého účelom je vylúčiť potenciálne riziko narušenia princípov nezávislosti a nestrannosti sudcov pri výkone funkcie.²²

Čo sa však týka samotných požiadaviek, Ústava síce zakotvuje funkciu sudcu, nestanovuje ale všetky podmienky, ktoré musí uchádzač o funkciu sudcu splniť, tie sú konkretizované až Zákonom o súdoch a sudcoch. Celý zoznam jednotlivých podmienok nájdeme v ustanovení § 60 Zákona o súdoch a sudcoch, ktorý je celkom obsírnny. Konkrétne požiadavky možno rozdeliť na dve kategórie, a to na požiadavky zákonné a psychologického charakteru.

Dôvod rozdelenia vidím v tom, že zákonné požiadavky v podstate môže splniť relatívne každý, nakoľko tieto požiadavky sledujú predpoklady všeobecnejšieho rázu. Čo naopak podľa môjho názoru jednotlivých sudcov navzájom od seba skutočne odlišuje a považujem to za dôležitý faktor, ktorým možno merať kvalitu a pridanú hodnotu sudcu, je jeho osobnosť a charakter – to totiž nemožno posudzovať globálne. Každý človek, v našom prípade uchádzač o funkciu sudcu, je individuálnou ľudskou bytosťou. Osobnosť a charakter sú vlastnosti, s ktorými sa sčasti narodíme, sčasti sú získané z okolia a sčasti je to výsledok vlastnej vnútornej činnosti danej osoby.

Prvým okruhom požiadaviek sú zákonné, ktoré platia univerzálne a sú to jednoznačné kritéria. Nie je u nich zložitá posúdiť či splnené boli, alebo nie. Takýmito predpokladmi pre funkciu sudcu sú:

- (i) mať české občianstvo;
- (ii) byť bezúhonný v súlade s definíciou uvedenou v Zákone o súdoch a sudcoch;
- (iii) dosiahnuť najneskôr v deň ustanovenia do funkcie aspoň 30 rokov;
- (iv) mať vysokoškolské vzdelanie získané riadnym ukončením štúdia v magisterskom študijnom programe v oblasti práva na vysokej škole v Českej republike;
- (v) zložiť odbornú justičnú skúšku alebo prípadne inú skúšku, ktorú Zákon o súdoch a sudcoch pripúšťa ako náhradu; a
- (vi) súhlasiť so svojím ustanovením do funkcie sudcu a s pridelením k určitému súdu.

²¹ ust. § 85 Zákona o súdoch a sudcoch

²² (Sládeček, a iní, 2016; s. 841 až 905)

Zákonné predpoklady v súlade s ustanovením § 60 odst. 4 Zákona o súdoch a sudcoch dopĺňuje zákon č. 451/1991 Sb., ktorým sa stanovujú niektoré ďalšie predpoklady pre výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, Českej republiky a Slovenskej republiky, v neskoršom znení.²³ Tento zákon je pravdepodobnou reakciou na minulý politický režim, ktorý panoval na území súčasnej Českej republiky. Jeho zámerom je zamedziť, aby tí, ktorí stáli na významných pozíciách počas tohto režimu, nemali možnosť ovplyvňovať chod a fungovanie štátu založeného na demokratických hodnotách.

Stručne k jednotlivým zákonným požiadavkám možno uviesť:

- (i) české občianstvo je predpoklad, ktorý vychádza z premisy, že súdna moc je zložkou moci v štáte, tú vykonávajú ústavní činitelia, medzi ktorých patria i sudcovia, a preto je neprípustné, aby tieto funkcie zastával cudzinec;
- (ii) bezúhonnou osobu nie je uchádzač, ktorý bol právomocne odsúdený za trestný čin (či už nedbalostný alebo úmyselný), ak sa na neho podľa zvláštneho predpisu (tým sa má na mysli trestný zákonník a inštitút zahladenia odsúdenia) alebo z rozhodnutia prezidenta nehľadí, akoby nebol odsúdený;
- (iii) plná svojprávnosť²⁴ je jasná, no okrem toho je nutné splniť i ďalší vekový míľnik (30 rokov), pretože sa prezumuje, že s rastúcim vekom rastie miera skúseností, osobného vyzretia a iných osobnostných rysov, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť kvality rozhodovacej činnosti sudcu;
- (iv) čo sa týka dosiahnutého vzdelania, nie je vôbec dôležité aké výkony uchádzač na vysokej škole dosahoval, len to či úspešne doštudoval;
- (v) vzhľadom k úrovni zodpovednosti a dôležitosti povolania sudcu, je potrebné, aby uchádzač svoje schopnosti a znalosti v oblasti práva po ukončení vysokej školy opätovne dokázal, a to tak, že úspešne zloží jednu z odborných skúšok, ktoré Zákon o súdoch a sudcoch uvádza; a
- (vi) súhlas, ktorý sa udeľuje pred menovaním je určitou formálnejšou požiadavkou, zároveň však uchádzač o funkciu sudcu vopred vie, na ktorý súd nastúpi, ak uspeje vo všetkých krokoch, čiže nemôže byť umiestnený kdekoľvek by sa hodil, iba ak by s tým súhlasil.²⁵

²³ Zákon č. 451/1991 Sb., ktorým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky, ve znění pozdějších předpisů

²⁴ ust. § 30 OZ

²⁵ (Zemanová, 2022)

Druhým okruhom sú určité subjektívno-objektívne posudzované predpoklady, podstatou ktorých je posúdenie morálnych vlastností a skúseností uchádzača o funkciu sudcu. Jedná sa o neurčité pojmy a Zákon o súdoch a sudcoch ich bližšie nedefinuje ani neobjasňuje vrátane podzákonnej právnej úpravy.

Čo sa týka informácií o postupe pri výberom konaní na funkciu sudcu, tie nájdeme v podzákonnom právnom predpise s názvom: „*Vyhláška č. 516/2021 Sb., o odborné justiční zkoušce, výběru a odborné přípravě justičních kandidátů, výběru uchazečů na funkci soudce, výběru předsedů soudů a o změně vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů.*“²⁶

Uchádzač o funkciu sudcu má dve možnosti „cesty“ ako splniť všetky požiadavky. Každý z uchádzačov musí zložiť buď odbornú justičnú skúšku, prípadne inú profesijnú skúšku podľa ustanovenia § 60 odst. 5 Zákona o súdoch a sudcoch. Potom sa vyberie jednou z dvoch ciest, ktoré sú nasledovné: (i) prihlásenie sa do výberového konania na pozíciu justičného kandidáta, úspešné zvládnutie tohto výberového konania, absolvovanie odbornej prípravy ako justičný kandidát a následne prihlásenie sa do výberového konania na funkciu sudcu, alebo (ii) po úspešnom zvládnutí niektorej z odborných profesijných skúšok, získať prax v danej profesii minimálne 5 rokov (alternatívne sa uznávajú aj iné druhy výkonu odbornej činnosti uvedené v ustanovení § 117 odst. 2 písm. b) a c) Zákona o súdoch a sudcoch) a následne podanie prihlášky do výberového konania na funkciu sudcu.

Samotné výberové konanie na funkciu sudcu sa skladá zo štyroch krokov, a to (i) posúdenia formulárovej prihlášky podanej Justičnej akadémii v súlade s platnými a účinnými právnymi predpismi, (ii) absolvovanie písomnej časti spočívajúcej v písomnom teste, kde uchádzač rieši modelovú situáciu z vybraných oblastí práva v časovom limite 2 hodín,²⁷ (iii) pokiaľ uchádzač dosiahne minimálny počet bodov z písomnej časti,²⁸ podstupuje psychologicko-diagnostické vyšetrenie (s výnimkou justičných kandidátov, ktorí úspešne splnili toto vyšetrenie už v rámci výberového konania na justičného kandidáta, ak sa tak rozhodli), ktoré sa zakončuje posudkom „doporučuje sa / nedoporučuje sa“, finálne potom (iv) uchádzač vykoná ústnu časť pred vopred určenou výberovou komisiou, a to formou pohovoru, kde sú uchádzačovi kladené otázky zamerané na písomnú časť, na odbornú stránku výkonu

²⁶ ďalej len „Vyhláška“

²⁷ ust. § 15 odst. 4 Vyhlášky

²⁸ ust. § 30 Vyhlášky

funkcie sudcu a na dôležité osobné predpoklady uchádzača.²⁹ Každý krok výberového konania je bodovo ohodnotený a konečné poradie uchádzačov o funkciu sudcu je určené podľa kľúča stanoveného príslušnou Vyhláškou.³⁰

Psychologicko-diagnostické vyšetrenie je určitým medzi krokom a neoddeliteľnou súčasťou výberového konania, ktorého cieľom je vylúčiť osoby nespôsobilé k výkonu funkcie sudcu prostredníctvom štandardizovanej psychologicko-diagnostickej metódy (psychologické testy), pozorovania a psychologického rozhovoru, pričom samotné vyšetrenie prebieha čiastočne skupinovo a čiastočne individuálne.³¹ Samotné testovanie sa zameriava na vylúčenie osôb s kognitívnymi, osobnostnými a motivačnými charakteristikami, ktoré sa nepovažujú za žiadúce a zhodné s požiadavkami, ktoré sú na výkon funkcie sudcu kladené.³²

Vykonávajú ho špecializovaní odborníci z odboru psychológie, ktorí spĺňajú požiadavky stanovené v ustanovení § 2 Metodickéj príručky vykladajúcej ustanovenia § 17 a § 30 Vyhlášky, pričom dôraz sa u nich kladie predovšetkým na vzdelanie, dosiahnutú prax, odborné znalosti, počítačovú i informačnú gramotnosť a na znalosti príslušných psychologicko-diagnostických metód.

Vo všeobecnosti sú psychologické testy veľmi populárny prostriedok ako získať cenné dáta o testovanom. Psychologicko-diagnostické vyšetrenie podlieha prísnej kontrole, aby sa zabezpečila nezávislosť, objektivita a nestrannosť. Výsledkom posudku je prosté konštatovanie „doporučuje se / nedoporučuje se“ – právna úprava však nevyklučuje to, že osoba, ktorá obdrží negatívny výsledok, nemôže nakoniec vo výberovom konaní celkovo uspieť, každopádne pravdepodobnosť takého záveru sa blíži nule.

Skutočnosť, že psychologicko-diagnostické vyšetrenie musí uchádzač výberového konania na funkciu sudcu podstúpiť, potvrdzuje, že na osobnosti sudcu záleží. Tým pádom sa musíme domnievať, že sudca by mal mať určité charakteristické vlastnosti a črty, ktoré sa stotožňujú s tým, čo od sudcu z pohľadu charakteru očakávame a požadujeme, nakoľko výkon rozhodovacej právomocí leží v rukách každého jedného sudcu vo vzťahu ku každému prípadu, ktorý je mu pridelený (Frank, 1949; Smekal, a iní, 2021).

²⁹ ust. § 31 až 33 Vyhlášky

³⁰ ust. § 34 Vyhlášky

³¹ Metodika psychologického vyšetrení k ověření osobnostních předpokladů pro výkon funkce soudce (§ 17 a § 30 vyhlášky č. 516/2021 Sb.), ďalej len „Metodická príručka vykladajúca ustanovenia § 17 a § 30 Vyhlášky“

³² ust. § 3 odst. 3 Metodickéj príručky vykladajúcej ustanovenia § 17 a § 30 Vyhlášky

Práve spôsob, ako subjektívne poznávať objektívnu realitu je vlastnosť či predpoklad, ktorý je nesmierne podstatný a sudca k nemu musí mať určitú mentálnu predispozíciu a zároveň mať určitý zmysel i cit pre rozhodovanie (Winterová, a iní, 2018). I z tohto dôvodu preto máme v Českej republike niekoľko stupňové výberové konanie uchádzačov na funkciu sudcu ako určitú skúšku znalostí a schopností, ktorá nám pomáha predurčiť či uchádzač má stanovený súbor predpokladov, aby mohol túto ústavnú funkciu zastávať.

Avšak, otázne je, či je tento postup dostačujúci, nakoľko nám síce pomáha vyselektovať uchádzačov nesplňujúcich kritéria intelektuálnej kapacity, odolnosti voči záťaži, charakterových črt osobnosti, osobnostnej zrelosti a integrity uchádzača,³³ ale spôsob testovania nedokáže napodobniť reálnu záťaž, ktorá prichádza s priamym výkonom funkcie sudcu, keďže uchádzači prichádzajú na testovanie s určitým mentálnym nastavením za účelom vykonať skúšku, čo však nie je nastavenie, s ktorým chodia do práce. Domnievam sa, že psychologické testovanie nedokáže simulovať podmienky, v akých sudca pracuje a hlavne, že sa nezameriava na skúmanie kognitívnych skreslení, ani sa im nevenuje v rámci iných krokov výberového konania či následnej praxe.

2.2. Náročnosť práce sudcu

Nielenže však záleží na tom, aby bol sudca kvalifikovaný z pohľadu znalostí a vedomostí o právnej úprave, jej aplikácie a interpretácie, musí byť schopný aj dodržiavať vysoké štandardy, ktoré na neho kladú ústavné a zákonné pramene. Tiež musí byť z psychologického hľadiska spôsobilý túto významnú funkciu vykonávať. Túto spôsobilosť si overujeme prostredníctvom psychologicko-diagnostického vyšetrenia. Vyššie sme načrtli určité pochybnosti v súvislosti s týmto vyšetrením ako ukazovateľom spôsobilosti zvládnuť nátlak a vyťaženosť, ktorá s výkonom funkcie sudcu súvisí. Nižšie sa pozrieme aký je reálny stav vyťaženia sudcov.

Z pohľadu vyťaženia sudcov sa pozrieme na štatistické údaje za rok 2021³⁴ týkajúce sa civilnej agendy okresných súdov, kde je pochopiteľne najväčší nával práce. Ten prevažne súvisí s tým, že sa jedná o prvoinstančné súdy a väčšina prípadov spadá do vecnej príslušnosti práve k nim, pričom nižšie uvádzané štatistické údaje sa zameriavajú na najvýznamnejšiu a najrozsiahlejšiu agendu, ktorou je občianskoprávna, teda sporná agenda.

³³ Metodika k posudzování osobnostní způsobilosti k výkonu funkce soudce nebo státního zástupce (psychologicko-diagnostické vyšetření uchazečů)

³⁴ (Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2022), zn. v čase písania diplomovej práce sa jednalo o najaktuálnejšie štatistické dáta

Medián dĺžky civilnej spornej agendy bol za rok 2021 celkovo 169 dní, priemerná dĺžka 440 dní. Približne 4% všetkých civilných vecí trvali viac ako 1.000 dní a zhruba 7% naopak boli rozhodnuté do 80 dní. Väčšina bola však vyriešená v rozmedzí 121 až 160 dní. Čo sa týka celkového počtu civilných vecí, ku koncu roku 2021 zostávalo 118.395 vecí nevyriešených, 310.369 tvorilo nápad a veci obžिवnuté a 322.405 z nich bolo vyriešených v rovine okresných súdov.

V prepočte civilných vecí na sudcu, uvidíme zaujímavé čísla, ktoré si ukážeme na tabuľke. Najvyšší počet nevyriešených vecí na sudcu bol na Okresnom súde pre Prahu 1 (325 vecí), Okresnom súde pre Prahu 8 (245 vecí) a Okresnom súde Chomutov (239 vecí). Najmenej zase na Okresnom súde Mělník (58 vecí), Okresnom súde Jindřichův Hradec (60 vecí) a Okresnom súde Mladá Boleslav (63 vecí).

Čo sa týka počtu nápadov civilných vecí na 1.000 obyvateľov, jednoznačne vedie hlavné mesto Praha, kde je 46 nápadov na 1.000 obyvateľov a najmenej je to tomu v súdnom kraji KS Brno a Hradec Králové, tam je to len 19 nápadov.

Tieto údaje sú v zásade konštantné v porovnaní s predchádzajúcim rokom a počet vyriešených vecí na sudcu obecné vzrástol, zatiaľ čo počet nevyriešených vecí klesol, čo vyplýva zo skutočnosti, že celkový počet nevyriešených vecí klesol oproti predchádzajúcemu roku.

Tabuľka č. 1

nadriadený súd	počet úväzkov	nápad	obžिवnutie	Počet vecí na úväzok			
				Vyriešené		Nevyriešené	
<i>MS Praha</i>	165,95	390,77	-9%	432,88	+3%	193,21	-18%
<i>KS Praha</i>	94,01	389,89	+5%	400,41	+11%	98,01	-8%
<i>KS České Budějovice</i>	44,8	348,93	+0%	358,44	+7%	72,66	-15%
<i>KS Plzeň</i>	73,35	380,71	-2%	387,76	+6%	118,32	-5%
<i>KS Ústí nad Labem</i>	115,27	416,04	+10%	442,49	+17%	158,42	-12%
<i>KS Hradec Králové</i>	73,8	349,47	+2%	357,02	+6%	108,48	-6%
<i>KS Brno</i>	138,1	312,78	+8%	313,70	+9%	148,25	+0%
<i>KS Ostrava</i>	142,7	338,94	+6%	334,61	+9%	129,25	+5%
Celkom ČR	847,98	366,01	+2%	380,20	+9%	139,62	-9%

Faktorov vstupujúcich a ovplyvňujúcich tieto údaje je mnoho a Ministerstvo spravodlivosti Českej republiky sa im v štatistickej správe podrobne venuje, avšak my ich vynecháme, nakoľko pre účely tejto diplomovej práce nie sú natoľko podstatné. Pre nás podstatným je fakt, že pracovný nápor je vysoký, hlavne v určitých krajoch Českej republiky, čo sa pochopiteľne môže spolu s inými psychologickými aspektmi odraziť v kvalite práce. Vo vzťahu k miere pravdepodobnosti výskytu kognitívnych skreslení, možno uviesť, že tá sa so zvyšujúcou sa pracovnou vyťaženosťou a vyčerpanosťou taktiež úmerne zvyšuje.³⁵ Pochopiteľne, v porovnaní s inými štátmi Európskej únie, možno tvrdiť, že sme na tom relatívne dobre, a to z viacerých hľadísk, každopádne nájdeme sa aj také štáty, kde majú sudcovia menej práce, a teda možnosť viac sa jednotlivým prípadom venovať.³⁶

Čo sa týka náročnosti výkonu funkcie sudcu, sudcovia oproti normatívnym skupinám vykazujú výrazne vyššie hodnoty mentálnej vyčerpanosti a mentálneho stresu, čo však reflektuje národu práce, ktorú vykonávajú. Konštantne musia kontrolovať svoj emocionálny stav, nálady, správanie, a to ako v pracovnom živote, tak i v tom súkromnom. To všetko za účelom toho, aby občanom nedali možnosť spochybňovať ich objektivitu, nestrannosť a záruky uplatňovania spravodlivosti pri výkone funkcie sudcu (Uspanov, a iní, 2016; Angyalossy, 2020).

Tieto vysoké očakávania spojené so stresom a pracovnou vyťaženosťou sudcov pri súčasnom nátlaku na čo najrýchlejšie rozhodovanie pochopiteľne vedú k tomu, že sudca si pravdepodobne skôr dopomôže k rozhodovaniu intuitívnym úsudkom. Taktiež to môže viesť k vytvoreniu určitého „mentálneho nastavenia“, aby dokázal naplniť očakávania. Kognitívne procesy môžu v dôsledku nátlaku začať byť striktné selektívne a k novému problému sudca pristupuje podobne ako k tým predchádzajúcim, rieši ich zažitými spôsobmi. Niektorí psychológovia tvrdia, že to súvisí i s určitou kritickou úrovňou znalostí, ktorú keď prekročíme, riešenie problémov nám to naopak sťažuje, čo je ukazované na starších odborníkoch, ktorí majú problém opustiť sa od zažitých kognitívnych schém a hľadať nové postupy (Plháková, 2004; Uspanov, a iní, 2016). Toto lipnutie na osvedčených postupoch vo forme „mentálneho nastavenia“ znamená, že jedinec používa rutinne zaužívané metódy riešenia problémov, pričom sa spolieha na známe poznávacie schémy, ktoré si ľahko vybaví z dlhodobej pamäti, než by sa snažil nastavenie mysle prekonať (pokiaľ to vôbec ešte dokáže) (Plháková, 2004).³⁷

³⁵ napr. (Stafford, a iní, 2018; Burns, 2016; Fraidin, 2013; Uspanov, a iní, 2016; Danziger, a iní, 2011)

³⁶ (European Commission for the Efficiency of Justice, 2022)

³⁷ str. 287 až 290

Mysel' sudcu si teda môže vytvoriť mentálnu fixáciu ako kompenzačný mechanizmus v dôsledku, čoho prestáva byť natoľko flexibilná a zatvára sa tak alternatívnym naratívam jednotlivých prípadov. Možným vysvetlením je i limitovaná kapacita kognitívnych možností ľudskej mysle, čo následne i obmedzuje schopnosť racionálne uvažovať a rozhodovať sa.³⁸ Avšak, obzvlášť kritickým okamihom je, že sudca si často úsudok o prípade vytvorí ešte predtým, než sa zoznámi so všetkými dôkazmi. Niekedy totiž relevantné informácie vyplývajú na povrch až počas ústneho pojednávania alebo až si vypočuje svedkov či až sa oboznámi s výsledkom znaleckého posudku. Tento predom vytvorený úsudok však môže zohrať významnú rolu v samotnom rozhodovaní, nakoľko ľudská myseľ môže nevedome vytesniť potenciálne dôležité informácie, pretože nezapadajú do vytvoreného intuitívneho úsudku alebo do zaužívaných rámcov myslenia (Uspanov, a iní, 2016; Baez, a iní, 2020; Guthrie, a iní, 2001).

³⁸ (Simon, 1955; Baez, a iní, 2020)

3. Právne princípy a procesné zásady ako mantinely spravodlivosti

V úvode sme uviedli, že právne princípy a procesné zásady možno vnímať ako určité mantinely stanovujúce sudcovi, ako má rozhodovať a čo má pri rozhodovaní dodržiavať. Jedná sa o dva rozličné druhy pravidiel. Právne princípy viažeme k celému právnemu systému, zatiaľ čo procesné zásady sú odvetvové, pričom v rámci diplomovej práce budeme pracovať s určitými kľúčovými právnymi princípmi a občianskoprávnymi procesnými zásadami (Gerloch, 2021; Šínová, a iní, 2020; Winterová, a iní, 2018). Snahou bude tiež predostrieť, akým spôsobom sudca ako garant spravodlivosti pretavuje nižšie vymedzené právne princípy a procesné zásady do sudcovského rozhodovania v civilnom procese.

Nižšie uvedené právne princípy a procesné zásady majú nevysloviteľne dôležitú funkciu i pre samotného sudcu. Na sudcu totiž nie sú kladené požiadavky, len čo sa týka jeho osobnosti a iných predpokladov vzťahujúcich sa k jeho osobe z pohľadu vhodnosti zastávať túto funkciu, ale tiež vysoké nároky na dodržiavanie týchto právnych pravidiel, nakoľko na nich je celé súdnictvo postavené. Sú to práve sudcovia, ktorí sú ochrancami práva na spravodlivý proces v zmysle ako je vysvetlené v nasledujúcich odstavcoch. Po ústavných normách, ktorými je sudca viazaný vo vzťahu k výkonu funkcie verejného činiteľa, sú podstatné tiež pramene zákonné. Spôsob a výkon funkcie sudcu regulujú jednotlivé právne predpisy platné a účinné v rámci jednotlivých odvetví českého právneho poriadku.

3.1. Právne princípy

Právne princípy definujeme ako sudcovské zásady, na ktorých stojí právny systém ako celok, a tiež aj jednotlivé právne odvetvia. Právne princípy sú úzko späté s určitými pre právo významnými hodnotami. Nevyplývajú z nich práva a povinnosti, ale predstavujú abstraktné východiská, ktorými sa právne normy riadia (Gerloch, 2021).³⁹

Ich pôvod je možné spájať s ústavne garantovanými základnými právami týkajúcimi sa práva na súdnu a inú právnu ochranu vymedzenými v článkoch 36 až 40 LZPS v spojení so štvrtou hlavou Ústavy. Súhrnne by sa tieto základné práva dali označiť za „právo na spravodlivý proces“, hoci súslowie vychádza z Európskej dohody o ochrane ľudských práv a základných slobôd,⁴⁰ ktorá však podraduje pod toto právo širší záber práv než je tomu podľa českých ústavných prameňov. Obsahovo sú rovnaké, európska úprava len rozširuje zoznam. Avšak vzhľadom k tomu, že Česká republika je súčasťou Európskej únie, táto dohoda je priamo

³⁹ str. 36 až 38

⁴⁰ (Rada Evropy, 2021)

aplikovateľná v rámci českého právneho poriadku a pre účely tejto diplomovej práce budeme s týmto slovným spojením pracovať, pretože sa javí ako vhodnejšie.

Celkový zoznam jednotlivých práv spadajúcich do súhrnnej kategórie práva na spravodlivý proces je mnoho. V rámci diplomovej práce preto vyzdvihneme len niektoré z nich, a to tie, ktoré považujem za jedny z najdôležitejších v rámci súdneho procesu a sú zároveň priamo explicitne uvedené v Ústave ako procesný základ pre výkon funkcie sudcu. Konkrétne sa jedná o tieto princípy: (i) princíp nezávislých a nestranných súdov a sudcov, (ii) princíp zákonného súdu a sudcu, a v neposlednom rade (iii) princíp verejnosti.

Princíp nezávislých a nestranných súdov a sudcov tkvie v požiadavku na to, aby sudcovia ako vykonávatelia súdnej moci v mene jednotlivých súdov vykladali právo podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia. Tiež, aby rozhodovali nestranne a spravodlivo, v primeraných lehotách, bez prietáhov, len na základe skutočností zistených v súlade so zákonom, pričom viazaní sú len zákonom a ústavnými normami. Nezávislosť je hlavný princíp ovládajúci výkon súdnictva, pretože sudca môže najlepšie vykonávať svoju funkciu vtedy, keď sú vylúčené všetky vonkajšie vplyvy na priebeh konania či rozhodovanie. Nestrannosť vyjadruje vnútorné postavenie sudcu, pretože apeluje na to, aby sudca rozhodoval ako nezúčastnený tretí, teda neutrálne.⁴¹ Spojením týchto dvoch princípov by malo byť rozhodovanie spravodlivé. Nezávislosť a nestrannosť však nie sú odkázané len na osobu sudcu, to by bola priveľká záťaž pre neho samotného. Prejavuje sa aj v rámci štátneho zriadenia, procesných právnych noriem, politického systému či nastavenia jednotlivých zložiek moci (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020; Zahradníková, a iní, 2015).

Princíp zákonného súdu a sudcu má rozličné pohľady, ktoré sú napojené na spoločnú myšlienku, ktorou je chápanie súdu ako inštitúciu, ktorá bola zriadená za určitým účelom a k jeho dosiahnutiu musia byť nastavené pravidlá, tak aby výber jednotlivých sudcov nebol ľubovoľný a náhodný, no zároveň stále objektívny. Prvou požiadavkou je vhodný výber osoby do role sudcu, čo ale nie je predmetom civilného procesu, druhou výber konkrétneho sudcu zo súboru sudcov priradených k danému súdu. Procesné predpisy nám vždy ujasnia, ktorý súd je miestne a vecne príslušný, ten sa v zjednodušenom prípade stane tým zákonným a následne v rámci neho sa cez rozvrh práce stanoví sudca, ktorému sa daný prípad prideli. Týmto procesom sa má zaručiť naplnenie vyššie uvedeného princípu vrátane práva na spravodlivý proces (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020; Zahradníková, a iní, 2015).

⁴¹ (Zahradníková, a iní, 2015 s. 50 až 52)

Princíp verejnosti uvádzame v diplomovej práci, pretože jeho existenciu považujeme za efektívnu pomoc pri zachovávaní spravodlivosti a naplňovaní „práva na spravodlivý proces“. Keďže drvivá väčšina všetkých pojednávaní majú byť a sú verejné, pričom verejne je nutné vždy aspoň vyhlásiť rozsudok, umožňuje to precíznejšiu kontrolu zvonku a vyššiu transparentnosť. Verejnosť pojednania je prostriedok kontroly justície zo strany verejnosti.⁴² Zakotvenie tohto princípu však primárne nachádzame práve v ustanovení čl. 96 odst. 2 Ústavy. (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020; Zahradníková, a iní, 2015).

3.2. Procesné zásady

Procesné zásady možno označiť za legálne pravidlá, ktoré upravujú (civilný) proces a ktorými je nutné sa riadiť, aby bol naplnený predmet a účel civilného procesu, či už sporného alebo nesporného. Účelom samotných zásad je zaistiť spravodlivú ochranu práv a oprávnených záujmov účastníkov.⁴³ Procesné zásady taktiež za svoj stavebný kameň považujú vyššie spomenuté ústavne garantované základné práva, pretože sa v nich odrážajú hodnoty nimi predstavované, avšak explicitne ich tam nenájdeme a dokonca explicitne nie sú všetky ani stanovené v občianskoprocených právnych prameňoch.

Význam existencie procesných zásad spočíva v regulácii civilného procesu v zmysle naplnenia princípu ochrany práv a oprávnených záujmov účastníkov a zároveň postaviť na roveň jednotlivé práva i povinnosti tak, aby nebola žiadna zo strán vo výhode, čím by totiž inak došlo k zmareniu spravodlivosti, správnosti i zákonnosti, na ktorej je právny systém Českej republiky postavený, a ktorý sa zaväzuje chrániť (Šínová, a iní, 2020).

Nižšie si uvedieme určité procesné zásady, ktoré sa vzťahujú k osobe sudcu ako účastníka civilného procesu, ktorý má povinnosť nestranne, nezávisle a spravodlivo rozhodovať jednotlivé prípady, ktoré sú mu pridelené v súlade s rozvrhom práce. Ako sme spomínali, civilné procesné zásady nenájdeme výslovne vymenované v príslušných právnych predpisoch tvoriacich hlavné pramene občianskeho procesného práva (tými sú hlavne OSŘ a ZŘS). Čitateľ však ich zmysel a podstatu nájde pri správnom výklade jednotlivých ustanovení.

Vyššie uvedené pramene nám fakticky rozdeľujú civilný proces na spomenutý sporný a nesporný, kde u sporného vládne OSŘ a u nesporného zase ZŘS, avšak tieto právne predpisy sú doplnené aj o ďalšie doplnkové právne pramene práva. Konkrétne spomenieme procesné

⁴² (Šínová, a iní, 2020)

⁴³ (Svoboda, a iní, 2022)

zásady, ktoré stoja proti sebe alebo sa vyskytujú v oboch typov civilného procesu, a to: (i) zásada dispozičná a zásada oficiality, (ii) zásada prejednávacia a zásada vyšetrovacia, (iii) zásada voľného hodnotenia dôkazov, a (ii) zásada formálnej a materiálnej pravdy.

3.2.1. Zásada dispozičná a zásada oficiality

Tieto zásady sa dotýkajú otázky toho, ako sa zahajuje procesné konanie v rámci občianskeho procesného práva, teda či sa zahajuje na základe návrhu alebo z úradnej povinnosti súdu. Toto kritérium nám odlišuje sporný a nesporný proces, kde zásada dispozičná vedie sporný proces a zásada oficiality nesporný (avšak u nesporného procesu to neplatí bez výnimky, pretože určité typy nesporných procesov je možné zahájiť i na návrh a sú sporného charakteru).

Prejavom dispozičnej zásady je predovšetkým to, že sa zahajuje výlučne na návrh osoby, ktorá je aktívne legitimovaná takýto návrh podať. Nezriedka sa však stane, že návrh na zahájenie sporného konania podá osoba, ktorá k tomu oprávnená nie je. Vtedy súd musí taký návrh odmietnuť, pretože nie sú splnené zákonné podmienky. Sprievodným znakom dispozičnej zásady je tzv. dispozícia s predmetom sporu a konaním samotným, keďže legitimovaná osoba priamo v návrhu na zahájenie sporného konania vymedzí v súlade s ustanovením § 42 a § 79 OSŘ (i) čoho sa domáha a (ii) v akej veci by súd mal rozhodnúť. V rámci priebehu sporu môže aktívne legitimovaná osoba (označovaná ako žalobca alebo navrhovateľ) meniť svoj návrh,⁴⁴ prípadne ho i zobrať späť,⁴⁵ keďže je pánom sporu (Šínová, a iní, 2020).

Zásada oficiality je protipólom dispozičnej zásady, pretože ako bolo vyššie uvedené, konanie sa zahajuje z úradnej povinnosti súdu, akonáhle sa súd dozvie o potrebe také konanie zahájiť. Následne súd vymedzuje účastníkov i predmet konania, pričom však „pánom sporu“ nie je nikto z účastníkov konania (vrátane súdu), každopádne súd musí v konaní pokračovať, aby bolo dosiahnuté jeho účelu (Winterová, a iní, 2018).

Tieto zásady pochopiteľne obmedzujú sudcu v tom, v akom rozsahu a ohľadom čoho môže rozhodovať. Nesprávne vymedzenie hlavne u tých sporných procesov vedie k negatívnemu výsledku pre účastníkov súdneho sporu.

⁴⁴ ust. § 95 OSŘ

⁴⁵ ust. § 96 OSŘ

3.2.2. Zásada prejednávacia a zásada vyšetrovacia

V prípade, že dôjde k zahájeniu sporného či nesporného konania o určitej právnej otázke vyžadujúcej vyriešenie, je z pohľadu sudcu dôležité mať dostatok podkladov k predostretiu meritórneho rozhodnutia vo veci. V spornom konaní je otázkou vyriešenie sporu medzi účastníkmi stojacimi proti sebe ako žalobca a žalovaný, zatiaľ čo v nespornom konaní sa nekladie dôraz ani tak na vyriešenie spornej otázky, ale predovšetkým skôr na úpravu právneho postavenia účastníkov konania, hoci sporné otázky nezriedka sprevádzajú také konanie (Svoboda, a iní, 2022).

So sporným civilným procesom je nerozlučne spätá zásada prejednávacia, spočívajúca v tom, že dokazovanie stojí na účastníkoch samotných. Tí majú povinnosť označiť dôkazy k preukázaniu svojich tvrdení. Ideou sporného konania totiž je, aby iniciatíva k vyriešeniu spornej otázky ležala v rukách účastníkov, ktorí by sa mali snažiť dokázať súdu, že právo stojí na ich strane a urobiť všetko, čo je v ich možnostiach, aby si splnili svoju povinnosť tvrdení a dôkazov (označované aj ako bremeno tvrdení a dôkazné bremeno). Zákon pripúšťa, aby súd previedol aj iné dôkazy než tie, ktoré navrhujú účastníci, zákonodarca však apeluje na reštriktívnosť vo výklade, keďže prevedenie iných dôkazov je možné len v prípadoch, kedy je to potrebné k zisteniu skutkového stavu a ak to vyplýva z obsahu spisu (Svoboda, a iní, 2020).⁴⁶

Vyšetrovacia zásada ovláda nesporný civilný proces. Jej podstatou však nie je, aby dôkazné bremeno vrátane bremena tvrdení ležalo výhradne v rukách súdu, stále je nevyhnutná súčinnosť a aktivita zo strany účastníkov. Zásadný rozdiel je v tom, že prípadná inaktivita nemôže byť účastníkom na ujmu z hľadiska výsledku samotného nesporného konania. Práve z tohto dôvodu nemá súd (a teda sudca ako vykonávateľ) zviazané ruky, inými slovami, nie je obmedzený tým, čo účastníci tvrdia ani tým, aké dôkazy navrhli, na rozdiel od zásady prejednávacej (Svoboda, a iní, 2022; Winterová, a iní, 2018).

3.2.3. Zásada voľného hodnotenia dôkazov

Ťažisko tejto práce bude v istých ohľadoch spočívať hlavne na tejto zásade, ktorá je predpokladom demokraticky právneho štátu a reprezentuje moderný prístup k ochrane práv a slobôd jednotlivcov. Súdnej moci, teda sudcom ako reprezentantom súdnej moci je zverené oprávnenie autoritatívne a meritórne rozhodnúť o civilných právnych otázkach (mimo iné), čím dávajú vznik, menia alebo rušia právne vzťahy medzi jednotlivcami alebo ich deklarujú.

⁴⁶ str. 610 až 616

Voľné hodnotenie dôkazov je vlastné (individuálne) posudzovanie skutkových poznatkov získaných z procesného dokazovania, väčšinou nepriamo cez rôzne listiny, prípadne i priamo, a to napríklad cez ohlodanie miesta. Opakom je zásada legálnej dôkaznej teórie, ktorá stanovuje hierarchiu dôkazov a zákon ju zásadne nepripúšťa, keďže odporuje podstate zásady voľného hodnotenia dôkazov. Avšak, určité prvky sa objavujú, napr. verejná listina má vyššiu dôkaznú silu než listina obyčajná (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020).

Na druhú stranu, voľné hodnotenie dôkazov neznamená, že sudca môže rozhodovať ľubovoľne. Jedno z hľadísk a poistiek dôveryhodného, spravodlivého, objektívneho rozhodovania je preskúmateľnosť rozhodnutí samotných. Na čo naráža v neskoršej fáze i princíp predvídateľnosti rozhodnutí. Ten súvisí s významom judikatúry, hlavne s tzv. „ustálenou judikatúrou“, keďže platí, že súd by mal postupovať predvídateľne, rozhodovať o obdobných veciach obdobne a o rovnakých prípadoch rovnako. Podporuje to právnu istotu a vieru v súdnu moc i jej systém fungovania. Keby sa jednotlivci nemohli obrátiť na súdnu moc ako na inštitúciu, ktorá poskytuje právnu ochranu a záruky spravodlivého procesu, stala by sa irelevantnou. Nad rámec je nutné doplniť, že sa tým nevylučuje možnosť rozhodnúť prípady odlišne alebo zvoliť iný postup v konkrétnej veci, len to, že je potreba to následne dôkladne zdôvodniť, aby bolo možné to preskúmať z hľadiska splnenia zákonných nárokov kladených na sudcov (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020; Zahradníková, a iní, 2015).

Sudca v rámci posudzovania pravdivosti tvrdení a predložených dôkazov musí vychádzať zo svojho vnútorného presvedčenia, logicko-analytického myšlienkového postupu a hlavne vlastného dojmu z daného konania opierajúc sa o právne normy, ktoré sa s danou právnou otázkou spájajú. Keby sudca nemal slobodu v tom, ako rozhodnúť, nemohol by rozhodnúť správne ani spravodlivo (Winterová, a iní, 2018). Úsudok sudcu je totiž kľúčový a dominantný prvok spravodlivého a zákonného súdnictva. Zákon teda nemôže stanoviť žiadne pravidlá ako hodnotiť či posudzovať jednotlivé dôkazy, ani aké má vyvodzovať závery o individuálnych tvrdeniach, ani mu kázať ako myslieť. Vlastná úvaha sudcu musí byť odrazom racionálneho a logicky zrozumiteľného úsudku.⁴⁷ Avšak, jeho vlastné presvedčenie môže byť kontaminované kognitívnym skreslením. Môže mylne vychádzať z presvedčenia, že bolo o logicko-analytické postupy opreté, hoci to vo výsledku nebude pravda. Čo je problém, o ktorom ani nemusí vedieť.

⁴⁷ (Šínová, a iní, 2020)

3.2.4. Zásada formálnej či materiálnej pravdy

Vzhľadom k tomu, že podstatou civilného procesu je spravodlivo, zákonne a nestranne rozhodnúť o predmete pojednávania, cieľom musí nevyhnutne byť zistenie pravdy či odhaliť odpoveď na otázku „na koho strane stojí právo.“ Nájsť stopercentnú odpoveď na túto otázku však niekedy nie jej možné, pretože druhá strana, typicky v spornom pojednávaní, odmieta komunikovať či dostaviť sa na pojednávanie a spor vyhrá žalobca kontumačne. Tento príklad je ukázkový prejav zásady formálnej pravdy. Zákon nastavuje pravidlá hry a v záujme princípu rýchlosti a hospodárnosti bohužiaľ právo svedčí bdelym. Hoci za situácie, že by sa žalovaný bránil, mohol by nakoniec celý spor vyhrať, pretože by sa v rámci procesu ukázalo na základe dôkladného dokazovania, že právo stojí v skutočnosti na jeho strane. Tým by sme naplnili zásadu materiálnej pravdy spočívajúcej v skutkových zisteniach snažiť sa maximálne priblížiť objektívnej pravde (Šínová, a iní, 2020; Zahradníková, a iní, 2015; Winterová, a iní, 2018).

3.3. Sudcovské rozhodovanie

Rola sudcu spočíva vo výkone rozhodovacej právomoci zverenej súdom ako orgánom súdnej moci. Pôsobí ako vykonávateľ a ochranca spravodlivosti v širšom zmysle. Rozhodovaciu právomoc uplatňuje v rámci súdneho konania naprieč rôznymi právnymi odvetviami, pričom my budeme posudzovať jeho výkon v hraniciach občianskeho práva. Cieľom občianskeho súdneho konania je zaistiť spravodlivú ochranu súkromným právam a oprávneným záujmom účastníkov, ako aj výchova k dodržovaniu zmlúv a zákonov, k čestnému plneniu povinností a k úcte k právam iných osôb.⁴⁸

V súvislosti s právnymi princípmi a procesnými zásadami si môžeme predstaviť ako zložité a komplikované poslanie to skutočne je. Keďže sa postavenie sudcu podľa druhu civilného procesu líši, budeme sudcovské rozhodovanie posudzovať vo všeobecnej rovine so zameraním sa na procesné dokazovanie, keďže v rámci neho môže vzniknúť kontaminácia kognitívnym skreslením. Pretože, aby mohol sudca vydať meritórne rozhodnutie vo veci samej, musí mať dostatočne zodpovedané skutkové a právne otázky vzťahujúce sa k danej prejednávanej veci, čo je vlastne predmetom vyššie spomenutého procesného dokazovania (Šínová, a iní, 2020; Winterová, a iní, 2018).

V rámci procesného dokazovania sudca hľadá konkrétne individuálne skutočnosti, ktoré mu poskytnú odpoveď na otázku, ktorá je predmetom konania, pričom miera správnosti a

⁴⁸ ust. § 1 OSŘ

poznania objektívnej pravdy závisí od mnohých faktorov. Predmetom dokazovania teda musia nevyhnutne byť jednotlivé skutočnosti, pričom ich sumár dá sudcovi podklad pre posúdenie a vyhodnotenie skutkových otázok týkajúcich sa predmetu konania a následne potom tých právnych. Právne otázky sú totiž s tými skutkovými späté, pretože právne otázky je možné zodpovedať len na základe dostatočne zisteného skutkového stavu, čiže tu sa priamo ukazuje ako fundamentálne dôležité je zistiť a objasniť správne skutkové okolnosti jednotlivých prípadov. Právnou otázkou je de iure posúdenie toho, aké právne ustanovenia či právne predpisy majú byť použité a teda na koho strane stojí právo (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020; Zahradníková, a iní, 2015).

Procesné dokazovanie vymedzujeme ako postup súdu a účastníkov, procesným právom zvlášť upravený, smerujúci k utvoreniu potrebných skutkových poznatkov o rozhodných skutočnostiach.⁴⁹ Procesné dokazovanie sa tiahne naprieč celým súdnym konaním a je možné ho rozdeliť do štyroch úsekov, a to navrhovanie dôkazov, obstarávanie dôkazov, vykonanie dôkazov a hodnotenie. Podstatou tohto postupu je vytvoriť priestor pre sudcu, aby mohol zistiť objektívnu pravdu o prejednávanej veci v čo najväčšej možnej miere, tak aby sa mu podarilo čo najlepšie naplniť vyššie uvedený cieľ. Nutné je podtrhnúť, že sudca si vytvára mienku o danom prípade od prvého kontaktu s ním, či už vedome alebo nevedome. Už v rámci prvého zoznámenia sa s prejednanou vecou vzniká potenciálne určité riziko, že konečné rozhodnutie bude kontaminované kognitívnym skreslením. Práve v záverečnej fáze procesného dokazovania, ktorou je hodnotenie, môžeme následne vidieť dôsledky kontaminácie kognitívnymi skresleniami, keďže záväzné rozhodnutie vo veci samej je priamy produkt hodnotenia dôkazov. Neplatí to ale výlučne. Pochopiteľne k určitému hodnoteniu či posudzovaniu dochádza počas celého procesného dokazovania.

Do procesu dokazovania a následného sudcovského rozhodovania teda vstupuje mnoho faktorov, okrem právnych, i mimoprávne, medzi ktoré patria i psychologické. Tieto psychologické aspekty sú často nevedomé a nakoľko je ľudská myseľ komplikovaná a spleťtá, nie je v možnostiach človeka si vždy uvedomiť, že tieto psychologické aspekty ovplyvňujú nielen naše spracovávanie informácií, ale i naše rozhodovanie.

Samotný počet vstupných informácií môže byť rôzne rozsiahle veľký. Za ideálnych podmienok sa na objasňovaní objektívnej pravdy podieľajú jednak samotní účastníci konania, a jednak sudca ako reprezentant súdu a súdnej moci, čo do značnej miery pomáha nájsť

⁴⁹ (Winterová, a iní, 2018 s. 227)

objektívnu pravdu v právnom zmysle založenú na materiálnych poznatkoch (Svoboda, a iní, 2022).

Na jednej strane nám teda stoja účastníci konania, typicky ako tí, ktorých úlohou je navrhnúť a predložiť všetky podľa nich relevantné dôkazy, na základe ktorých by chceli osvedčiť oprávnenosť vlastného nároku. Snahou má byť pritom dokázať, že skutočnosti v minulosti prebehli tak, ako tvrdia alebo súdu dať najavo, ako by mali byť právne vzťahy nastavené do budúcnosti podľa ich názoru. Na druhej strane potom máme sudcu, ktorý musí správne vybrať kľúčové tvrdené skutočnosti a k nim relevantné dôkazy, vykonať ich, následne i správne posúdiť. Posudzuje ich predovšetkým z pohľadu toho, či na základe vykonaného dokazovania a zistených dôkazov považuje danú skutočnosť za preukázanú, potom v závislosti na tom právne posudzuje a vynesie záväzné rozhodnutie, čo môže byť zvlášť zložité v prípadoch z právneho či skutkového hľadiska nejasných (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020; Svoboda, a iní, 2022).

Toto posudzovanie a hodnotenie prebieha počas celého súdneho procesu a sfinalizuje sa teda počas záverečnej fázy, ktorou je hodnotenie dokazovania. Hodnotenie prebieha primárne na úrovni pravdivosti a vierohodnosti dôkazov s tým, že súd zaujíma nakoľko sa podarilo či nepodarilo prostredníctvom dôkazov zistiť skutkový stav primárne z hľadiska materiálnej pravdy, čo teda možno hmotne podložiť, a to v súlade so zásadou voľného hodnotenia dôkazov (Winterová, a iní, 2018). Faktom avšak zostáva, že sudca má v mnohých prípadoch a situáciách zviazané ruky a je odkázaný na to, že všetky zúčastnené strany si splnia svoju povinnosť poskytnúť súčinnosť, čo môžeme niekedy viesť k rozhodnutiam založeným na formálnej pravde, čomu by sa účastníci ideálne mali chcieť vyhýbať.

Platí pritom, že mieru pravdivosti poznania pravdy môže posúdiť len sám sudca, avšak sám sudca k tomu poznaniu dospeje na základe subjektívneho presvedčenia o tom, čo za pravdivé považuje po vykonanom dokazovaní. Ak sa nejedná o výnimočný prípad vyžadujúci len nižšiu mieru dôkazov, sudca musí o každom prípade rozhodnúť, až vtedy, keď nemá žiadne pochybnosti⁵⁰. Subjektívne poznanie je založené na osobnosti sudcu, ktorý k nemu musí spĺňať predpoklady, čo možno považovať za fundamentálnu zložku celého práva na spravodlivý proces, hoci sa o nej takto explicitne nehovorí. Je tiež nesmierne dôležité spomenúť, že i subjektívne poznanie sudcu musí byť opreté o určité logicko-analytické myšlienkové procesy a postupy, tiež o pravidlá formálnej logiky a v neposlednom rade o právne posúdenie

⁵⁰ (Zahradníková, a iní, 2015 s. 227)

relevantných ustanovení právnych predpisov (Winterová, a iní, 2018). Slepým miestom tohto subjektívneho presvedčenia však môže byť mylný dojem sudcu, že k záväznému meritórnemu rozhodnutiu vo veci samej dospel spôsobom popísaným vyššie a pravdepodobne si vôbec neuvedomujúc, že jeho rozhodnutie je podmienené psychologickými aspektmi ľudskej mysle, ktoré tam vstúpili (napr. vo forme kognitívneho skreslenia) a konečné rozhodnutie ovplyvnili. Niekedy mu však kognitívne skreslenie podsunú už sami dôkazy či dôkazné prostriedky.

Každopádne, zakončenie procesu hodnotenia je vynesenie rozhodnutia, následne vyhlásenie, na ktoré nadväzuje písomné vyhotovenie meritórneho rozhodnutia, aby bolo možné vykonať posledný úkon, ktorým je doručenie účastníkom. Rozhodnutie vo veci má 3 časti: enunciát, odôvodnenie a poučenie.⁵¹ Enunciát či výrok je právna veta, tvoriaca záväznú časť rozhodnutia, obsahujúca právny záver súdu o predmete konania a akonáhle ho vysloví, je ním sám viazaný. Odôvodnenie je zdôvodnenie rozhodnutia daného súdu, kde sudca presvedčivo, stručne a jasne vyloží, ktoré skutočnosti má za preukázané a ktoré nie. Ďalej, to o aké dôkazy oprel skutkové zistenia a akými úvahami sa riadil pri hodnotení dôkazov, prečo neuviedol i iné dôkazy a aké závery o skutkových zisteniach učinil.⁵² Tu sa môže prejaviť aspekt mentálneho nastavenia alebo zhmotniť kognitívne skreslenie. Poučením súd upozorňuje účastníkov konania hlavne na to, či je možné sa voči rozhodnutiu odvolať, príp. potom i lehotu pre odvolanie či dovolanie, a tiež kam ho podať (Winterová, a iní, 2018; Šínová, a iní, 2020).

Vzhľadom k tomu, že nastavenie súdneho procesu začína a končí sudcom, je evidentné, že sudcu musíme považovať za garanta spravodlivosti. Neznamená to však, že je garantom jediným, český právny poriadok má aj iné právne mechanizmy a inštitúty, ktoré chránia spravodlivosť a poskytujú jej záruky, ako je napr. podanie námietky predpojatosti, možnosť podať odvolanie a dovolanie, rozhodovanie prípadu v senáte miesto samosudcom či povinnosť jasne a zrozumiteľne odôvodniť rozhodnutie za účelom jeho preskúmateľnosti.

⁵¹ ust. 157 OSŘ

⁵² ust. § 136 OSŘ

4. Kognitívna psychológia

V nasledujúcich dvoch kapitolách sa pozrieme na sudcu z psychologického uhlu pohľadu. Vieme, že výkon funkcie sudcu je viazaný na dodržiavanie veľkého množstva zákonných ustanovení. Tie pre nás tvoria právne vplyvy priamo pôsobiace na to, (i) ako a na základe čoho sa sudca (ne)môže rozhodnúť, (ii) aké má možnosti procesne konať v rámci jednotlivých súdnych procesov, vrátane stanovenia toho (iii) čo všetko rozhodovací proces v sebe má zahrňovať.

Vieme tiež, že do rozhodovacieho procesu neodmysliteľne náleží logicko-analytické posudzovanie tvrdení a dôkazov napojené na následné meritórne rozhodovanie vo veci samej. Keby sme však sudcu videli výhradne touto optikou, pozerali by sme sa na robota, na stroj, ktorý chladnou logikou procesne rozhoduje.

To, však ľudia nie sú. Preto nesmieme opomenúť tú časť, ktorá z nás robí to, čím sme, a to je veľký súbor psychologických fenoménov, ako sú emócie, pocity, intuícia, schopnosť chápať sociálny a kultúrny kontext apod. Tieto fenomény sú človeku neodcudziteľné a zároveň úplne prirodzené. Už len z dôvodu, že sú prirodzené každej ľudskej bytosti, musia byť prirodzené aj sudcovi, a teda sú prítomné v každom sudcovskom rozhodovaní, hoci však v rôznej forme a intenzite. Nemožno poprieť, že existujú mimoprávne vplyvy či psychologické aspekty vstupujúce do rozhodovania sudcu, stojace bezprostredne vedľa právnych princípov, zásad a právnych noriem, ktoré môžu priamo ovplyvňovať rozhodovanie sudcov v konkrétnych prípadoch (civilného) procesu.

Objasnili sme si, že hoci právne normy od sudcu očakávajú úplnú nestrannosť v rozhodovaní spolu s absolútnou nezaujatosťou, nie je v možnostiach sudcu to pochopiteľne stopercentne splniť. Nižšie si to dokážeme. Ďalej, z judikatúry hlavne Najvyššieho súdu sme zistili, že sa to vo svojej podstate skutočne tak od neho neočakáva. Judikatúra (nielen) vo vzťahu k Etickému kódexu sudcov zmäkčila tvrdé ustanovenia právnych noriem. Avšak, i judikatúra samotná pracuje s pojmom ľudskosti ako s hotovým pojmom a bližšie ho nedefinuje, takisto nezachádza ani do detailov psychologických aspektov, ktoré potenciálne môžu vstupovať do rozhodovania sudcov.

To isté možno tvrdiť o právnych predpisoch, vrátane komentárov k jednotlivým právnym prameňom, obdobne to platí i o bežne známej dostupnej odbornej literatúre. V českom právnom prostredí nie je jednoducho venovaná skoro žiadna pozornosť psychologickým aspektom zohrávajúcim rolu v rozhodovaní sudcov vo vzťahu ku kognitívnym skresleniam.

Tiež si možno povšimnúť nedostatky v rámci prípravy počas štúdia na vysokej škole či následne v právnej praxi.

Vyššie uvedené stanovisko nie je absolútneho charakteru, vo všeobecnej rovine má psychológia určité zastúpenie v rámci všetkých vyššie uvedených zdrojov vo vzťahu k rozhodovaniu sudcu, ale kognitívnym skresleniam sa nevenuje takmer žiadna.⁵³ Práve z tohto dôvodu je o to podstatnejšie a žiadúce o nich hovoriť, nakoľko sú kľúčovým elementom potrebným na ceste za spravodlivejšou justíciou.

Túto kapitolu budeme považovať za všeobecný psychologický úvod do problematiky kognitívnych skreslení. Prvá časť uvádza kognitívnu psychológiu ako vednú disciplínu skúmajúcu ľudskú myseľ, následne druhá časť popisuje kognitívne skreslenia v teoretickej rovine, nakoľko bez tohto úvodu by pre čitateľa mohlo byť zložité porozumieť jednotlivým kognitívnym skreslením uvádzaným v 5. kapitole.

4.1. Kognitívna psychológia ako vedná disciplína

Kognitívna psychológia je teda vednou disciplínou jestvujúcou v rámci psychológie zameriavajúca sa na zodpovedanie otázky ako ľudia vnímajú informácie, učia sa ich, pamätajú si ich a ako o nich premýšľajú.⁵⁴ Snaha je pritom upriamená predovšetkým na pochopenie zákutí ľudskej mysle a je založená na premise, že ľudská myseľ môže byť pochopená, čo je jej teoretické východisko. Svoj pôvod odvodzuje z filozofie (ako aj psychológia samotná), ktorá dala kognitívnej psychológii potrebný základ založený na túžbe po poznaní útrob ľudského myslenia. V rámci skúmania vychádza z prác racionalistov i empirikov, pričom tieto metódy výskumu sa uplatňujú dodnes, nakoľko každá metóda má svoje prednosti a kombináciou oboch dosiahneme najlepších vedeckých výsledkov (Stenberg, 2002).

Avšak, kognitívna psychológia ako vedná disciplína vznikla až v polovici 20. storočia, predtým ju psychológia skúmali v určitom rozsahu v rámci iných psychologických smerov, a to týchto: štrukturalizmus, funkcionalizmus, asocianizmus, behaviorizmus a gestaltistická psychológia. Čo sa týka vedných odborov, ktoré najväčšmi prispeli k jej vzniku, patria sem: psychobiológia, fyziologická psychológia a biopsychológia, lingvistika, antropológia, teória komunikačných systémov, inžinierstvo a výpočtová technika (Stenberg, 2002).

⁵³ Autorka vychádza z jej dostupných a známych informácií

⁵⁴ (Stenberg, 2002 s. 20)

Vymenovanie vyššie uvedených psychologických smerov a vedných odborov považujeme za dôležité pre lepšiu predstavu o komplexnosti nielen ľudskej mysle ako takej, ale i pre pochopenie pozadia dnešného psychologického termínu „kognitivismus“, čo znamená presvedčenie, že ľudské správanie môže byť z veľkej časti pochopené, ak pochopíme ako ľudia myslia (Stenberg, 2002).

V rámci skúmania kognitívnych funkcií a kognície je nevyhnuté skúmať mozog, obecnú neurovedu i kognitívny vývoj jedinca. Kognitívna psychológia sa v spolupráci s ostatnými príslušnými vedeckými odvetvami venuje týmto oblastiam výskumu: pozornosť, vedomie, vnímanie, pamäť, pamäťové procesy, mentálna reprezentácia a organizácia poznatkov cez obrazy a výroky, jazyk spolu s rečou ako dorozumievacím sa prostriedkom medzi ľuďmi, kreativita, myslenie vo vzťahu k usudzovaniu a rozhodovaniu (Stenberg, 2002; Vágnerová, 2016).

Kognitívna psychológia je teda sama o sebe skutočne rozsiahla a venovať sa každej zo sfér jej predmetu skúmania nie je v možnostiach tejto diplomovej práce. Bližšie sa však pozrieme na oblasť usudzovania a rozhodovania, ktoré sú úzko prepojené s kognitívnymi skresleniami. Túto oblasť je ale treba posudzovať v rovine napojenej na skúmanie ostatných oblastí, pretože všetko je medzi sebou prepojené, presne tak ako v ľudskom mozgu.

4.2. Kognitívne procesy ľudskej mysle

V prvej kapitole sme uviedli, že existujú tri druhy psychických procesov. Kognitívne procesy sú jedny z nich a laicky ich môžeme súhrnne označiť za rozum, pretože slúžia nielen k získavaniu informácií z vonkajšieho a vnútorného prostredia, ale i k rozhodovaniu, usudzovaniu a riešeniu problémov, čo sú pre sudcov základné myšlienkové operácie. Ucelene tieto operácie nazývame myslením. Výsledkom sú potom vnemy, predstavy, výroky, vedomosti či myšlienky. Myslenie je esenciálne k porozumeniu sveta okolo nás i seba samého. Myslíme od prvého dňa až do nášho posledného, celý život sme zahlcovaní kvantom informácií. Tvoríme si mienku o svete a veciach v ňom, meníme ju alebo upevňujeme. Aby sme dokázali v živote fungovať, vyžaduje si to od nás neustále premýšľanie a s tým spojené posudzovanie, usudzovanie a rozhodovanie (Stenberg, 2002; Vágnerová, 2016; Kahneman, 2012).

Hľadaniu odpovedí na otázky, ako myslíme a prečo to tak je, sa venuje mnoho odborníkov, avšak v odbornej literatúre sa často skloňuje teória dvoch režimov (systémov) myslenia, pričom my si ho predstavíme v podaní Kahneman-Frederickovho modelu z roku

2005.⁵⁵ Jedná sa o model rozdeľujúci kognitívne fungovanie ľudského mozgu na tzv. Systém 1 ako primárny, prebiehajúci nevedome na pozadí našej mysle, prostredníctvom ktorého automaticky a rýchlo spracovávame podnety rôzneho druhu, a Systém 2 predstavujúci vedomú duševnú činnosť každého jedinca, čiže to myslenie, ktoré si uvedomujeme (Kahneman, 2012). Systém 1 je poháňaný rýchlym, intuitívnym a automatickým uvažovaním či myslením, zatiaľ čo Systém 2 analytickým, logickým a explicitným uvažovaním, ktoré je však pochopiteľne pomalšie. Tieto dva systémy koexistujú vedľa seba a navzájom sú na seba napojené. Interagujú medzi sebou, ovplyvňujú sa, pracujú v nadväznosti na seba, ale vedia pracovať i paralelne.⁵⁶

Ich bežný spôsob fungovania je takýto: Systém 1 spracováva prvotné dojmy a podnety, následne generuje intuitívne návrhy Systému 2, ten ich modifikuje a premieňa na zámernú aktivitu (určité rozhodnutie alebo úsudok). Pokiaľ nenastane žiadny závažnejší problém vyžadujúci podrobnú a detailnú reguláciu, Systém 2 pracuje minimálne, nevyužívajúc svoju úplnú kapacitu. Nie je k tomu dôvod, pretože pre každého z nás je viac-menej prirodzené, že chceme vyvíjať čo najmenej úsilia na tieto myšlienkové operácie. Vo všeobecnosti totiž platí, že sa môžeme spoliehať na Systém 1. Dokonca čím sme starší a máme viac skúseností, tým lepšie Systém 1 funguje, pretože ho vekom kalibrujeme a cez modely nám známych situácií vieme efektívnejšie či presnejšie predpovedať určité okolnosti, v dôsledku čoho Systém 1 dokáže podsúvať Systému 2 vhodnejšie návrhy (Kahneman, 2012). Pre lepšiu predstavu nižšie uvádzame tabuľku porovnávajúcu oba systémy navzájom a následne detailný popis jednotlivých systémov myslenia.

⁵⁵ (Kahneman, a iní, 2005; Kahneman, 2012)

⁵⁶ (Vágnerová, 2016 s. 165)

Tabuľka č. 2: Komparácia fungovania Systému 1 a Systému 2⁵⁷

Charakteristika	Systém 1 (intuitívny)	Systém 2 (uvedomelý)
<i>Kognitívny štýl</i>	heuristický	systematický
<i>Kognitívne povedomie</i>	nízke	vysoké
<i>Vedomá kontrola</i>	nízka	vysoká
<i>Automatizácia</i>	vysoká	nízka
<i>Rýchlosť</i>	vysoká	nízka
<i>Spolahľivosť</i>	nízka	vysoká
<i>Úsilie</i>	nízke	vysoké
<i>Emocionálna väzba</i>	vysoká	nízka

Systém 1 využíva základné kognitívne operácie, ako je navodenie asociácií, vybavenie si aktuálne potrebných vedomostí a analogické spracovanie informácií. Fungovanie Systému 1 je viazané na kontext a na to, čo sa aktuálne javí dôležité. Pokiaľ by sme v rámci usudzovania a rozhodovania riadili výhradne Systémom 1, rozhodnutie bude intuitívne, pretože ani nebol čas sa zamýšľať do hĺbky. Výsledok myšlienkových operácií Systému 1 je rozhodnutie, kedy netušíme ako sme k danému záveru došli, vieme len to, že sme k nejakému došli. Tento typ rozhodovania je ľuďmi využívaný preto, lebo je rýchly, oprostený od pochybnosti a je spojený s tendenciou veriť v správnosť jeho výsledku (Kahneman, 2012; Vágnerová, 2016).

Systém 1 funguje na automatickej intuitívnej báze a dôležitú rolu v ňom zohráva tvorba „základných ohodnotení,“⁵⁸ predstaviť si to môžeme ako vynesenie osobitných súdov o rôznych aspektoch jednotlivých situácií, do ktorých sa v živote dostávame. Systém 1 neustále generuje nové a nové hodnotenia, bez konkrétneho jasne zreteľného úmyslu a to samovoľne, bez toho, aby sme sa nutne museli nad tým zamyslieť alebo to mohli ovplyvniť.⁵⁹ Pozadiu fungovania Systému 1 sa venuje mnoho odborníkov, zaujímavý však je Marcelov model, ktorý ho vysvetľuje z kognitívne-psychologickej perspektívy.⁶⁰

Marcelov model pracuje s hypotézou, že ľudská myseľ sa v stálom prúde vstupujúcich sensorických informácií snaží nájsť určitý zmysel, a to na nevedomej úrovni vnímania a pozornosti. Úsudky sa tvoria vzájomným prepojením zmyslových informácií so znalosťami

⁵⁷ (Guthrie, a iní, 2007 s. 8)

⁵⁸ pojem definovaný (Kahneman, 2012 s. 100)

⁵⁹ (Kahneman, 2012 s. 100)

⁶⁰ (Marcel, 1983)

uloženými v dlhodobej pamäti za účelom hľadania vhodnej korelácie medzi nimi. Naše vedomie však pracuje len s koreláciou do neho vyslanou, a to v rámci vedomej pozornosti, pretože tvorba vrátane hodnotenia korelácie samotnej je nevedomý proces. Následne je na nás ako sa s dodanou koreláciou vysporiadame, či ju budeme ďalej posudzovať alebo ju prijmemo takú, aká je (Stenberg, 2002; Marcel, 1983).

Avšak, nie všetky senzorické dáta a na nich nadväzujúce kognitívne procesy sa do oblasti nášho vedomia dostanú v uvedomelej podobe. Neznamená to ale, že neovplyvňujú naše myslenie alebo výkon jednotlivých kognitívnych úloh. Úskalím ľudskej mysle z pohľadu väčšiny vedcov je obmedzená kapacita našej pozornosti, čo podľa Marcela riešime užívaním čo najrozsiahlšieho množstva nevedomých informácií za súčasného obmedzovania tých, ktoré do nášho vedomia vstupujú, pretože objektívne nie sme schopní ich všetky spracovať (Stenberg, 2002; Marcel, 1983).

Protipólom je mu Systém 2 ako uvedomelý proces, ktorý si vyžaduje čas, úsilie a hlavne priamu pozornosť. Neviaže sa na kontext, ale premýšľa v širších reáliách. K vytvoreniu úsudku a učeniu rozhodnutia potrebuje spracovať rôzne poznatky, vytvoriť o nich úsudky, zvažovať pozitíva i negatíva a vyhodnocovať ich rôznymi myšlienkovými procesmi, aby zvolil rozhodnutie, ktoré by malo byť to správne na základe dostupných informácií. Používanie Systému 2 k usudzovaniu a rozhodovaniu je zložitejší, namáhavejší a tiež pomalší proces. Vyžaduje schopnosť vytrvať a utlmovať nežiadúce tendencie, úvahy a poznatky, aby sme dospeli k rozhodnutiu, o ktorom budeme presvedčení, že je podľa nás správne. Avšak, so Systémom 2 sa bohužiaľ spája sklon pochybovať a uvažovať o eventúálnych alternatívach, čo so sebou nesie pocity neistoty, a teda i myšlienky o tom, že iná alternatíva by predsa len mohla byť tá pravdivejšia či správnejšia (Kahneman, 2012; Vágnerová, 2016).

Celý proces Systému 1 teda prebieha na nevedomej úrovni, avšak v skutočnosti úsudok a voľby sformuluje až Systém 2. Je to práve náš vlastný Systém 2, s ktorým sa všetci stotožňujeme. Ibaže Systém 2 často preberá úsudky Systému 1 a len im dodá logické zdôvodnenie, ktoré však nebolo na logike pôvodne vôbec postavené (Kahneman, 2012). To inými slovami znamená, návrhy Systému 1 neposudzuje z hľadiska racionality či logiky, ale rovno ich akceptuje ako správne bez hlbšieho kritického zamyslenia sa nad tým, „prečo si to vlastne myslím“.

Duálny režim myslenia založený na Systéme 1 a Systéme 2 však nie je jediný možný model. Vedecká obec predstavuje i iné režimy myslenia vrátane iných modelov rozhodovania

a fungovania kognitívnych procesov vo vzťahu k tým rozhodovacím. Pochopiteľne, jednoznačnú odpoveď na to, ako ľudská myseľ funguje zatiaľ k dispozícii nemáme. Pracovať však budeme s týmto modelom, pretože je vedeckou obcou najuznávanejší.

4.3. Kognitívne skreslenia ako produkt heuristik

Ako sme si doteraz hovorili, ľudská myseľ je síce vysoko efektívna, ale nie je dokonalá. Všetky naše úsudky a rozhodnutia jednoducho nie sú výsledkom vyčerpávajúceho logicko-analytického spracovania všetkých vstupných informácií prostredníctvom Systému 2, ale naopak sú založené na skratkovitom rýchlom uvažovaní Systému 1. Pôvodne psychológovia vychádzali z teórie, že ľudský mozog funguje na báze matematických modelov rozhodovania a rozhodnutia sú vykonávané na základe plnej informovanosti, kompletne racionálne, čo sa pochopiteľne ukázalo ako nesprávny záver.⁶¹ Dôvod, prečo Systém 2 nevyužívame je často kvôli zdĺhavosti či náročnosti tohto postupu, ktorý je s takýmto myslením spojený. Často si to v živote buď nemôžeme dovoliť alebo nie je k tomu časový priestor. Pôvod možno hľadať aj v našej kognitívnej pohodlnosti a tendencii preferovať hotové riešenia a také, čo sú overené niekým iným, či sme si ich overili sami z našich skúseností. Preto sa vyberieme rýchlejšou a jednoduchšou cestou, ktorou je intuitívny úsudok a rozhodovanie. Položme si otázku, je takýto postup zlý? Čo to je vlastne tá intuícia a nie je možno „múdrejšia“ než my sami?

Odpoveď na tieto otázky je áno i nie. Intuícia by sa dala vysvetliť ako náš určitý vnútorný hlas, ktorý nám napovedá, akým smerom sa vydať a čo by sme mali urobiť, bez toho, aby sme boli schopní vysvetliť prečo. Má tendenciu vychádzať z určitých naučených, zabehnutých schém a zjednodušujúcich stereotypov, prípadne z generalizácie náhodnej skúsenosti, ak je pre nás dostatočne reprezentatívna.⁶² Dokáže byť pritom veľmi presná, hlavne čím viac skúseností človek má. Intuícia je určitá zmes predchádzajúcich skúseností, ktoré nám vytvoria mentálne modely reprezentujúce určité situácie. Ovplyvnená však môže byť emóciami, aktuálnym stavom človeka, jeho potrebami či pocitmi. Ľudia sú však vo všeobecnosti presvedčení o tom, že rozhodnutia učinili na základe dostatočného množstva informácií. Často je to však naopak v dôsledku zafixovaných názorov alebo tým, že sa v skutočnosti opierajú o poznatky, ktoré už majú a zdajú sa im byť dôležitejšie či je tam určitý emočný význam, čo prináša nežiaduce výsledky (Kahneman, 2012; Vágnerová, 2016).

⁶¹ (Stenberg, 2002 s. 462)

⁶² (Vágnerová, 2016 s. 171)

Ak by sa naša intuícia nikdy nemýlila, nebol by žiadny problém. Avšak, už definícia a vysvetlenie intuície našepkáva, že to nebude neomylný prostriedok, ako si vytvárať úsudky a činiť rozhodnutia. Intuícia ako vedúca zložka myšlienkových operácií Systému 1 sa totiž môže dopúšťať skreslení či systematických chýb. Ako k nim dochádza? Naša ľudská myseľ je kontinuálne stimulovaná, a preto potrebuje uľahčovať mentálne a kognitívne procesy, ktoré v ľudskej mysli prebiehajú a skracovať rozhodovacie procesy. Používa preto takzvané mentálne skratky nazývané aj heuristiky, pričom k tomuto fenoménu dochádza nevedome. Problém mentálnych skratiek je, že sú založené na subjektívnych kritériách a úsudkoch (vyplývajúcich z intuície), v dôsledku toho však takto učené rozhodnutia ale nie sú celkom racionálne. To následne spôsobuje, že vzniká priestor pre chyby, teda kognitívne skreslenia ako produkt mentálnych skratiek. Z výskumov síce vyplýva, že ľudská racionalita je obmedzená, ale zároveň je obmedzená i ľudská iracionalita, takže každý z nás na sebe môže pracovať na zlepšení svojej mysli v súvislosti s usudzovaním a rozhodovaním (Stenberg, 2002).

Celú situáciu usudzovania a rozhodovania sťažuje to, že jednak Systém 1 v našich myšliach nevieme vypnúť, takže vyhnúť sa omylom (kognitívnym skresleniam) vyplývajúcim z intuície je zložité, a jednak, že Systém 2 nemá žiadny návod ako zamedziť ich výskytu. My si totiž nikto z nás sami o sebe nevedomujeme, že myšlienka, s ktorou pracujeme je kontaminovaná kognitívnym skreslením, pokiaľ nebudeme aktívne pátrať po jej zdroji pôvodu. Takže jediný zjavný spôsob, ktorý sa ponúka je posilniť vlastné úsilie v rámci uvedomelého Systému 2, kontrolovať ponúkané návrhy Systémom 1 a intenzívne identifikovať prípadné systémové chyby. Avšak, toto zvýšené úsilie by pre človeka bolo priveľmi unavujúce, pretože by sme museli byť v neustálej pohotovosti plnej spochybňovania vlastného uvažovania (Plháková, 2004). Ako kompromis by teoreticky stačilo aspoň sa naučiť rozpoznávať situácie, kedy je pravdepodobnosť výskytu a podľa hnutiu určitému kognitívnemu skresleniu vyššia a venovať im zvýšené úsilie, čo navrhuje i napr. (Guthrie, a iní, 2007; Kahneman, 2012).

Nutné je však podtrhnúť, že k chybám v úsudku nedochádza spravidla len kvôli nesprávnemu intuitívnemu úsudku, ale i preto, že uvedomelý Systém 2 má obmedzené schopnosti. Nevie rozlišovať medzi kvalifikovanou a heuristickou reakciou zo strany Systému 1, a teda účelne kognitívne skreslenia eliminovať sám o sebe. Takisto ani Systém 1 nerozpozná, že intuícia je v nejakých prípadoch nespoľahlivá. To znamená, že chybu musíme hľadať i sami v sebe. Intuícia preto nie je nebezpečná, lebo na ňu ľudia spoliehajú, ale preto, že na ňu

spoliehajú v nesprávnych chvíľach.⁶³ Naopak, intuícia môže byť veľmi presná, niekedy však potrebuje, aby sa úsudok očistil od nevhodného či nesprávneho vplyvu intuície na rozhodnutie (Guthrie, a iní, 2007). Čo teda pre zlepšenie môžeme urobiť? Môžeme spomaliť jednotlivé rozhodovacie procesy a obzvlášť pozorne sa zamyslieť nad tým, z čoho pramení náš úsudok a či nedošlo k chybe v úsudku. Avšak ani týmto spôsobom nezaručíme spoľahlivé odstránenie výskytu všetkých kognitívnych skreslení v rámci rozhodovania, minimálne ich ale môžeme do určitej miery obmedziť (Kahneman, 2012).

Vyššie uvedené závery ale nemožno prijímať bez ďalšieho. Vo vzťahu k sudcom musíme predpokladať, že v rámci Systému 2 je vysoká uvedomelosť sudcov a vyneseniu rozhodnutia predchádza analýza a dôkladné hodnotenie informácií, ktoré sa ku konkrétnemu prípadu vzťahujú. Ako sme však už v úvode popisovali i s ohľadom na vedecké poznatky, mentálnym skratkám nie je možné sa vždy vyhnúť a jednoducho existujú slepé miesta v našej mysli, ktoré s kognitívnymi skresleniami, nielen nepočítajú, ale ani im nevedia zabrániť. To sa bohužiaľ týka i sudcov. Potrebné je pochopiť, že mentálne skratky využívame predovšetkým za účelom zjednodušenia rozhodovacích či vyhodnocovacích procesov a nepreťažovania vlastnej mysle, keďže každý deň sme vystavení obrovskému množstvu vnemov a podnetov z vonkajšieho i vnútorného sveta. Ľudská myseľ totiž nie je bezodná a nekonečne rozsiahla, ani tá sudcovská.

⁶³ (Guthrie, a iní, 2007), voľný preklad z anglického originálu: „Intuition is dangerous not because people rely on it but because they rely on it when it is inappropriate to do so.“

5. Kognitívne skreslenia ako aspekt rozhodovania sudcov

V predchádzajúcich kapitolách sme sa vo vzťahu k osobe sudcu zaoberali zákonnými aspektami ovplyvňujúcimi sudcovské rozhodovanie, tiež sme opísali prístup zákona a judikatúry voči sudcovi ako funkcionárovi, ktorý vykonáva rozhodovaciu právomoc menom súdu. Na základe vlastnej rešerše a analýzy som postrehla, že je to skôr judikatúra, ktorá s faktickou prítomnosťou ľudskosti v osobe sudcu pracuje, zatiaľ čo zákonná úprava je ovládaná postojom tzv. „strojovosti“ a manévrovací priestor ľudskosti príliš nepreneháva. Je to pochopiteľné vzhľadom k tomu, o aký prameň ide a aký je jeho účel. Avšak, oba pramene predpokladajú a počítajú s tým, že sudca si je vedomý všetkých vlastných subjektívnych vplyvov a dokáže poskytnúť záruky úplnej neustrannosti.

Práve tu ale narážame na problém, pretože česká právna úprava nepracuje s existenciou kognitívnych skreslení a sudca o tom s najväčšou pravdepodobnosťou nevie, keďže o tom nemá odkiaľ čerpať poznatky. A tiež preto, lebo tieto procesy fungujú veľmi sofistikovane na nevedomej úrovni. Popríklad možno s nimi vo svojej mysli určitým spôsobom pracuje nevedomujúci si ale, že ide o kognitívne skreslenia, ani prečo tomu tak vlastne je a stojí ho to veľké úsilie. Samy výsledky rôznych štúdií a výskumov (medzi nimi i tie, ktoré uvádzame nižšie) indikujú, že sudca heuristiky používa a dopustí sa systematickej chyby (kognitívneho skreslenia), pretože je stále človek a ako človek premýšľa. To aj za predpokladu, že nemá žiadne predsudky voči účastníkom, plne rozumie relevantnej právnej úprave, pozná všetky fakty daného prípadu a dokáže dať stranou aj vlastné politické presvedčenie (Guthrie, a iní, 2002).

Navyše je nutné do rovnice zahrnúť i skutočnosť, že chybám v dôsledku kognitívneho skreslenia sa sudca vyhne len ťažko, keď nemá najmenšie tušenie, z čoho pramení jeho úsudok o konkrétnom tvrdení či skutočnosti a ako ho to prípadne môže ovplyvniť, nakoľko ide o nevedomý proces a je nutné ho vedome spochybníť. (Frank, 1949) zastával názor, že charakteristické črty sudcu, jeho zvyky a postoje či úsudky tvarujú jednotlivé jeho rozhodnutia. A to nielen z pohľadu toho, čo je podľa neho spravodlivé alebo v tom ako posudzuje jednotlivé fakty, ale tiež v rámci samotného súdneho procesu, čím sa osobnosť sudcu a jeho jedinečná ľudská myseľ stáva významným faktorom v rozhodovaní.⁶⁴

Háčik je však v tom, že sudcovi bez vedomostí o tejto problematike chýba pozadie celého kognitívneho procesu a prípadné spochybnenie vlastného úsudku ešte nezaručuje

⁶⁴ (Frank, 1949 s. 111 až 112)

schopnosť efektívne kognitívne skreslenie v skutočnosti finálne aj odstrániť z rozhodovacieho procesu vyplývajúceho z nesprávneho intuitívneho úsudku. Cieľom ale nie je, a zo svojej podstaty by ani byť nemohlo, odstránenie intuitívneho rozhodovania ako takého, pretože vie byť veľmi presné, výskumy to dokazujú a neusilujú o to ani odborníci venujúci sa tejto tematike. Naopak žiadúce je odstránenie či aspoň zredukovanie výlučne chybného intuitívneho úsudku.⁶⁵

Jeden zo spôsobov ako overiť dominantný vplyv intuície na rozhodovanie a zistiť náchylnosť ku kognitívnym skresleniam je CRT test (Cognitive Reflection Test). Ten podnikli (Guthrie, a iní, 2007) priamo so sudcami, aby potvrdili svoje hypotézy. Test je zložený z troch otázok, ktoré majú ilustrovať rozdiel v intuitívnom a uvedomelom rozhodovaní. Jedná sa o tieto otázky:

- (i) Baseballová pálka a loptička spolu stoja 1,10 \$. Baseballová pálka stojí o 1,00 \$ viac ako loptička. Koľko stojí loptička?
 - Správna odpoveď je 0,05 \$
 - Intuitívna odpoveď je 0,10 \$
- (ii) Ak 5 strojom trvá 5 minút vyrobiť 5 zariadení, koľko bude trvať 100 strojom vyrobiť 100 zariadení?
 - Správna odpoveď je 5 minút
 - Intuitívna odpoveď je 100 minút
- (iii) Pri pohľade na jazero vidíme malú plochu plnú lekien. Každý deň sa táto plocha zdvojnásobí. Za predpokladu, že zaplniť celé jazero lekňami trvá 48 dní, koľko bude trvať zaplniť polovicu jazera?
 - Správna odpoveď je 47 dní
 - Intuitívna odpoveď je 24 dní

Testovania sa zúčastnilo 252 sudcov a výsledky z testovania dopadli nasledovne:

- (i) priemerne sudcovia správne zodpovedali 1,23 otázok z 3;
- (ii) 30,6% , tj. 77 z 252, nezodpovedali ani jednu otázku správne;
- (iii) 31%, tj. 78 z 252, zodpovedalo správne jednu otázku;
- (iv) 23,8%, tj. 60 z 252, zodpovedalo dve otázky správne; a
- (v) 14,7%, tj. 37 z 252, zodpovedalo všetky tri otázky správne.

⁶⁵ viz napr. (Guthrie, a iní, 2002; Guthrie, a iní, 2007; Kahneman, a iní, 2005)

Navyše, sudcovia, ktorí odpovedali intuitívne vo všeobecnosti pokladali otázky za ľahké, na rozdiel od tých, ktorí využili uvážené rozhodovanie. Uvedieme si pre porovnanie rozdiely v odpovediach sudcov v rámci jednotlivých otázok, pretože výsledky demonštrujú tendencie sudcov preferovať intuitívne metódy rozhodovania Systému 1 na rozdiel od uváženého a uvedomelého rozhodovania Systému 2. Hoci, vo vzťahu k sudcovskému rozhodovaniu to nemožno generalizovať bez ďalšieho, nakoľko nie je pochýb, že pri výkone svojej funkcie sudcovia vykonávajú rozhodovaciu právomoc obozretnejšie a s väčšou opatrnosťou (Guthrie, a iní, 2007).

Tabuľka č. 3: Rozbor odpovedí sudcov v rámci CRT testu vrátane porovnania⁶⁶

	Správna odpoveď	Nesprávna odpoveď (intuitívna)	Nesprávna odpoveď (iná než intuitívna)
<i>Otázka a)</i>	28,2% (71)	69,4% (175)	2,4% (6)
<i>Otázka b)</i>	44,0% (111)	32,1% (81)	23,8% (60)
<i>Otázka c)</i>	50,4% (127)	33,7% (85)	15,9% (40)

Podstatou testovania bolo ukázať, že sudcovia nie sú odlišní od ostatných ľudí a taktiež podliehajú intuitívnemu rozhodovaniu v rámci rozhodovacích procesov. To ale neznamená, že k vyplneniu CRT testu pristupujú rovnako ako k sudcovskému rozhodovaniu. Predpokladáme, že nie. Avšak, výskumy dlhé roky dokazujú, že systematické chyby sa bohužiaľ vyskytujú aj v rámci výkonu funkcie sudcu, jeden z takých príkladov je (Fariña, a iní, 2003). V rámci svojej štúdie posudzovali 555 trestných rozsudkov španielskych súdov z rokov 1980-1995 a objavili, že až 74,95% z nich bolo ovplyvnených kognitívnymi skresleniami.

V predchádzajúcej kapitole sme si rozobrali kognitívne skreslenia vo všeobecnosti, na CRT teste sme ukázali, že intuícia je v rámci rozhodovacieho procesu sudcami využívaná a koniec koncov, že sú to stále ľudské bytosti. Považujeme to však za počiatočný bod, určité ťažisko, z ktorého vychádzať. Avšak, aby sme našli zložitú odpoveď na otázku, čím možno prispieť k skvalitneniu justície, musíme sa pozerieť vo vzťahu ku kognitívnym skresleniam nielen na osobu sudcu, ale tiež prostredie v akom pracuje.

Podľa M.I. Fraidina by totiž pochopenie kognitívnych skreslení vo vzťahu k rozhodovaniu sudcov by malo byť posadené v rovine porozumenia a zamerania sa na

⁶⁶ (Guthrie, a iní, 2007)

podmienky, za akých k rozhodovaniu dochádza, než analyzovať samotné rozhodnutia jednotlivých sudcov. Príčina výskytu kognitívnych skreslení totiž podľa neho ide ruka v ruku s podmienkami, v akých sudcovia pracujú. Musia mať vysoké pracovné nasadenie, sú nadmerne zaťažovaní vysokým počtom prípadov v spojení s časovým tlakom, na to, aby rozhodovali čo najrýchlejšie, a tiež sa stretávajú s účastníkmi, ktorí môžu mať nízkoopríjmové zázemie a nemôžu si dovoliť dobrého advokáta alebo jednoducho čelia iným nevýhodám, čo sťažuje celý civilný proces. To všetko vytvára prostredie pre výskyt kognitívnych skreslení (Fraidin, 2013). Aby teda žiadaná reforma justície naplnila očakávania a zmysluplne v sebe odrážala potreby spoločnosti, je nutné najprv pochopiť ako sudcovské rozhodovanie funguje, obdobne (Guthrie, a iní, 2007; Kahneman, 2012; Stafford, a iní, 2018).

(Fraidin, 2013) sa zamýšľal tiež nad vzťahom heuristik a zodpovednosti, pričom dospel k názoru, že nemá význam pýtať sa nikoho po tom, čo určité rozhodnutie vykonal, na základe čoho sa rozhodol, pretože každý z nás bude robiť všetko preto, aby upevnil a obhájil svoje vlastné rozhodnutie. V rámci sudcovského rozhodovania podľa neho chýba efektívna zodpovednosť za kvalitu rozhodovania, nakoľko vzťah sudcu k prípadu po jeho rozhodnutí je slabý. V podstate takým spôsobom sú často písané i odôvodnenia rozhodnutí. Rozsudok je vyhlásený a následne, keď má sudca zhodnotiť, prečo dané rozhodnutie učinil, ani nemá inú možnosť.

Záver z toho vyplývajúci je, že ak chceme spravodlivejšiu justíciu, musíme k tomu sudcom vytvoriť vhodné pracovné podmienky, pretože zákonná úprava a zákonné podmienky civilného procesu (či procesného práva všeobecne) sa pravdepodobne veľmi nezmenia. Nevyklúčujeme tým potrebu prípadných inštitucionálnych zmien v justičnom systéme, sú pochopiteľne žiadané a vítané, avšak podstata funkcie sudcu zostane i do budúcnosti rovnaká, no prostredie, v ktorom sudca pracuje, nemusí a ani by nemalo. Určité vhodné zmeny predstavujeme v 6. kapitole. Teraz však prejdeme k ukážke troch typických kognitívnych skreslení, ktoré sa v súdnictve objavujú.

5.1. Heuristika ukotvenia

5.1.1. Úvod a definícia

Heuristiku ukotvenia môžeme jednoducho vysvetliť ako mentálnu skratku „zhmotnenú“ do pomyselnej kotvy, ktorá dokáže zásadným spôsobom ovplyvniť rozhodovanie konkrétnej osoby v závislosti na tom, čo pomyselná kotva v danej situácii predstavuje. To znamená v závislosti na tom, ako je prezentovaná daná informácia, úloha či otázka. Typicky to bude prvý

poznatok, ktorý daná osoba o probléme nadobudne, čo následne môže ovplyvniť to, ako bude jedinec uvažovať a následne sa i rozhodovať v súvislosti s nastoleným problémom (Kahneman, 2012; Tversky, a iní, 1974). Počiatočné dáta vytvoria v mysli jedinca mantinely či styčné body, ktoré ho však následne môžu zmýliť. Kotva vznikne, pretože nemáme dostatok relevantných informácií k tomu, aby sme učinili plne informované rozhodnutie, prípadne nám nebol poskytnutý dostatok času, aby sme sa nad celou situáciou zamysleli alebo sme boli kognitívne vyčerpaní (Plháková, 2004; Kahneman, 2012; Bystranowski, a iní, 2021).

Kahneman (2012) uvádza, že existujú dve formy ukotvenia, a to (i) v dôsledku procesu prispôsobenia sa, a to v nadväznosti na činnosť Systému 2, ako zámerné prispôsobovanie sa v špecifickom smere ďalej od vytvorenej pomyselnej kotvy na základe vlastného úsilia za účelom strategického odhadovania neistých veličín (avšak so zvyšujúcou sa kognitívnu vyčerpanosťou z rôznych dôvodov sa miera úsilia oprotiť sa od kotvy oslabuje); alebo (ii) v dôsledku tzv. primingu či efektu primárnosti,⁶⁷ čo je automatický prejav Systému 1, fungujúci na princípe selekcie kompatibilných myšlienok tak, aby kotva bola pravdivá v rámci subjektívnej reality daného jedinca za súčasného možného produkovania mnohých systematických chýb, je to proces podobný sugescií a v podstate ide o prejav asociačnej koherencie jednotlivých dát v rámci Systému 1.⁶⁸

Môžeme si to ukázať na nasledovnom príklade, ktorý bol tiež súčasťou jednej experimentálnej štúdie (Tversky, a iní, 1974) u stredoškolských študentov, ktorých rozdelili na 2 skupiny, kedy prvá skupina dostala 5 sekúnd na to, aby odhadla výsledok príkladu A a druhá naopak 5 sekúnd na to, aby odhadla výsledok príkladu B:

Máme dva numerické príklady:

$$A: 8 \times 7 \times 6 \times 5 \times 4 \times 3 \times 2 \times 1 = ?$$

$$B: 1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 \times 8 = ?$$

Keď sa na oba príklady naraz pozrieme, zistíme, že sú rovnaké, len majú inak zoradené číslice. Matematické pravidlá hovoria, že pri násobení nezáleží na poradí čísel, čo inými slovami znamená, že výsledok bude rovnaký, tj. 40 320. Poďme sa však pozrieť na to, ako odpovedali stredoškolskí študenti, ktorí boli súčasťou experimentu. Prvá skupina tipovala, že výsledok príkladu A je 2250, zatiaľ čo druhá skupina tipovala, že výsledok príkladu B je 512.

⁶⁷ pojem uvádza (Plháková, 2004 s. 284)

⁶⁸ str. 131-134

(Tversky, a iní, 1974) dospeli k záveru, že táto diskrepancia je spôsobená tým, že študenti svoje odhady prispôbili veľkosti počiatkových číslíc. Tie v nich vyvolali dojem, že príklad A bude mať výsledok vyšší než príklad B. Tento dojem z počiatkových číslíc vrátane toho ako ich vnímali, ich viedlo k mentálnemu ukotveniu, od ktorého sa pri odhade potom odrazili. Dokonca samotný fakt, že odhady boli oproti skutočnému výsledku relatívne nízke zodpovedá heuristike ukotvenia, nakoľko oba príklady obsahovali nízke čísllice, čo viedlo k očakávaniu, že ani samotný výsledok príkladu nebude príliš veľký.⁶⁹

Nad rámec je nutné uviesť, že v rámci heuristiky ukotvenia prichádzame do kontaktu s hornou / vysokou a dolnou / nízkou kotvou. To, o akú kotvu ide, posudzujeme podľa toho, či kotva zapríčini skreslenie rozhodovacieho procesu vedúceho k preceneniu rozhodnutia alebo naopak sa v dôsledku nej výsledne rozhodovanie podhodnotí. Tak ako tak, kotva je systematická chyba eventuálne zapríčiňujúca nerovné podmienky pre strany a finálne i nespravodlivé rozhodnutie (Guthrie, a iní, 2007).

Pri heuristike ukotvenia sa však mnohým pravdepodobne vytvorí skôr typická asociácia s obchodníkmi a ich taktikami zjednávania, kedy nastolenie úvodnej navrhovanej kúpno-predajnej ceny následne ovplyvní celé vyjednávanie medzi nimi. Každopádne je to veľmi správna asociácia. Presne i toto je príklad vytvorenia pomyselných kotvy, avšak heuristika ukotvenia neexistuje len v numerickej podobe. Aj iné informácie nám dokážu vytvoriť kotvu a následne ovplyvniť to, ako pristupujeme k riešeniu konkrétnej situácii. A to či už sa jedná o prvý dojem z určitej osoby alebo odhalenie určitej informácie predtým, než má niekto možnosť vypočítať si celý príbeh (Kahneman, 2012). Neznamená to však, že kotva je nutne nevhodný nástroj, spoliehanie na ňu, avšak ako bolo spomínané už v predchádzajúcej kapitole nesmie vyplývať čisto z intuitívneho úsudku, ale musí podliehať uvedomelému rozhodnutiu. K tomu všetkému, ľstivosť kotvy spočíva i v nemožnosti ju ignorovať.⁷⁰

Neschopnosť ignorovať kotvu možno poukázať na výskume zameranom na vplyv nezákonných dôkazov na rozhodovanie. V rámci experimentu (Peer, a iní, 2013) posudzovali či sú sudcovia schopní nenechať sa ovplyvniť dôkazmi získanými nezákonným spôsobom, ktoré boli predvedené a následne z dokazovania vyňaté práve z dôvodu ich nelegálnosti. Jedna skupina dostala spis, ktorý neobsahoval nezákonný dôkaz. Ďalšia skupina dostala spis obsahujúci nezákonný dôkaz, pričom časť z nich dostala inštrukciu ho ignorovať

⁶⁹ (Plháková, 2004 s. 283 až 284; Tversky, a iní, 1974 s. 1128)

⁷⁰ (Olaborede, a iní, 2021 s. 816)

a časť nie. Z výsledkov vzišlo, že rozhodovanie zásadne záviselo na tejto kľúčovej informácii, kedy v rámci druhej skupiny neboli rozdiely v rozhodnutí napriek tomu, že časť sudcov bola povinná ignorovať nezákonný dôkaz (Peer, a iní, 2013).⁷¹ K obdobným výsledkom došli tiež napr. (Wistrich, a iní, 2005; Bergius, a iní, 2020). Akonáhle je tá informácia raz spracovaná našou myslou, je skutočne ťažké pracovať s daným prípadom tak, akoby sme sa ju nikdy nedozvedeli. Bohužiaľ, prvý dojem môže ovplyvniť hodnotenie danej situácie a je ťažké to následne zmeniť.⁷²

5.1.2. Výskyt a dopady heuristiky ukotvenia v praxi

Prípadne dopady heuristiky ukotvenia v praxi si uvedieme na známom experimente zameranom práve na prostredie sudcovského rozhodovania.

(Guthrie, a iní, 2002) v rámci jedného zo svojich experimentov posudzovali výskyt kotvy v prípade rozhodovania o náhrade nemajetkovej ujmy na zdraví v rámci amerického právneho systému. Podstata modelového prípadu spočívala v tom, že žalobca bol vážne zranený v dôsledku zrážky jeho vozidla s nákladným vozidlom žalovaného, ktorému zlyhali brzdy. Z vyšetrovania vyplynulo, že brzdový systém nákladného vozidla bol poškodený a navyše nebolo poriadne udržiavané zo strany žalovaného, ktorým bol veľký podnik s predmetom činnosti zameraným na poštové a zasielateľské služby. Žalobca bol niekoľko mesiacov hospitalizovaný a zranenia zapríčinili, že je odvtedy na vozíku. Žalobca bol živnostník, elektrikár s veľkou základňou lojálnych zákazníkov. Žalobca po žalovanom požadoval náhradu ušlého zisku, nákladov za hospitalizáciu a tiež bolestné, ale nešpecifikoval čiastku, ktorú má žalovaný uhradiť. (Guthrie, a iní, 2002) v rámci experimentu rozdelili sudcov podieľajúcich sa na štúdiu na dve skupiny, prvej skupiny sudcov sa pýtali ako by finančne ohodnotili celkovú náhradu ujmy na zdraví žalobcu a tej druhej sa spýtali tú istú otázku, avšak prednostne mali najprv rozhodnúť o návrhu žalovaného na zamietnutie žaloby, keďže nespĺňa minimálne zákonom stanovené požiadavky o príslušnosti súdu určené pre situácie, kedy vystupujú v spore účastníci rôznych štátnych občianstiev. Tou podmienkou bolo, že náhrada nemajetkovej ujmy na zdraví musí presahovať sumu o celkovej hodnote 75.000\$, aby sa uplatnilo dané ustanovenie o príslušnosti, čo z pohľadu žalovaného nebolo naplnené.

(Guthrie, a iní, 2002) pracovali s hypotézou, že čiastka 75.000\$ vytvorí v rámci usudzovacieho a rozhodovacieho procesu kotvu a ovplyvní ich výsledne rozhodnutie, a to aj

⁷¹ popisuje sa štúdiu uvedená v (Landsman, a iní, 2006)

⁷² (Vágnerová, 2016 s. 173)

napriek tomu, že samotný návrh žalovaného bol neopodstatnený a bizarný. Mali pravdu. Prvá skupina sudcov priznala žalobcovi nárok na náhradu nemajetkovej ujmy na zdraví priemerne vo výške 1.249.000\$, zatiaľ čo sudcovia z druhej skupiny len 882.000\$ a dokonca až tretina z nich priznala náhradu nižšiu než bol medián priznaných čiastok prvej skupiny. Kotvy vytvárajú silné intuície, aj vtedy keď sú samotné čísla bezvýznamné.⁷³ K obdobným výsledkom dospel aj (Bergius, a iní, 2020) a súhrnne napr. i v meta analýze (Bystranowski, a iní, 2021).

Z výsledkov experimentu teda vychádza, že napriek tomu, aký nezmyselný návrh žalovaného vo vzťahu k žalobe bol, druhá skupina sudcov nútená sa zamyslieť nad tým, či je alebo nie je oprávnený, následne túto informáciu pretvorila v mentálnu kotvu, ktorej sa potom prispôbovali, pričom niektorí sa ňou nechali ovplyvniť príliš. Potvrdilo sa tiež, že kotva spúšťa intuitívny, automatický proces, ktorý sudcovia nie sú schopní prekonať.⁷⁴

5.2. Heuristika reprezentatívnosti

5.2.1. Úvod a definícia

Heuristika reprezentatívnosti je ďalší príklad prevahy intuitívneho úsudku, pretože spočíva v rozhodovaní spoliehajúc sa na vlastný odhad vedúci k náhodnému spojeniu a podhodnocovaniu štatistických informácií, čo vedie k viditeľným chybám v úsudku (Guthrie, a iní, 2007). Tento odhad je založený na určitom nami vytvorenom reprezentatívnom vzorku. Čím častejšie sa určitá udalosť alebo objekt či osoba podobá nejakému reprezentantovi či prototypu nami či spoločensky vytvorenej kategórie, tým je z nášho pohľadu väčšia pravdepodobnosť, že táto udalosť, objekt či osoba do danej kategórie patrí (Guthrie, a iní, 2001). Častým omylom je teda ignorovanie pomerného výskytu (tzv. base rate) posudzovaných alternatív vo svete (Plháková, 2004; Kahneman, 2012).

Uvedieme si príklad, ktorý vysvetlí fungovanie heuristiky reprezentatívnosti v reálnom živote:

Stretnete nového suseda, ktorý sa presťahoval vedľa vás. Počas krátkeho rozhovoru ste si všimli, že sa oblieka konzervatívne, je dôkladne upravený, má bohatú slovnú zásobu, pravdepodobne veľa číta a je svojim spôsobom plachý. Aké je podľa vášho názoru najpravdepodobnejšie povolanie tohto suseda, že je zamestnancom obchodnej firmy, zubárom, knihovníkom alebo čašníkom?

⁷³ (Figueiredo Peluso Lopes, 2021 s. 3), voľný preklad anglického originálu: „Anchors create powerful intuitions even when the numbers are meaningless.“

⁷⁴ (Guthrie, a iní, 2007 s. 21)

Intuícia nám napovedá, že popis suseda zodpovedá bežnej predstave o knihovníkovi a zrejme k takému záveru dospeje väčšina z nás, avšak zo štatistického hľadiska je omnoho väčšia pravdepodobnosť, že bude zamestnancom obchodnej firmy, keďže takýchto zamestnancov je celkovo na svete omnoho viac než knihovníkov (Plháková, 2004).

Uprednostňovanie heuristiky reprezentatívnosti predovšetkým teda súvisí s domnienkou ľudí o tom, že majú k dispozícii dostatok individuálnych informácií o konkrétnej situácii či udalosti, ktorá je predmetom usudzovania či rozhodovania, a preto základné pomery (tj. základné štatistické údaje) ignorujú. Zaoberať sa základnými pomermi totiž vyžaduje investovanie značného úsilia, sebamonitorovanie a sebakontrolu. Spoliehanie sa na heuristiku reprezentatívnosti je pohodlné a môže byť v určitých prípadoch i výhodné, než zbytočné analyzovanie všetkých potenciálnych alternatív. Napríklad, ľudia, ktorí sú vo väčšine prípadov priateľskí, budú v skutočnosti priateľskí. Rozumne však tušíme, že sa na heuristiku reprezentatívnosti nemôžeme výhradne spoliehať, nakoľko môže viesť k zásadným chybám proti logike štatistiky. Tieto chyby môžu mať rôzne negatívne dôsledky, medzi ktoré možno zaradiť i odopretie spravodlivosti účastníkom súdneho konania (Kahneman, 2012).

Dôvodov a príčin ignorancie základných pomerov je mnoho. Jedna z príčin je, že štatistické údaje bežne dostupné nie sú. Ďalšou, že jednotlivé dôkazy priamo prezentované v rámci procesu dokazovania sú výraznejšie a pôsobivejšie, v dôsledku čoho sa zdajú byť presvedčivejšie, než štatistické údaje pomerného výskytu pravdepodobnosti, napríklad výpoveď očitého svedka je preferovaná oproti štatistickým dôkazom (Guthrie, a iní, 2001).

Tretia príčina vychádza z určitej tendencie ľudí nadhodnocovať pravdepodobnosť toho, že charakteristiky vyskytujúce sa u malého vzorku sú v skutočnosti adekvátne k celej populácii.⁷⁵ Príznačným príkladom tohto efektu je argument typu „Poznám človeka, ktorý...“ alebo „Mám známeho, a tomu sa to stalo...“. Užívanie tohto argumentu súvisí s tým, že často nepochybné veríme, že táto vzorka reprezentuje celú populáciu. Ak danú osobu dobre poznáme, miera dôvery v reprezentatívnosť stúpa. Typicky býva používaný i k vyvráteniu štatistických údajov, nakoľko my alebo niekto koho poznáme „to predsa zažil alebo videl“ apod., čiže štatistika sa teda nutne mýli v pravdepodobnosti pomerného výskytu objektu, osoby či udalosti v reálnom svete (Stenberg, 2002).⁷⁶

⁷⁵ (Stenberg, 2002; Guthrie, a iní, 2001)

⁷⁶ str. 433-434

Príčina môže tkvieť i v potrebe kognitívnej istoty, keďže sa obecné nechceme zaoberať pochybnosťami a radšej sa uspokojíme so záverom, ktorý je aspoň do určitej miery pravdepodobný a prevezmeme si ho ako jednoznačne platný, pretože je to pre nás i pohodlnejšie. Prípadne sa na usudzovací a rozhodovací proces poriadne ani nesústredíme či sa nám nechce tým (už) zapodievať. Ak by sme totiž začali tento záver spochybňovať, viedlo by to k ďalšej úvahe, čo by bolo zdĺhavé a namáhavé, takže si vystačíme s útržkovitými informáciami (Vágnerová, 2016), o čom priamo referuje napr. i (Kahneman, 2012) a ďalší.

Je nutné zdôrazniť, že výsledné kognitívne skreslenie je produktom nevedomia, avšak za nesprávny intuitívny úsudok možno viniť ako Systém 1, tak i Systém 2, pretože prvý ho navrhne a druhý ho schváli bez toho, aby sa zamyslel nad relevanciou a správnosťou tohto úsudku. Inými slovami, my sami sa nad tým nezamyslíme, či skutočne máme relevantné informácie, aby sme si úsudok mohli vytvoriť či rozhodnutie mohli učiniť.

Komplikáciou pre usudzovací a rozhodovací proces je rozhodne i to, že ľudia štatistike nerozumejú a pristupujú k pravdepodobnosti a podobnosti výskytu určitého prvku úplne rovnakým spôsobom. Úplne ignorujeme faktory, ktoré sú podstatné a mali by do rozhodovacieho procesu vstúpiť, ako je: necitlivosť voči veľkosti posudzovaného vzorku, predvídateľnosť postavená na dojme a nie faktoch, ilúzia validity predpovede, mylný pojem o regresii a naopak, uplatňujúc tie, ktoré sú irelevantné (Tversky, a iní, 1974)⁷⁷.

5.2.2. Výskyt a dopady heuristiky reprezentatívnosti v praxi

Heuristiku reprezentatívnosti si ukážeme aj na príklade, ktorý je posadený do sudcovského prostredia. (Guthrie, a iní, 2001) vytvorili modelový prípad inšpirovaný skutočným prípadom: žalobca prechádzal okolo skladu žalovaného a bol zasiahnutý barelom v dôsledku čoho utrážil vážne zranenia. Zamestnanci žalovaného si neboli istí, ako sa mohol barel uvoľniť a spadnúť, ale zhodli sa na tom, že k tomu došlo buď v dôsledku nedbalostného upevnenia barelu alebo v dôsledku vady na lane, ktoré barel držalo. V sklade žalovaného potom prebehla inšpekcia, ktorá dospela k trom záverom: (i) keď sú barely nedbalostne upevnené, je tu 90% šanca, že sa uvoľnia, (ii) keď sú barely správne upevnené, šanca je 1% že sa uvoľnia, a (iii) šanca, že barely sú nedbalostne upevnené zo strany zamestnancov je 1 ku 1.000.

Následne sa pýtali 159 sudcov, aká je pravdepodobnosť, že došlo k uvoľneniu barelu z dôvodu chyby na strane zamestnancov, a teda následne k zraneniu žalobcu. Možnosti boli

⁷⁷ bližšie vysvetlené v (Tversky, a iní, 1974 s. 1124 až 1125)

nasledovné: 0-25%, 26-50%, 51-75% alebo 76-100%. Štatisticky správna odpoveď je 8,3%, ale zhruba 60% sudcov posúdilo tento prípad nesprávne. Tento ich nesprávny posudok bol ovplyvnený intuitívnym úsudkom, ktorý sa dopustil chyby a došlo k skresleniu informácií, čo viedlo k nesprávnemu posúdeniu. Pričom, z tých 60% sudcov, čo odpovedali nesprávne, až 40% z nich usúdilo, že pravdepodobnosť je 76-100%.

V rámci štúdie síce neskúmali, čo presne viedlo jednotlivých sudcov k danému posúdeniu, avšak výsledky ukazujú, že sa prehnane spoliehali na heuristiku reprezentatívnosti (tj. posudzovali za vysoko pravdepodobné, že sa museli nedbalostného konania dopustiť zamestnanci napriek štatistickým údajom) v dôsledku čoho, sa následne dopustili heuristiky mylnej predstavy (inverse fallacy).⁷⁸ Heuristika mylnej predstavy je tendencia posudzovať pravdepodobnosť pravdivosti určitej hypotézy na základe dostupných dôkazov, než posudzovať pravdepodobnosť pravdivosti dôkazov vo vzťahu k hypotéze.⁷⁹

V tomto prípade by zodpovednosť padla na zamestnancov, a to napriek tomu, že štatistika jasne hrá v ich prospech. Vo väčšine úsudkov zohrala svoju rolu intuícia a výsledné rozhodnutie bolo kontaminované kognitívnym skreslením. Keby sa jednalo o reálny prípad, takýmto posúdením by mohlo dôjsť k nesprávnemu rozhodnutiu.

Vo vzťahu k vyššie uvedenému prípadu sa možno inšpirovať Kahnemanom, ktorý radí nasledovné: (i) základné pomery či základné štatistické dáta a informácie sú vždy dôležité, i v prípade, že existujú dôkazy o prípade samotnom, a (ii) intuitívne dojmy o vypovedajúcej schopnosti dôkazov sú často prehnané, preto treba spochybňovať ich výpovednú hodnotu za súčasného ukotvovania úsudku o pravdepodobnosti výskytu okolnosti na reálnom základnom pomere (Kahneman, 2012).⁸⁰

5.3. Heuristika spätného pohľadu

5.3.1. Úvod a definícia

Heuristika spätného pohľadu je tendencia nadhodnocovať predvídateľnosť minulých udalostí. Dokonca táto heuristika zachádza až do tendencií vytvárať mylnú predstavu, že minulé udalosti sa dali predvídať omnoho lepšie než by vôbec bolo v ľudských možnostiach. Potenciálne kognitívne skreslenie vyplýva z intuitívneho úsudku o tom, že určitá minulá udalosť sa stane nevyhnutnou po tom, čo reálne nastala, napriek tomu, že by sme ju takto

⁷⁸ bližšie napr. (Guthrie, a iní, 2001 s. 807 až 808)

⁷⁹ (Guthrie, a iní, 2001 s. 807; Gilovich, a iní, 2002 s. 48)

⁸⁰ str. 166-167

neposudzovali pred tým, než nastala (Guthrie, a iní, 2007). Efekt tejto heuristiky môže viesť až pretvoreniu vlastných spomienok o predpovedi samotnej udalosti k falošnému a nepravdivému obrazu v reakcii na spätný pohľad. Skreslenie spätného pohľadu inklinuje k negatívnemu hodnoteniu minulých udalostí, pretože vedie k hodnoteniu kvality rozhodnutia podľa toho, či výsledok bol dobrý alebo zlý, a nie podľa toho či bol rozhodovací proces správny. Spätné hodnotenie dobrej viery predvídateľnosti je prísne posudzované v rámci spätného pohľadu (Kamin, a iní, 1995). Taktiež spôsobuje sklon vyčítať správne rozhodnutia, ktoré však dopadli negatívne a naopak neoceniť tie úspešné, po tom čo nastali. Inými slovami, jednanie, ktoré by sa za danej situácie zdalo rozumné, môže optikou spätného pohľadu pôsobiť nezodpovedne a nedbalostne (Kahneman, 2012).

Z pohľadu fungovania ľudskej mysle, je táto heuristika široko využívaná našim Systémom 1 práve preto, lebo potrebujeme, aby nám život a svet okolo nás dávali zmysel, nutne to však neznamená, že ju využívame vždy a za každých okolností. Je to pre nás spôsob, ako sa chrániť.⁸¹ Systém 1 neustále pracuje na tom, aby sme žili v usporiadanejšej, logickejšej, jednoduchšej a hlavne predvídateľnejšej realite.⁸² Vyžaduje to však vytvorenie určitých dvoch ilúzií. Jedna spočíva v tom, že nám dáva mylný pocit, že chápeme minulosť a druhá, že sme schopní ovládať budúcnosť, pričom obe nás upokojujú, vyvolávajú v nás pocit uspokojenia a istoty, že činy majú odpovedajúce dôsledky a múdrosť či odvaha sú odmeňované úspechom. Každé jedno zistenie o tom, ako prebehli minulé udalosti aktualizuje náš svetonázor, následne na základe týchto nových presvedčení o svete generujeme nové predpoklady o tom, čo je predvídateľné a čo nie je, ale pozornosť už nevenujeme tomu, čo inšpirovalo zmenu o našom svetonázore.⁸³ V dokonalom perfektne usporiadanom a predvídateľnom svete by to fungovať mohlo. Avšak svet v akom žijeme tak nefunguje, vstupujú nám do „hry“ rôzne faktory a predvídať výsledky našich činov nie je možné s absolútnou presnosťou (Kahneman, 2012; Fischhoff, 1982; Guthrie, a iní, 2001).

Fungovanie heuristiky spätného pohľadu si ukážeme na experimente (Kamin, a iní, 1995) inšpirovanom reálnym právnym prípadom. Účastníci⁸⁴ experimentu boli rozdelení na tri skupiny, každá skupina navyše dostala rôzne experimentálne materiály obsahujúce nahrávky zo simulovaného súdneho procesu.

⁸¹ (Fischhoff, 1982)

⁸² (Kahneman, 2012 s. 219)

⁸³ (Guthrie, a iní, 2001 s. 799)

⁸⁴ zn.: Experimentu sa zúčastnilo 67 vysokoškolských študentov, z nich bolo 37 žien a 39 mužov a za účasť na experimente boli odmenení.

Prvá skupina účastníkov dostala informácie o tom, že mesto postavilo padací most, ktorý sa však v zime nepoužíval. Z dôvodu rizika prípadných povodní potrebovali zistiť, či je potrebné, aby niekto aj v zime obsluhoval padací most. Tento zamestnanec mal byť poisťou a prevenciou. Jeho úlohou by v zime bolo monitorovať poveternostné podmienky a prípadne padací most zdvihnúť, ak by hrozili záplavy. Účastníci mali bez akýchkoľvek dodatočných znalostí či informácií predvídať, či je tu dostatočne pravdepodobné riziko povodní, aby mesto z dôvodu prevencie radšej vyčlenilo finančné prostriedky na zamestnanie obsluhy mostu počas zimných mesiacov.

V druhej skupine, účastníkom prezradili úplne tie isté informácie ako v prvej, avšak dodali, že mesto sa rozhodlo najat' pracovníka obsluhy mostu. Počas prvej zimy sa pod mostom usadzovali trosky, čo následne viedlo k povodni. Povodeň sa však dala predvídať, keby mesto najalo pracovníka obsluhy, to sa však nestalo a povodeň spôsobila škody na neďalekej pekárni, majiteľ ktorej následne mesto zažaloval. Účastníci druhej skupiny mali zvážiť a posúdiť či je mesto zodpovedné za povodeň ak sa podľa nich dala povodeň predpovedať a dalo sa jej zabrániť zamestnaním pracovníka obsluhy.

Tretia skupina účastníkov má úplne rovnaké podmienky ako tá druhá, avšak navyše dostala inštrukcie, aby si uvedomili vplyv spätného pohľadu a zvažovali alternatívne závery z pohľadu mesta, tj. pozreli sa na to „očami“ zodpovedných osôb predvídajúcich budúci vývoj. Od všetkých troch skupín sa pritom požadovalo, aby svoje rozhodnutie založili na kritickom hodnotení zodpovednosti s prihliadnutím k platnej právnej úprave.

Výsledky tohto experimentu sú nasledujúce: (i) v rámci prvej skupiny, len 24% (tj. 6 z 25) usúdilo, že mesto má najat' pracovníka obsluhy, v rámci druhej a tretej skupiny, 56,9% (tj. 29 z 51) usúdilo, že mesto malo najat' tohto pracovníka, a ďalej (ii) účastníci, ktorí chceli najat' alebo usúdili, že mesto malo najat' pracovníka, tiež zastávali názor, že je mesto zodpovedné za povodeň a taktiež navrhovali omnoho vyššiu náhradu škody než tí, ktorí nesúhlasili so zamestnaním pracovníka alebo boli toho názoru, že mesto nie je za povodeň zodpovedné.

Z tohto experimentu jasne vyplýva, že druhá skupina sa nechala ovplyvniť pri rozhodnutí o zodpovednosti mesta informáciami o minulých udalostiach, čo je do určitej miery privilegium, ktoré prvá skupina nemala. To isté možno tvrdiť aj o tretej skupine, kde navyše z výsledku experimentu vyplýva i to, že ani snaha o „debiasing“ nepomohla zabrániť kognitívnemu skresleniu spätného pohľadu (Kamin, a iní, 1995).

5.3.2. Výskyt a dopady heuristiky spätného pohľadu v praxi

Heuristika spätného pohľadu sa vo vzťahu k právu najlepšie ukazuje v rámci posudzovania zanedbania povinností a následnej vzniknutej škody v dôsledku tohto zanedbania. Vzhľadom k tomu, že sudca typicky posudzuje jednotlivé prípady, až po tom, čo sa udiali, je náchylný k heuristike spätného pohľadu, a teda i ku kontaminácii svojich rozhodnutí kognitívnymi skresleniami z toho vyplývajúcimi. Kritické oko spätného pohľadu ovplyvňuje posudzovanie napr. zanedbania lekárskej starostlivosti u lekárov, zanedbania povinností pri poskytovaní právnych služieb u advokátov, zanedbanie starostlivosti riadneho hospodára u štatutárneho orgánu obchodnej korporácie atď. (Guthrie, a iní, 2001).

Jedno z možných vysvetlení, prečo heuristika spätného pohľadu ovplyvňuje rozhodovanie sudcov, spočíva v tom, že po odhalení znalostí o výsledku určitej udalosti si sudcovia okamžite asimilujú tieto znalosti s tým, čo už vedia. Retrospektívne sa snažia vytvoriť určitý obrázok o danej situácii na základe získaných informácií. Z výskumov vyplýva, že sudca, ktorý vie, čo sa stalo, upraví svoje vnímanie s ohľadom na túto skutočnosť a preto pre neho môže byť ťažké predstaviť si, že by veci mohli dopadnúť inak (Fischhoff, 2015).

Uvedieme si jeden skutočný prípad, ktorý bol následne psychologicky skúmaný vo vzťahu k heuristike spätného pohľadu, ktorá ovplyvnila meritórne rozhodnutie v tejto veci. Prípad síce pochádza zo Spojených štátov amerických a nerozhodoval ho sudca, ale porota, avšak vhodne demonštruje, ako môže heuristika spätného pohľadu skresliť pohľad na posudzovanie minulých udalostí v súvislosti so zanedbaním povinností.

Prípad pochádza z medicínskeho prostredia. Starší 66ročný pán podstúpil röntgenové vyšetrenie, výsledkom ktorého bol nález v súlade s normálnym bežným zdravotným stavom staršieho človeka, a teda nič nezvyčajné neodhalil. Za tri a pól roka tento pán navštívil svojho doktora znovu, pretože sa necítil dobre, mal kašeľ, bolesti hrudníka a všimol si pokles na váhe. Po druhom röntgenovom vyšetrení a následnej biopsii zistili, že má trojcentimetrový tumor. Tento onkologický pacient zomrel 16 mesiacov po tom, čo mu bola stanovená diagnóza aj napriek tomu, že podstúpil operáciu, chemoterapiu a radiáciu. Jeho rodinní príslušníci podali žalobu na prvého rádiológa z dôvodu zanedbania povinnosti poskytnúť riadnu lekársku starostlivosť (Berlin, 2000).

Obe strany sporu mali vlastný znalecký posudok, pričom znalec žalobcu tvrdil, že k zanedbaniu povinností zo strany prvého rádiológa došlo, nakoľko podľa znalca tumor mohol byť odhalený už počas prvého vyšetrenia. Žalovaný sa mimo iné bránil tým, že znalec vychádza

z heuristiky spätného pohľadu, kedy vie, že ten tumor už bol prítomný na prvých snímkach, a preto je i jednoduchšie ho odhaliť, než keby o ňom predtým nevedel (Berlin, 2000).

Z ľudského pohľadu je ťažké brániť doktora, ktorý prehliadne nádor a následne v dôsledku tejto chyby pacient pravdepodobne zomrel alebo sa mu minimálne skrátil život o viac, než musel. Tieto žaloby však nie sú ničím neobvyklé. Rádiologické chyby sa intenzívne študujú desiatky rokov, pričom obecná prijateľná chybovosť pri odhaľovaní karcinómu pľúc sa pohybuje medzi 20-50%,⁸⁵ avšak rôzne vedecké články ukazujú, že pri spätnom skúmaní „normálnych“ rádiologických snímkov býva tento karcinóm viditeľný až v 90% prípadov (Berlin, 2000).

Evidentné teda je, že pri posudzovaní zanedbania povinností poskytovať riadnu lekársku starostlivosť zohráva svoju rolu i efekt heuristiky spätného pohľadu, ktorá spôsobuje kognitívne skreslenie potenciálne kontaminujúce následné rozhodnutie. K obdobným výsledkom dospeli i (Fischhoff, a iní, 1975; Rachlinski, 1998; LaBine, a iní, 1996; Guthrie, a iní, 2002; Fischhoff, 2015).

5.4. Riziko vstupu psychologických aspektov do sudcovského rozhodovania

Vychádzame z premisy, že sudcovia v Českej republike nemajú prílišné povedomie o kognitívnych skresleniach, a to predovšetkým z dôvodu absencie pozornosti, ktorá by im však náležite venovaná byť mala. Mimo to, že za vznik kognitívnych ilúzií môže samotné fungovanie našej ľudskej mysle, vstupujú tam aj iné aspekty ako je ku príkladu únava, rutinná práca či pracovná vyťaženosť umožňujúce zvýšený výskyt kognitívnych skreslení v rámci sudcovského rozhodovania.

Pozícia sudcu nie je jednoduchá, práca je to náročná a priestor pre výskyt kognitívnych skreslení je evidentný. To sa môže ukázať v prípadoch, kedy skutkový stav nie je možné jednoznačne zistiť. K tomu dochádza najčastejšie buď z dôvodu pochybenia na strane účastníkov kvôli nesplneniu si povinnosti bremena dôkazného a bremena tvrdení alebo v prípadoch, kedy predmetom konania je rozsúdenie otázky, ktorá jednoducho nemá jednoznačnú odpoveď z pohľadu práva. Typicky ide o rozsúdenie otázok ako je stanovenie výšky náhrady nemajetkovej ujmy, výšky náhrady škody v určitých prípadoch, výšky primeraného zadosťučinenia apod. Niekedy sa môže jednať o prípady, ktoré môžu byť zo

⁸⁵ staršie dáta potvrdzuje (Choi, a iní, 2020)

skutkového pohľadu ťažšie uchopiteľné, ako je napr. otázka zanedbania povinností, zbavenia rodičov výkonu rodičovských povinností či obmedzenia svojprávnosti.

Demonštratívne si uvedieme štúdiu od (Fraidin, 2013), ktorý sa zaoberal opatrovníckou agendou amerických súdov. Konkrétne išlo o civilné procesy zamerané na posúdenie toho, či je nutné z dôvodu zdravia, bezpečnosti a sociálneho zabezpečenia odňať dieťa zo starostlivosti rodičov či poručníka. Americkí sociálni pracovníci sú oprávnení odňať dieťa okamžite alebo na základe predbežného rozhodnutia súdu, s tým, že následne v časovom rozmedzí 24 hodín až 2 týždne musí súd meritórne vo veci rozhodnúť. Problémom hlavne týchto predbežných opatrení je časový tlak vyvíjaný na sudcu, aby rozhodol o tom, čo bude najlepšie v záujme dieťaťa. Často sa však rozhoduje na základe výpovedí jedného svedka alebo sociálneho pracovníka, ktorý má daný prípad na starosť.

V roku 2008 v štáte Columbia bolo na základe predbežného opatrenia súdu takto odňatých až 85.000 detí od svojich rodín. Problém však je, že až 60% týchto detí bolo do rodín vrátených, nakoľko súd nezistil žiadnu situáciu, kedy by boli týrané či zneužívané alebo zanedbávané. V štáte New York boli taktiež zistené stovky prípadov detí, kde súd zlyhal a deti neboli v nebezpečenstve, podobne i v štáte Texas.⁸⁶ Zo štatistických dát je evidentné, že sudcovia mali problém rozlišovať medzi deťmi, ktoré boli priamo ohrozené a tými, čo neboli. Jedná sa o katastrofálne výsledky, hlavne s ohľadom na potenciálnu zbytočnú traumy, ktorá takému dieťaťu mohla byť spôsobená. (Fraidin, 2013) sa zaoberal tým, čo môže k takýmto skratom viesť. Usúdil, že jeden z faktorov bude vyčerpanie a pracovná rutina a ďalším práve kognitívne ilúzie, nejedná sa však o celkový výčet faktorov, ktoré uvádza.

Z českého právneho prostredia uvedieme príklad s predbežnými opatreniami upravujúcimi pomery dieťaťa, nakoľko túto vecnú problematiku možno považovať za rizikovú z pohľadu kontaminácie kognitívnym skreslením.⁸⁷ Súd je oprávnený a zároveň povinný predbežným opatrením upraviť pomery dieťaťa, pokiaľ sa ocitlo v stave nedostatku riadnej starostlivosti alebo ak je život dieťaťa či jeho vývoj alebo iný dôležitý záujem ohrozený, či inak narušený.⁸⁸ Máme síce do značnej miery pojmy definované a bližšie vyložené, no stále rozhodne nemôžu pokryť všetky možné situácie a okolnosti, ktoré v súvislosti so starostlivosťou o dieťa môžu vzniknúť. Navyše sudca musí pracovať vždy s novou situáciou, novými okolnosťami, každý prípad je iný a sú tam iné faktory, motivácie atď. Takisto musí

⁸⁶ (Fraidin, 2013; Doyle Jr., 2007)

⁸⁷ ust. § 452 až 465 ZŘS

⁸⁸ ust. § 452 odst. 1 ZŘS

vždy prihliadať predovšetkým k záujmom dieťaťa samotného, a to v širšom zmysle. Je to neľahká úloha, o to viac, pokiaľ ide o situácie, ktoré podliehajú časovému presu. Keď ide o deti v bezprostrednom nebezpečenstve je totiž nutné okamžite zakročiť, jedná sa teda o časovo senzitivnu záležitosť. Na druhú stranu to však zvyšuje náchylnosť byť obeťou akéhokoľvek kognitívneho skreslenia, pričom najhoršie na to doplatia samotné deti, o ktorých bezpečie ide a v koho záujmy sa rozhoduje.

Ďalším príkladom zvýšeného rizika je otázka stanovenia výšky bolestného a náhrady nemajetkovej ujmy duševných útrap a inej nemajetkovej ujmy podľa ustanovení § 2956 a §2958 OZ. Bolestné predstavuje čiastku vyjadrujúcu mieru bolesti, či už telesnej alebo duševnej, spôsobenej zásahom do zdravia človeka a predstavuje i náhradu za spôsobenú mieru nepohodlia, stresu či ťažkostí spojených s utrpenou zdravotnou ujmom. Duševné útrapy sú definované ako psychická ujma, ktorú musel človek zniesť. Je to vlastne peňažité vyčíslenie duševných útrap ako vyčíslenie miery utrpenia, ktoré si človek musel prežiť. Pokiaľ teda niekto utrpel niektorú z nemajetkových ujem, má právo na jej náhradu. Samotné ustanovenia sú však plne neurčitých pojmov, z ktorých sa nedá vychádzať pri rozhodovaní (Petrov, a iní, 2022). V tejto súvislosti preto Najvyšší súd publikoval dokument s názvom „*Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění podle § 2958 občanského zákoníku)*“.⁸⁹

S vyššie spomínanou metodikou vo vzťahu k dokazovaniu a hodnoteniu dôkazov česká procesná úprava pripúšťa v úzkom rámci úvahu súdu.⁹⁰ Špecifickosť úvahy súdu spočíva v tom, že v prípadoch ťažko riešiteľných či obecně neriešiteľných, kedy nemožno určiť výšku nároku, má sudca možnosť vlastnou úvahou na základe dostupných skutkových podkladov rozhodnúť. Uplatňuje ju však len vo vzťahu k výške nároku samotného (typicky vo forme výšky nároku na náhradu ujmy), to znamená, že skutočnosť existencie nároku musí byť posúdená výhradne na základe platnej právnej úpravy.⁹¹

Každopádne, predmetná metodická príručka má pomôcť sudcom pri stanovení výšky bolestného, a to prostredníctvom hodnotenia stavu ublíženého z rôznych hľadísk a posudzovania v škále 0-100%. Konkrétna výška bolestného je však priamo úmerne spojená s výškou priemernej mzdy v Českej republike za daný rok, čo spôsobuje ukotvenie novej výšky

⁸⁹ (Petrov, a iní, 2022 s. 3116 až 3119): dokument bol vypracovaný predstaviteľmi justície v spolupráci so Spoločnosťou medicínskeho práva, so zástupcami poisťov a ďalšími odborníkmi z oblasti práva a medicíny.

⁹⁰ ust. § 136 OSŘ

⁹¹ (Svoboda, a iní, 2022 s. 657)

bolestného. Ťažším je určite vyčíslenie duševných útrap a inej nemajetkovej ujmy, ktorá v tejto súvislosti vznikla, nakoľko tabuľkovo to vôbec nemožno posudzovať, na rozdiel od bolestného. Práve o to väčšie požiadavky sú na sudcov kladené, aby odpovedajúcim spôsobom stanovili jednak výšku náhrady a jednak i zdôvodnili, prečo tak rozhodli. K tejto tematike nájdeme mnoho judikatúry, ktorá rámcovo ohraničila, aká by výška náhrady duševných útrap mala byť, jedným z príkladov môže byť rozhodnutie Najvyššieho súdu, ktoré určilo, že „*obvyklá výše nemajetkové újmy se může pro skupinu citově nejbližše spjatých osob, jakými jsou rodiče, děti a manželé pohybovat v základním rozpětí mezi 240 000 Kč až 500 000 Kč.*“⁹² Opäť si môžeme povšimnúť, že tu dochádza k určitému pomyselnému ukotveniu.

Ďalej, intuitívne usudzovanie môže viesť k udržiavaniu a zachovávaniu nevhodných rasových či náboženských stereotypov a takéto stereotypy môžu byť problematické v prípadoch ako je domáce násilie, znásilnenie či posúdenie znaleckého posudku.⁹³ Ak teda vzorce, z ktorých sudcovia vychádzajú sú nesprávne či zavádzajúce, dôveryhodnosť posúdenia daného prípadu zo strany sudcu bude zaťažená chybou (The Australian Law Reform Commission, 2021).

Posledné riziko, ktoré si spomenieme sa týka posudzovania dôkazných prostriedkov ako nositeľov dôkazov, lepšie povedané ako nositeľov informácií. Prevedením je možné z nositeľa informáciu získať a stane sa z nej dôkaz, ktorý osvedčuje určitú skutočnosť, ktorá je relevantná a pomocou ktorej sudca môže objasniť skutkový stav predmetu konania. Ustanovenia § 125 až § 131 OSŘ špecifikujú, čo sa podľa zákona považuje za dôkazné prostriedky. Zákon výslovne uvádza, že za dôkazný prostriedok je možné použiť čokoľvek, teda akýkoľvek prostriedok, prostredníctvom ktorého bude možné zistiť stav veci. Zároveň uvádza demonštratívny zoznam určitých zaužívaných prostriedkov, ktoré sa prevažne využívajú, a tými sú: (i) výpoveď svedka, (ii) znalecký posudok, (iii) správy a vyjadrenia orgánov či fyzických a právnických osôb, (iv) notárske alebo exekútorské zápisy a iné listiny, (v) ohľadanie, a (vi) výpoveď účastníkov.

Avšak, nielenže sa sudca môže dopustiť nesprávneho užitia intuitívneho úsudku vo vzťahu k dôkazným prostriedkom a z nich získaných dôkazov a kontaminovať tak rozhodovanie kognitívnym skreslením, ale tiež samotní nositelia týchto dôkazov môžu byť obeťami kognitívnych skreslení v dôsledku čoho, môžu ovplyvniť i rozhodovanie sudcu. Ako názorný príklad si môžeme uviesť znalecké posúdenie rádiologických snímok v prípade, ktorý

⁹² Rozhodnutí NS, sp. zn. 4 Tdo 302/2018 odkazující na rozhodnutí NS, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015-97

⁹³ (Burns, 2016 s. 331 až 332)

sme uvádzali pri heuristike spätného pohľadu. Sudca vzhľadom k tomu, že nie je odborník v tejto oblasti, nemá iné východisko, ako predpokladať, že znalecký posudok dospel k správne odbornému záveru (iba ak žiadať o vypracovanie ďalšieho znaleckého posudku).

O to významnejšia je teda rola sudcu v celom procese dokazovania a následného hodnotenia dôkazov, pretože pokiaľ urobí chybu, prípadne nebude dôsledný vo fáze dokazovania, ohrozí právo na spravodlivý proces účastníkov, i samotnej právnej istoty, ktorú súdna moc ako jedna z hlavných a neoddeliteľných zložiek moci poskytuje v rámci Českej republiky.

6. Obrana proti kognitívnym skresleniam a ako možno obmedziť ich výskyt

6.1. Tréningový program pre budúcich sudcov

V rámci diplomovej práce sme mnohokrát skloňovali kognitívne skreslenia, vykreslili ich nevedomú stránku pôsobenia na osobu sudcu a uvádzali to, že ich prekonanie nevyhnutne závisí na tom, aby sme o nich vedeli. Je to dost' pre ich prekonanie? Podľa môjho názoru nestačí o nich len vedieť v teoretickej rovine, hoci je to rozhodne podstatný začiatok, aby sme sa naučili ako s nimi bojovať. Okrem toho však potrebujeme s nimi i proti nim aktívne aj pracovať. K rovnakým záverom dochádzajú i odborníci.

(Stafford, a iní, 2018) si, ako aj iní pred nimi či po nich, kládli otázku ako proti kognitívnym skresleniam zakročiť. Vo svojom odbornom článku odmietli pasívny prístup vo forme semináru či „jedn hodinovej“ intervencie, nakoľko to podľa nich nie je efektívne. Považujú to za krátky čas na to vôbec vysvetliť, čo za psychologický fenomén to vlastne je a navyše absentuje formu aktívneho učenia sa. Napriek tomu je to preferovaná metóda intervencie, ak sa teda touto otázkou daná spoločnosť vôbec zaoberá, hoci výskumy jasne ukazujú rozdiely a benefity aktívneho učenia sa v porovnaní s tým pasívnym⁹⁴, na ktoré tiež vo svojom článku odkazujú.⁹⁵ Podľa nich má mnoho odborníkov príliš pozitívne presvedčenie o tom, že proti kognitívnym skresleniam dokáže jednotlivec bojovať sám vlastným uvedomením sa. Avšak i my sme v 4. a 5. kapitole ukázali, že to vôbec nie je jednoduché, nebyť ich obeťou.

(Stafford, a iní, 2018) preto prišli s koncepciou „3x3“⁹⁶ účelom, ktorej je pracovať so skresleniami (a to nie len s tými kognitívnymi). Táto koncepcia predstavuje niekoľko stratégií, ktoré môže nielen sudca implementovať do svojho vlastného výkonu funkcie či rozhodovacieho procesu, ale tiež môžu byť slúžiť ako podklad pre novelizáciu príslušných právnych predpisov týkajúcich sa výkonu funkcie sudcu. Pre lepšiu predstavivosť nižšie predstavujeme tabuľku „3x3“, ktorá je rozdelená na dve časti: (i) účinky, pričom ukazujú tri spôsoby, ako sa vysporiadať so skresleniami, a to vo vzťahu k (ii) možnostiam uplatnenia, ktoré označujú tri kategórie situácií, v akých by mali fungovať:

⁹⁴ (Moss-Racusin, a iní, 2014; Paluck E. L., 2009)

⁹⁵ (Stafford, a iní, 2018 s. 11)

⁹⁶ (Stafford, a iní, 2018 s. 11 až 12)

Tabuľka č. 4: Koncepcia „3x3“

Účinky:		Zmierňujúce	Izolujúce	Odstraňujúce
M O Ž N O S T I U P L A T N E N I A	<i>Osobné</i>	<ul style="list-style-type: none"> vyhýbať sa určitým faktorom ako sú napr. hlad, únava odôvodnenie musí byť presvedčivé uplatňovanie metódy „predstavenie si opaku“ 	<ul style="list-style-type: none"> odstraňovanie informácií, ktoré spôsobujú skreslenia 	<ul style="list-style-type: none"> kognitívny tréning (zameraný na to, ako si vytvoriť asociácie nanovo)
	<i>Vzťahové</i>	<ul style="list-style-type: none"> identifikácia skreslení u iných kolegov je jednoduchšia podnetné konverzácie medzi kolegami 	<ul style="list-style-type: none"> deľba úloh má smerovať k zaisteniu nezávislosti procesných úkonov odhaľovať ako posledné informácie s potenciálom skreslenia 	<ul style="list-style-type: none"> vystavovať sa určitej rozmanitosti
	<i>Inštitucionálne</i>	<ul style="list-style-type: none"> sledovanie výsledkov rozhodovania nastaviť štandardizované kritéria rozhodovania zaznamenávať proces rozhodovania zaviesť právne normy ohľadom férovosti 	<ul style="list-style-type: none"> zaviesť procedúry na odstraňovanie informácií, ktoré vytvárajú skreslenia 	<ul style="list-style-type: none"> zabezpečiť spôsob, ako sa vyhnúť úspešne rozhodnutiam, ktoré by boli ovplyvnené skresleniami

Koncepciu „3x3“ by sme nemali vnímať ako uzatvorený zoznam stratégií či možností ako bojovať proti kognitívnym skresleniam, ale môže poslúžiť ako návod. Dalo by sa však konštatovať i s ohľadom na informácie uvedené v predchádzajúcich kapitolách, že sa jedná o širokospektrálny fenomén, proti ktorému nestačí zmena na individuálnej úrovni. Avšak, niekde začať treba.

Prvým vhodným krokom sa javí v českom právnom prostredí otvoriť diskusiu na túto tému a začať skúmať prítomnosť jednotlivých kognitívnych skreslení v rámci nej, pretože na rozdiel od iných štátov, v Českej republike takéto výskumy a štúdie nie sú. Druhým

adekvátnym krokom by malo byť učiť o tých psychologických fenoménoch, pretože sú súčasťou rozhodovacích procesov každého z nás a ani sudcovia nie sú výnimkou, ako je dokázané z početných zahraničných výskumov, pričom viaceré z nich sme predstavili v tejto diplomovej práci. Pochopiteľne, ideálne by bolo, keby sa nám ich podarilo odstrániť, je to však možno až prehnane optimistická predstava, ako hovoria aj (Stafford, a iní, 2018). Museli by sme k veciam pristupovať s myslením a logikou, ktorá pripomína „mysel“ stroja a nie človeka, neznamená to ale, že by sme nemali podnikáť žiadne kroky. Eliminácia aspoň niektorých z nich by výrazne pozitívnym smerom posunula krivku miery spravodlivosti v Českej republike.

V rámci druhej kapitoly diplomovej práce sme spomínali Justičnú akadémiu, ktorá má na starosť výberové konania na funkciu sudcu. Táto inštitúcia je zodpovedná za organizáciu a prípravu príslušných odborných justičných skúšok i výberových konaní na post justičného kandidáta alebo sudcu, ale nie je to jediná agenda, ktorú má na starosť. Tou druhou je vzdelávanie justičných kandidátov i sudcov (tiež ďalších osôb pôsobiacich v justícii), a to v súlade s ustanovením § 129 odst. 2 Zákona o súdoch a sudcoch, pričom túto činnosť vykonáva Justičná akadémia už od svojho založenia v roku 2002. Justičná akadémia má v rámci svojej pôsobnosti rozsiahle možnosti pripravovať a organizovať rôzne druhy výchovných a vzdelávacích činností.⁹⁷ Poskytuje síce širokú škálu vzdelávacích seminárov a udalostí, ale žiadne z nich nie sú zamerané na kognitívne skreslenia a k tomu všetkému, ich absolvovanie je zo strany sudcov založené na dobrovoľnej báze.

V roku 2021 došlo k reforme nielen výberového konania uchádzačov na funkciu sudcu, ale tiež došlo k zavedeniu odbornej prípravy justičných kandidátov. Touto reformou dal zákonodarca najavo, že treba zvýšiť odbornú pripravenosť kandidátov na výkon funkcie sudcu, pretože po novom zaviedol (i) povinnú odbornú prípravu pre justičných kandidátov trvajúcu 1 rok (dobrovoľne ju môžu absolvovať tiež kandidáti majúci alternatívnu odbornú profesijnú skúšku a alternatívne získanú prax), a tiež (ii) možnosť pre sudcov prispievať svojimi znalosťami a skúsenosťami pri tejto odbornej príprave, a ak im v tom nebránia povinnosti súvisiace s výkonom súdnictva tiež pri odbornej príprave iných osôb v rámci justície,⁹⁸ prípadne samostatne aj navzájom.⁹⁹

Obsahom odbornej prípravy je (i) prehĺbiť odborné znalosti, organizačné a komunikačné zručnosti justičného kandidáta, (ii) rozvíjať schopnosti kandidáta v súvislosti

⁹⁷ ust. § 132 Zákona o súdoch a sudcoch

⁹⁸ ust. § 83 odst. 1 a 2 Zákona o súdoch a sudcoch

⁹⁹ ust. § 83 a § 114 Zákona o súdoch a sudcoch

s aplikáciou právnych predpisov v konkrétnej veci, (iii) poskytnúť znalosti o jednotlivých agendách vedených súdmi a ich výkone, (iv) pomôcť kandidátovi osvojiť si procesné postupy a návyky nevyhnutné pre výkon funkcie sudcu, a (v) zoznámiť justičného kandidáta s etickými princípmi vzťahujúcimi sa k výkonu funkcie sudcu.¹⁰⁰ Súčasťou odbornej prípravy je nevyhnutne aj prax na súde, a to spravidla 9 mesiacov na okresnom súde a 2 mesiacov na krajskom súde, prípadne na vrchnom súde. Táto príprava je rozdelená na teoretickú adaptačnú a praktickú výcvikovú časť.¹⁰¹

Dôvod, prečo sa v tejto práci odbornej príprave justičných kandidátov venujeme, je ten, že ju považujeme za určitý odrazový mostík, ktorý jasne naznačuje, že dôsledná príprava budúcich sudcov je nesmierne dôležitá a nemá sa podceňovať. Po obsahovej stránke je náplň odbornej prípravy plná teoretických i praktických skúseností či vedomostí. Na konci odbornej prípravy je justičný kandidát hodnotený na stupnici od A po E, kde A je vynikajúce hodnotenie a E nedostatočné, aby sa zistilo či získal potrebnú odbornosť alebo nie.

Kritéria odbornosti sú nasledovné: (i) znalosť hmotných a procesných predpisov, (ii) schopnosť aplikácie zákonných noriem, (iii) orientácia v súdnych spisoch, (iv) znalosť práce s právnymi IS a IS súdu, (v) schopnosť ústneho vyjadrovania, (vi) schopnosť písomného vyjadrovania, (vii) schopnosť rozhodovania a orientácie na riešenie, (viii) pripravenosť niesť zodpovednosť, (ix) komplexné myslenie, a (x) efektívne postupy a časový management.

Okrem toho posudzuje justičného kandidáta tiež po stránke interpersonálnych znalostí, kedy sa bodujú tieto charakteristiky: (i) aktivita a samostatnosť, (ii) vytrvalosť, (iii) svedomitosť, (iv) flexibilita, (v) vyrovnanosť, (vi) sebavedomie, (vii) sebareflexia, (viii) schopnosť učiť sa a rýchlo chápať, (ix) schopnosť spolupráce, (x) komunikačné schopnosti, a (xi) kultivovaný prejav.

Vhodnou otázkou je, prečo túto odbornú prípravu neposunúť ešte ďalej. Prečo do odbornej prípravy budúcich sudcov nezhrnúť časť venovanú kognitívnym skresleniam po vzore (Stafford, a iní, 2018), nakoľko tejto problematike sa v súčasnosti odborná príprava nevenuje. Mimo iné, kritéria zamerané na osobnostné charakteristiky potenciálneho budúceho sudcu v sebe nesú posolstvo, že pripravenosť dnešných uchádzačov o funkciu sudcu a následne možno niektorých sudcov minimálne na počiatku kariéry nie je dostačujúca a je treba úroveň justície z pohľadu vykonávateľov rozhodovacej právomoci posunúť na vyššiu úroveň.

¹⁰⁰ ust. § 23 Vyhlášky

¹⁰¹ Metodika odbornej prípravy justičného kandidáta (§ 23 vyhlášky č. 516/2021 Sb.), oddíl 2, str. 2

Predpokladaný cieľ je pravdepodobne nastolenie vyššieho štandardu spravodlivosti, tréningový program zameraný na kognitívne skreslenia by touto posolstvom neuškodil, ba naopak.

Nad rámec je nutné dodať, že takáto inštitucionálna reforma by mohla mať najzásadnejší dopad a mohla by vykazovať najlepšie a najefektívnejšie výsledky v budúcnosti.¹⁰² Pritom by to mohlo priniesť ďalekosiahle pozitívne dôsledky, nakoľko by to sudcom mohlo pomôcť pochopiť vnútorné fungovanie ich vlastnej mysle a dosiahnuť uvedomenie o tom, ako veľmi intuitívne ich rozhodovanie vlastne je. Ďalej by sa mohli naučiť spôsoby ako intuitívne rozhodovanie potlačiť v nesprávnych situáciách a poskytnúť naopak väčší priestor Systému 2, pričom by prostredníctvom tohto tréningu mohli odstrániť nevedomé predsudky, postoje či úsudky brániace v skutočne nezaujatom rozhodovaní. Tiež by to mohlo pomôcť vo vlastnom uvedomení si, ako veľmi na nich reálne vonkajšie vplyvy okolia vplývajú a mohlo by to odstrániť určitý filter popierania existencie mimoprávnych vplyvov vrátane ich nesporného vplyvu na tvorbu úsudku a následného rozhodovania či už v bežnom živote alebo na sudcovskej stoličke (Guthrie, a iní, 2007).

Čo sa však týka samotnej predstavy, o tom, koľko by taká príprava mala trvať a čo presne by malo byť jej náplňou, nie je v možnostiach tejto diplomovej práce adekvátne zhodnotiť ani žiadnym spôsobom vykresliť. Vyžadovalo by to ideálne iniciatívu zo strany Ministerstva spravodlivosti Českej republiky, aby dala pokyn k zahájeniu prvotného výskumu. Cieľom tohto výskumu by bolo získať vstupné dáta o tom, v akom stave súdnictvo po tejto stránke je. Vhodné by ďalej bolo zostaviť tím odborníkov z odboru psychológie, ktorí by mohli započatť s prípravou koncepčného plánu ako vyškoliť (budúcich) sudcov a naučiť ich pracovať s kognitívnymi skresleniami za účelom spravodlivejšej justície a následne pochopiteľne vypracovať novelu zákona na túto problematiku zameranú. Hlbšie porozumenie toho, ako ľudia (v našom prípade sudcovia) premýšľajú vrátane pochopenia moci heuristik je prvý krok k rozumným riešeniam.¹⁰³

Avšak, tento návrh by mal byť posudzovaný ako určitý prvý krok, ak by sme referovali na tabuľku č. 4, odbornou prípravou by sme pokryli len „osobný“ prvok zhmotnený do sudcu, ktorý je vstupnou i výstupnou bránou konkrétneho prípadu a stále nepredstavuje ideálne riešenie. Psychológovia zatiaľ neprišli na to, ako zabrániť vzniku systematických chýb či chybných intuitívnych úsudkov od počiatku a ani nevieme, či to vôbec niekedy bude možné.

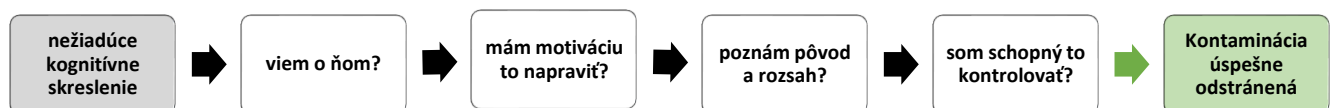
¹⁰² napr. (Guthrie, a iní, 2007)

¹⁰³ (Guthrie, a iní, 2002 s. 50), voľný preklad anglického originálu: „A deeper understanding of how people think, including an appreciation of the power of heuristics, is the first step toward crafting sound solutions“

To však nebráni následnej eliminácii, prípadne aspoň zmierneniu či izolácii mentálnej kontaminácie. Kontaminácia kognitívnymi skresleniami v rámci rozhodovacieho procesu je svojim spôsobom veľmi vhodný popis toho, čo vlastne kognitívne skreslenia sú, pretože sú nevhodné a nežiadúce. Tým nechceme povedať, že užívanie heuristik či mentálnych skratiek je, pretože už predtým sme spomínali, že intuícia vie byť vysoko kvalitná a účelná, musíme s ňou ale narábať opatrne.

(Wilson, a iní, 1994) prišli s modelom kontaminácie rozhodovacieho procesu. Kontaminácia vzniká spustením nežiadúcich mentálnych procesov vplývajúcich na úsudky a emócie ľudí a spôsob, ako zabrániť kontaminácii, spočíva v odhalení jej existencie, čo je nesmierne ťažké, keďže jednoznačný priamy spôsob, ako to zistiť zatiaľ nemáme. Prostredníctvom grafu zobrazeného nižšie demonštrovali prekážky, ktoré je nutné prekonať a podmienky, ktoré musí jedinec naplniť, aby kontamináciu napravil, pričom zlyhanie v akomkoľvek kroku znamená neúspech. Pri pohľade na graf pochopíme, že takýto level ostražitosti potrebuje veľkú dávku sústredenia a úsilia, čo je mentálne vyčerpávajúci proces. Teória kontaminácie pracuje s premisou, že vlastnou vôľou sme schopní zamedziť kontaminácii. Z výskumov však vychádza, že len preto, že je tu snaha o korekciu úsudku alebo rozhodnutia javiaceho sa ako kognitívne skreslené, neposkytuje to žiadnu záruku, že nový úsudok či rozhodnutie nebude. Nevhodná korekcia alebo prehnaná kompenzácia totiž naopak môže spôsobiť, že tieto rozhodnutia budú ešte viac skreslené, než keby sa do nich nezasahovalo.¹⁰⁴ Práve preto si to vyžaduje komplexný tréning, aby žiadúca náprava bola efektívna a správne nastavená.

Graf č. 1: Model kontaminácie¹⁰⁵

¹⁰⁴ (Gilovich, a iní, 2002 s. 185 až 200)

¹⁰⁵ graf je voľným prepracovaním originálneho grafu, ktorý tvorí prílohu č. 1

Nemôžeme spochybňovať všetky stimuly (tj. podnety, myšlienky, emócie apod.), lebo je to neúnosné, takisto ako nie je vhodná ani nadmerná kompenzácia, jednoducho všetkého veľa škodí (Gilovich, a iní, 2002). Zavedenie určitých preventívnych stratégií však rozhodne pomôže s dekontamináciou. Z výskumov obecné vyplýva, že učenie o kognitívnych skresleniach dokáže znížiť nežiadúce dopady, ktoré spôsobujú, a to nie len bežne v živote, ale tiež pri výkone funkcie sudcu (Gilovich, a iní, 2002; Kahneman, 2012; Stafford, a iní, 2018; Marsh, a iní, 2020) a ďalší. Zníženie dopadu kognitívnych skreslení na rozhodovanie je pozitívna zmena, a ak by sa s inštitucionálnou reformou malo čakať, vždy môžeme začať na nižšej úrovni v rámci súdnictva, čím sú samotní sudcovia.

Argument o potrebnosti tréningového programu tiež možno oprieť i o výskum (Baez, a iní, 2020) výsledky, ktorého naznačujú, že ani nie tak roky skúseností rozhodovania na sudcovskom kresle, ale vyššia odbornosť (špecifické znalosti, vedomosti, pozadie a technické zručnosti) dokážu ovplyvniť a prevážiť kognitívne skreslenia pri sudcovskom rozhodovaní (ich výskum síce bol zameraný na trestné právo, avšak analogicky to možno prevziať na osobu sudcu všeobecne).

Vzhľadom na vyššie uvedené, už možno lepšie porozumieť tomu, prečo je tréningový program prvým a vhodným krokom. Rozhodne by to však nemalo skončiť u tohto, zaujímavých a prínosným by určite bolo zaradenie interpersonálnych a hlavne inštitucionálnych stratégií.

6.2. Digitalizácia justície

V dnešnom modernom svete by sme si ťažko vedeli predstaviť fungovať bez technologických vylepšení. Používame ich všade, či už doma alebo v práci, avšak v rámci verejného sektora Česká republika zaostáva, čo by bolo optimálne zmeniť a priblížiť sa digitálnej dobe nielen službami pre občanov a firmy, ale tiež v rovine pracovného prostredia v rámci justície.

Informačné technológie, konkrétne však umelá inteligencia, má svoje počiatky spájané práve s kognitívnou psychológiou, pretože obdobie najväčšieho rozvoja kognitívne heuristického uvažovania bolo v 50. a 60. rokoch minulého storočia, a to v súvislosti so snahou o vytvorenie počítačovej simulácie jednotlivých myšlienkových operácií ľudského intelektu, dnes známej pod pojmom umelá inteligencia.¹⁰⁶ V 4. kapitole sme spomínali, že pôvodná teória o fungovaní ľudskej mysle bola založená na predstave „matematicko-analytického mozgu“ to

¹⁰⁶ (Plháková, 2004 s. 270)

sa však ukázalo ako nesprávny záver, opak je totiž pravdou. V predchádzajúcich kapitolách bola nepriamo naznačená otázka toho, či strojovosť a chladná racionalita nie sú v skutočnosti správnu odpoveďou na stopercentne nestrannú justíciu, ktorá by naplnila očakávania stanovené právnou úpravou.

Vo vzťahu k sudcovskému rozhodovaniu sa voľne diskutuje o inkorporácii umelej inteligencie do rôznych štádií súdneho procesu, nakoľko je tu hypotéza, že by to mohlo viesť k odstráneniu rôznych foriem nespravodlivosti súdneho procesu a presnejšiemu rozhodovaniu a niekde vo svete justičné systémy pravdepodobne na určitej úrovni už s umelou inteligenciou spolupracujú, vrátane Českej republiky. Avšak vo vzťahu ku kognitívnym skresleniam nie je známe, že by niečo také fungovalo alebo bolo aspoň plánované, prihliadajúc i k faktu, že české právne prostredie im ani nevenuje pozornosť.

Čo sa týka Českej republiky, momentálne je k marcu 2022 rozbehnutých 5 projektov zameraných na „digitalizáciu justície“. Avšak, pre účely tejto práce sa zameriame na dva z nich, a to tieto:

- (i) projekt „Posílení infrastruktury pro digitální pracoviště“ cieľom, ktorého je zaistenie podmienok k širokému využívaniu mobilných pracovných staníc a video konferencií, čomu predchádza vytvorenie technického zázemia, čím sa myslí kúpa nových serverov, dátových úložísk, proxy serverov vrátane licencie, virtualizačnej platformy a prípravy návrhov a riešení pre kontajnerizáciu s predpokladaným termínom realizácie do decembra 2023; a
- (ii) projekt „Digitální transformace“ zámerom, ktorého je vypracovanie dátovej analýzy ako podkladu pre budúce digitálne projekty, ktoré majú z dlhodobého časového horizontu otvoriť dvere digitálnej justícii s predpokladaným termínom realizácie do decembra 2024.¹⁰⁷

Ako je teda možné vidieť, Českú republiku čaká ešte dlhá cesta, aby sme mohli hovoriť o modernej technologicky vyspelej justícii, to avšak neznamená, že by sme sa nemohli spolu zamyslieť nad tým, ako by digitalizácia mohla pomôcť k spravodlivejšej justícii vo vzťahu ku kognitívnym skresleniam.

V dnešnej dobe si väčšina ľudí uvedomuje, že naša budúcnosť je i bude úzko prepojená s umelou inteligenciou, a práve jeden z veľkých prienikov nastal práve v druhej polovici roku

¹⁰⁷ (Ministerstvo spravodlnosti České republiky, 2023)

2022, kedy sa po celom internete v rámci bežnej verejnosti rozmohli rôzne druhy informačných softwarov postavených na umelej inteligencii, s ktorou je možné komunikovať. Značnú pozornosť si vydobyl jazykový model s modulom imitujúcim ľudskú konverzáciu, ktorého názov je ChatGPT.¹⁰⁸ Možno tvrdiť, že ju získal práve preto, lebo sa ho možno pýtať otázky, požadovať súhrny či rešerše, dávať mu inštrukcie a viesť s ním dialóg.

Práve kvôli širokému spektru funkcií a možnosti interaktívneho konverzovania s umelou inteligenciou sme jazykový model ChatGPT podrobili experimentu. Pýtali sme ho sériu otázok, počínajúc tým, aký má názor na to, že by mala umelá inteligencia rozhodovať miesto sudcov, ďalej či by umelá inteligencia bola potenciálne lepším sudcom než ľudia, cez to či by ChatGPT mohol rozhodovať a v neposlednom rade na to, ako to má s emóciami a pocitmi. Prv než sa podelíme o získané poznatky, je nutné zdôrazniť fakt, že ChatGPT nie je aktívne pripojený k internetu, má limitované vedomosti o svete a udalostiach po roku 2021, a tiež, že niekedy podáva nepresné, nepravdivé či zavádzajúce informácie, takže pri narábaní s ním treba byť obozretný.¹⁰⁹

Teraz, k samotnému experimentu. ChatGPT nás upozornil, že nemá vlastné názory, presvedčenia ani emócie, chýba mu i schopnosť si ich vytvoriť, ale dokáže nám poskytnúť informácie o tejto téme. Napriek tomu, že sme sa rôznymi spôsobmi snažili, vlastný pohľad k tejto problematike poskytnúť nevedel. Zaujímavo však odpovedal na otázku, či by on sám mohol byť sudcom. Povedal nám, že ako jazykový model umelej inteligencie nemá možnosť pôsobiť ako sudca na súde, a že síce vie analyzovať dáta a poskytovať informácie, chýba mu však schopnosť empatie, kreativity a rozvážnosti, čo sú pre sudcu rozhodujúce vlastnosti. Navyše by potreboval získať hlbšie porozumenie o judikatúre a právnych princípoch v rámci širšieho spoločenského a kultúrneho kontextu. Tie sú “podľa neho” pre interpretáciu a aplikáciu práva dôležité. Tvrdí, že nie je schopný plniť tak zložitú a detailnú funkciu sudcu. Následne konštatoval, že aj keby hlbšie porozumenie mal, stále nemá schopnosť pochopiť iné faktory vstupujúce do rozhodovania ako sú sociálne normy, etika či morálnosť.

Následne sme sa zaujímali o to, či by sa dokázal naučiť empatii či sociálnemu a kultúrnemu kontextu apod. ChatGPT sa vyjadril, že je naprogramovaný chápať a spracovávať jazyk na základe štatistických vzorcov v dátach, na ktorých bol vycvičený. Vie simulovať určité aspekty ľudskej inteligencie, ale nemá ľudskú kapacitu chápať.

¹⁰⁸ <https://openai.com/blog/chatgpt>

¹⁰⁹ <https://help.openai.com/en/articles/6783457-chatgpt-general-faq>

Vedci v súčasnosti hľadajú spôsoby ako umelú inteligenciu ľudským emóciám naučiť, je na to však stále veľmi skoro a zatiaľ je neisté, či sa vedcom vôbec niekedy podarí napodobniť hĺbku a zložitosť ľudskej empatie, pocitov a sociálneho či kultúrneho porozumenia. Ambície sú vysoké. Spomedzi vedcov, ktorí sa rozvíjaniu umelej inteligencie dnes venujú si uvedieme pár príkladov, a to projekt Affectiva, Emotient alebo projekt iMotions, ďalej rôzne projekty zamerané na humanizáciu umelej inteligencie vedú i svetoznáme univerzity a výskumné centrá ako je Stanfordská univerzita, Massachusettský inštitút technológii (MIT), Cambridgeská či Oxfordská univerzita, prípadne technologické inštitúty ako je IAIS (Fraunhofer Institute for Intelligent Analysis and Information Systems) či CNRS (French National Center for Scientific Research).

Z vyššie uvedeného experimentu možno vidieť, že prípadné prepojenie umelej inteligencie a súdnej moci je otázka pravdepodobne ďalekej budúcnosti a vhodnou otázkou sa javí i to, či je takéto prepojenie vlastne žiaduce a potrebné. Určite si dokážeme predstaviť, že umelá inteligencia by vo viacerých smeroch mohla zefektívniť a zjednodušiť prácu sudcom. Už dnes nám umelá inteligencia pomáha v súdnictve, a to predovšetkým v rámci trestnej agendy, nakoľko sa využívajú softwarové programy umožňujúce vyhľadávanie a rozpoznávanie tvári či iných biometrických dát prostredníctvom algoritmov či programy používané pri analýze dôkazov na mieste činu ako sú vzorky DNA, balistika apod. Postupne si určite nájde svoje významnejšie miesto i pri iných procesných úkonoch.

Čo sa týka kognitívnych skreslení, podľa môjho názoru by umelá inteligencia spolu s inými metódami a praktikami mohla eventuálne do budúcnosti pomôcť pri eliminácii kognitívnych skreslení zo sudcovského rozhodovania. Pri vlastnej úvahe o tom, ako by budúcnosť českej či svetovej justície mohla vyzerat' vo vzťahu k umelej inteligencii a kognitívnym skresleniam som sa zamýšľala nad koncepčným modelom prípadného fungovania. Inšpiráciou mi bola štúdia súvisiaca s kognitívnym vyčerpaním.

V rámci tejto štúdie (Danziger, a iní, 2011) skúmali 1.112 rozhodnutí počas obdobia 10 mesiacov, ktoré učinilo 8 izraelských sudcov. Títo sudcovia denne učinili 50 rozhodnutí týkajúcich sa podmieneného prepustia z výkonu trestu odňatia slobody. Zistili, že medzi rozhodnutiami sú nezrovnalosti, pretože v určitých časových okamihoch jednotlivých pracovných dní vyhovel alebo zamietli odsúdených, ktorí mali obdobné prípady bez zjavného logického dôvodu. Tieto nezrovnalosti súviseli práve s fázami pracovného dňa. Na začiatku pracovného dňa vyhovel zhruba 65% žiadostí, to isté bolo po pauze na raňajky a ten istý

fenomén sa zopakoval aj po obedňajšej pauze. Čím dlhšie rozhodovali v každej fáze, tým sa postupne o 0-10% znižovala šanca na vyhovenie žiadosti. Dospeli teda k záveru, že opakované rozhodnutia sudcov vyčerpávali, v dôsledku čoho boli kognitívne vyčerpaní. Tento fenomén bol navyše spojený i s biologickou potrebou hladu počas dňa a zvýšenej únavy koncom pracovného dňa (Danziger, a iní, 2011).

Keď by som si mala predstaviť spoluprácu umelej inteligencie a sudcovského rozhodovania zameraného na predchádzanie kontaminovania súdnych rozhodnutí kognitívnymi skresleniami, javí sa mi ako vhodný prostriedok zapojenie kontrolného mechanizmu na princípe spätnej väzby zo strany umelej inteligencie v rámci jednotlivých rozhodnutí, ktoré sudca plánuje urobiť. Vychádzam z myšlienky, že *„heuristické operácie na rozdiel od algoritmov nezaručujú náleznie správneho či pravdivého riešenie. Heuristika v mnoha prípadoch vedie k rýchlemu a jednoduchému riešeniu problémov situácie. Niekedy však za redukciu kognitívneho úsilia platíme snížením kvality a presnosti náleznieho východiska.“*¹¹⁰

Pochopiteľne by takáto implementácia niesla so sebou i riziká vyplývajúce zo zaradenia počítačového prvku do rozhodovania sudcov, nakoľko aj umelá inteligencia môže byť obeťou predsudkov či ilúzií, ak sú do nej implantované zvonku, prípadne by mohla byť zneužitá a použitá ako prostriedok útoku proti určitej skupine osôb alebo celého politického režimu v danej krajine. Nemožno vynechať riziká spojené s náturou umelej inteligencie, ktorá je maximálne logicko-analyticky založená, ale za to dokáže byť veľmi prínosná v porovnaní s ľudskou myslou, ktorá má limity.

Ľudský mozog funguje na báze nepretržitého paralelného spracovania všemožných tokov prichádzajúcich zmyslových dát a zvláda vysoko komplexné percepčne-motorické procesy. Oproti počítačom a robotom kontinuálne i efektívne spracováva všetky dáta bez akéhokolvek vedomého úsilia, na druhú stranu je ale menej optimalizovaný na určité typy kognitívnych funkcií, ktoré súvisia s úmyselným alebo analytickým myslením (napr. štatistika, analýza, uvažovanie, abstrakcia), kde excelujú práve stroje (Korteling, a iní, 2018).

Vzhľadom k smerovaniu celosvetového spoločenstva, by sme si k ním mali nájsť cestu a mali by sme sa naučiť s nimi vhodne pracovať, pretože poskytujú možnosti, ktoré ľudská myseľ nedokáže replikovať, minimálne nie v takej istej úrovni produktivity, efektívnosti a kvality. Práve táto neschopnosť rýchlo, správne a efektívne pracovať s týmito typmi kognitívnych funkcií je možná odpoveď na otázky, (i) prečo má naša ľudská myseľ

¹¹⁰ (Plháková, 2004 s. 270)

systematicky tendenciu užívať heuristiky, a zároveň možným impulzom (ii) prečo by sa oplatilo umelú inteligenciu do rozhodovacieho procesu aspoň určitým spôsobom zaradiť.

7. Záver

V rámci diplomovej práce som sa snažila vykresliť zložitý a dynamický vzťah medzi právom a psychológiou, zvlášť vo vzťahu ku kognitívnym skresleniam. Snažila som sa demonštrovať ako by český právny systém mohol benefitovať z poznatkov psychológie vo vzťahu k psychologickým aspektom ovplyvňujúcim rozhodovanie sudcov. Právo poskytuje zákonný rámec pre sudcovské rozhodovanie, určuje sudcovi mantinely v rámci, ktorých sa pohybovať, ale jeho schopnosť zohľadniť zložitost' ľudskej mysle je momentálne obmedzená. Psychológia naopak disponuje mnohými bohatými znalosťami a vedomosťami o fungovaní ľudskej mysle, preto sa javí ako vhodné inkorporovať ich do právneho prostredia.

Slovné spojenie „náhľad do mysle sudcu“ som v úvode použila zámerne, pretože celá diplomová práca sa prostredníctvom odbornej i úvahovej časti snaží o porozumenie okolností súvisiacich s výkonom funkcie sudcu a zároveň o určité zľudštenie prísneho pohľadu právnej úpravy. Celá podstata spravodlivosti je postavená aj na určitej utopistickej predstave o absolútnej neutralite, nestrannosti či objektivite, ktorú žiadny sudca nemôže naplniť, nech by sa akokoľvek veľmi snažil.¹¹¹

Na úrovni jednotlivých sudcov musíme počítať s tým, že do jeho rozhodovania sa premietne jeho osobnosť, životné i profesijné skúsenosti, ale i základné demografické charakteristiky ako napr. vek, pohlavie, rasa, etnicita, náboženské presvedčenie apod., pričom všetky tieto faktory sú psychologickými aspektmi každého jedinca a stoja vedľa, no zároveň spolu s kognitívnymi skresleniami na jednej strane.¹¹² Sú to faktory, ktoré neodmysliteľne patria ku každej ľudskej bytosti a sudcu teda musíme akceptovať s nimi. Faktom pochopiteľne je, že sudca musí vedieť odložiť na bok všetko, čo by mohlo potenciálne narušiť jeho nestrannosť v konkrétnom prípade, avšak zbaviť sa ich úplne nemôže, len sa s nimi naučiť správne pracovať.

V rámci sudcovského rozhodovania zohráva intuitívne rozhodovanie významnú úlohu, ukázali sme určité príklady rizikovej procesnej problematiky. Sudcovia, bohužiaľ ako všetci ľudia, sú náchylní podľahnúť kognitívnym skresleniam a stať sa ich obeťami. Prevencia vzniku kognitívneho skreslenia je nepravdepodobná, následná náprava však byť nemusí, ako sme uviedli už v obsahu diplomovej práce. Poukázali sme sa určité možnosti a stratégie, ktoré by mohli pomôcť minimalizovať negatívne následky týchto systematických chýb a do budúcnosti

¹¹¹ (Burns, 2016 s. 343)

¹¹² (Smekal, a iní, 2021 s. 224)

prispieť k zabezpečeniu toho, aby rozhodnutia sudcov boli spravodlivejšie. Potenciál predstavuje tréningový program, ktorý možno vnímať ako vstupnú bránu pre ďalšie inštitucionálne zmeny, tak i zapojenie umelej inteligencie do sudcovského rozhodovania, nakoľko jej začlenenie môže pomôcť vytvoriť pôdu pre objektívnejšie rozhodovanie.

Záverom možno konštatovať, že táto diplomová práca poukázala na zásadný význam vzťahu medzi právom a psychológiou podstatný pre pochopenie a riešenie problematiky kognitívnych skreslení v právnom systéme. Spoluprácou týchto dvoch študijných odborov možno vytvoriť právny systém, ktorý bude spravodlivejší a bude odrážať zložitosť rozhodovania v 21. storočí.

Skratky

OSŘ = Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

ZŘS = Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízení soudních, ve znění pozdějších předpisů

OZ = Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Trestní zákoník = Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o súdech a sudcoch = Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů („zákon o soudech a soudcích“), ve znění pozdějších předpisů

Zákon o strete záujmov = Zákon č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška = Vyhláška č. 516/2021 Sb., o odborné justiční zkoušce, výběru a odborné přípravě justičních kandidátů, výběru uchazečů na funkci soudce, výběru předsedů soudů a o změně vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů

Metodická příručka vykladajúca ustanovenia § 17 a § 30 Vyhlášky = Metodika psychologického vyšetření k ověření osobnostních předpokladů pro výkon funkce soudce (§ 17 a § 30 vyhlášky č. 516/2021 Sb.)

Použitá literatura

Angyalossy, Havelec, a kol. 2020. *Etické zásady chování soudce.* 2020.

Baez, Sandra, a iní. 2020. The impact of legal expertise on moral decision-making biases. *Humanities & Social Sciences Communications.* 7, 2020, 1.

Bergius, My, a iní. 2020. Are judges influenced by irrelevant circumstances? *Law, Probability and Risk.* 19, 2020, Zv. 2.

Berlin, Leonard. 2000. Malpractice Issues in Radiology: Hindsight Bias. *American Journal of Roentgenology.* 175, 2000, s. 597-601.

Bottom, Wiliam P. 2004. Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment. *The Academy of Management Review.* 2004, Vol. 29, 4, pp. 695-698.

Burns, Kylie. 2016. Judges, 'common sense' and judicial cognition. *Griffith Law Review.* 25, 2016, Zv. 3, 319-351.

Bystranowski, Piotr, a iní. 2021. Anchoring Effect in Legal Decision-Making: A Meta-analysis. *Law and Human Behavior.* 2021, Zv. 45, 1, s. 1-23.

Carducci, Bernardo J. 2009. *The Psychology of Personality. Viewpoints, Research, and Applications.* Third Edition. United States of America : John Wiley & Sons, 2009. ISBN 978-1-118-50443-7.

Cervone, Daniel and Pervin, Lawrence A. 2017. *Personality. Theory and Research.* Thirteen Edition. United Kingdom : John Wiley & Sons, 2017. ISBN 9781119378754.

Cunliffe, Emma. 2014. Judging, fast and slow: using decision-making theory to explore judicial fact determination. *International Journal of Evidence & Proof.* 18, 2014, 2, s. 139-180.

Danziger, Shai, Levav, Jonathan a Avnaim-Pesso, Liora. 2011. Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of National Academy of Sciences.* 2011, Zv. 108, 17, s. 6889-6892.

Doyle Jr., Joseph J. 2007. Child Protection and Child Outcomes: Measuring the Effects of Foster Care. *The American Economic Review.* 97, 2007, 5, s. 1583-1610.

Dražozal, Christopher R. 2004. A Behavioral Analysis of Private Judging. *Law and Contemporary Problems.* Winter - Spring, 2004, Zv. 67, 1/2, s. 105-132.

Drápal, Ljubomír a Bureš, Jaroslav a kolektiv. 2009. *Občanský soudní řád I, II Komentář*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009.

European Commission for the Efficiency of Justice. 2022. European judicial systems CEPEJ Evaluation Report. *2022 Evaluation cycle (2020 data)*. s.l. : Council of Europe, 2022. ISBN 978-92-871-9276-9.

Fariña, Francisca, Arce, Ramón a Novo, Mercedes. 2003. Cognitive Bias and Judicial Decisions. [aut. knihy] M. Vanderhallen, a iní. *Much ado about crime*. 2003, s. 313-331.

Figueiredo Peluso Lopes, Giovana. 2021. Cognitive Bias in the Judiciary: The Role of Cognitive Enhancement. 7. edice, 2021.

Fischhoff, Baruch a Beyth, Ruth. 1975. I knew it would happen: Remembered probabilities of once—future things. *Organizational Behaviour and Human Performance*. 13, 1975, s. 1-16.

Fischhoff, Baruch. 1982. For Those Condemned to Study the Past: Heuristics and Biases in Hindsight. *Judgment under uncertainty*. 1982, s. 335-352.

—. **2015.** Hindsight ≠ Foresight: The Effect of Outcome Knowledge on Judgment Under Uncertainty. *Quality and Safety in Health Care*. 2015.

Fraidin, Matthew I. 2013. Heuristics, Cognitive Biases, and Accountability: Decision-Making in Dependency Court. *Journal Articles*. 2013.

Frank, Jerome. 1949. *Law And The Modern Mind*. 6. vydání. Londýn : Steven & Sons Limited, 1949.

Gerloch, Aleš. 2021. *Teorie práva*. 8. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o., 2021. 978-80-7380-838-9.

Gilovich, Thomas, Griffin, Dale a Kahneman, Daniel. 2002. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgement*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.

Guthrie, Chris, Rachlinski, Jeffrey J. a Wistrich, Andrew J. 2007. Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases. *Cornell Law Faculty Publications*. Paper 917, 2007.

—. **2002.** Judging by Heuristic: Cognitive Illusions in Judicial Decision Making. *Cornell Law Faculty Publications*. 2002, Paper 862.

Guthrie, Chris, Wistrich, Andrew J. a Rachlinski, Jeffrey J. 2001. Inside the Judicial Mind. *Cornell Law Faculty Publications*. Paper 814, 2001, s. 778-829.

Husseini, Faisal, a iní. 2021. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* 1. vydání (1. aktualizace). Praha : C. H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-812-2.

Choi, Goun, a iní. 2020. Missed Lung Cancers on Chest Radiograph: An Illustrative Review of Common Blind Spots on Chest Radiograph with Emphasis on Various Radiologic Presentations of Lung Cancers. *The Korean Society of Radiology.* 2020.

Kahneman, Daniel a Frederick, Shane. 2005. A Model of Heuristic Judgment. [aut. knihy] K. Holyoak a B. Morrison. *The Cambridge handbook of thinking and reasoning.* Cambridge : Cambridge University Press, 2005, s. 267-293.

Kahneman, Daniel. 2012. *Myšlení - rychlé a pomalé.* Brno : Jan Melvil Publishing, 2012. ISBN 978-87270-42-4.

Kamin, Kim A. a Rachlinski, Jeffrey J. 1995. Ex Post \neq Ex Ante: Determining Liability in. *Cornell Law Faculty Publications.* 1995, Paper 646.

Korteling, Johan E., Brouwer, Anne-Marie a Toet, Alexander. 2018. A Neural Network Framework for Cognitive Bias. *Frontiers in Psychology.* 9, 2018, 1561.

Kosek, Jan. 2004. *Člověk je (ne)tvor společenský.* Praha : Argo, 2004. ISBN 80-7203-591-6.

—. 2003. *Věda je to určitě, ale o čem?* Praha : Miloš Uhlíř - Baset, 2003.

LaBine, Susan J. a LaBine, Gary. 1996. Determinations of negligence and the hindsight bias. *Law and Human Behavior.* 1996, 20, s. 501-516.

Landsman, Stephan a Rakos, Richard F. 2006. A Preliminary Inquiry into the Effect of Potentially Biasing Information on Judges and Jurors in Civil Litigation. *Behavioral Sciences & the Law.* 12, 2006, Zv. 2, s. 113-126.

Larsen, Randy and Buss, David M. 2018. *Personality Psychology. Domains of Knowledge About Human Nature.* Sixth Edition. New York : McGraw-Hill Education, 2018. ISBN 978-1-260-08391-0.

Loftus, Elizabeth F. and Beach, Lee Roy. 1982. Human Inference and Judgment: Is the Glass Half Empty or Half Full? *Stanford Law Review.* April, 1982, Vol. 34, 4, pp. 939-956.

Luk, Ann C. 2021. *The Relationship between Law and Psychology: A Study of Interdisciplinarity in Research.* s.l. : University of Glasgow, 2021. PhD thesis.

Marcel, Anthony J. 1983. Conscious and unconscious perception: An approach to the relations between phenomenal experience and perceptual processes. *Cognitive Psychology*. 1983, Zv. 15, 2, s. 238-300.

Marsh, Shawn C. a Marsh, Diane C. 2020. Being Explicit about Implicit Bias Education for the Judiciary. *Court Review: The Journal of the American Judges Association*. 56, 2020.

Ministerstvo spravedlnosti České republiky. 2022. České soudnictví 2021: Výroční statistická zpráva. s.l. : Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2022.

—. 2023. Komponenta 1.2 Digitální systémy veřejné správy. *web justice.cz*. [Online] Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 9. marec 2023. <https://justice.cz/web/msp/digitalni-systemy-verejne-spravy>.

Mlodinow, Leonard. 2012. *Vědomí podvědomí. Jak naše podvědomí ovládá naše chování*. Praha : Agro a Dokořán, 2012. ISBN 978-80-257-0909-2.

Moss-Racusin, C. A., a iní. 2016. A "Scientific Diversity" Intervention to Reduce Gender Bias in a Sample of Life Scientists. *CBE-Life Sciences Education*. 15, 2016, Zv. 3, 29.

Moss-Racusin, C. A., a iní. 2012. Science faculty's subtle gender biases favor male students. *Proceedings of a National Academy of Sciences*. 109, 2012, Zv. 41, 16474-16479.

Moss-Racusin, C. A., a iní. 2014. Scientific diversity interventions. *Science*. 343, 2014, Zv. 6171, 615-616.

Myers, David G. 1989. *Psychology*. New York : Worth Publishers, 1989. ISBN 0-87901-400-8.

Olaborede, Adebola O. a Meintjes-Van Der Walt, Lirieka. 2021. Cognitive Bias Affecting Decision-Making in the Legal Process. *ResearchGate*. [Online] 2021. <https://www.researchgate.net/publication/350414080>.

Paluck E. L., Green D. P. 2009. Prejudice reduction: What works? A review and assessment of research and practice. *Annual review of psychology*. 60, 2009, 339-367.

Pavlíček, Václav, Jirásková, Věra a kol., a. 2021. *Ústavní právo a státověda, I. díl. Obecná státověda*. Praha : Nakladatelství Leges, 2021. 978-80-7502-506-7.

Peer, Eyal a Gamliel, Eyal. 2013. Heuristics and Biases in Judicial Decisions. *Court Review: The Journal of the American Judges Association*. 2013, 422.

Petrov, Jan, a iní. 2022. *Občanský zákoník. Komentář.* 2. vydání (1. aktualizace). Praha : C. H. Beck, 2022.

Plháková, Alena. 2004. *Učebnice obecné psychologie.* 1. vydání. Praha : Nakladatelství Academia, 2004. ISBN 978-80-200-1499-3.

Rada Evropy. 2021. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5, 8. [aut. knihy] Kolektiv autorů. *Trestní právo (Soubor zákonů).* Plzeň : Aleš Čeněk, 2021.

Rachlinski, Jeffrey J. 1998. A Positive Psychological Theory of Judging in Hindsight. *The University of Chicago Law Review.* Jar, 1998, Zv. 65, 2, s. 571-625.

Simon, Herbert A. 1955. A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics.* 69, 1955, Zv. 1, s. 99-118.

Sládeček, Vladimír, a iní. 2016;. *Ústava České republiky. Komentář.* 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2016;. ISBN 978-80-7400-590-9.

Smekal, Hubert, a iní. 2021. *Mimoprávní vlivy na rozhodování Ústavního soudu.* Brno : Masarykova univerzita, 2021. ISBN 978-80-210-9884-8.

Sourdin, Tania. 2018. JUDGE V ROBOT? ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND JUDICIAL DECISION-MAKING. *UNSW Law Journal.* 2018, Vol. 41, 4, pp. 1114-1133.

Stafford, Tom, Holroyd , Jules a Scaife, Robin. 2018. *Confronting bias in judging: A framework for addressing psychological biases in decision making.* s.l. : OSF, 2018.

Stenberg, Robert J. 2002. *Kognitivní psychologie.* 1. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-376-5.

Svoboda, Karel, a iní. 2022. *Občanský soudní řád. Komentář.* 3. vydání (1. aktualizace). Praha : C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-828-3.

Svoboda, Karel, a iní. 2020. *Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář.* Praha : C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-788-0.

Šínová, Renáta, a iní. 2020. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení.* 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-787-3.

The Australian Law Reform Commission. 2021. Cognitive and Social Biases in Judicial Decision-Making (Background Paper J16). *Judicial Impartiality*. s.l. : Australian Government, 2021.

Tversky, Amos a Kahneman, Daniel. 1974. Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*. New Series, 1974, Zv. 185, 4157, s. 1124-1131.

Uspanov, Zholdybai T. a Turabayeva, Dana S. 2016. Psychological peculiarities of judge professional activity and decision-making. *International Journal of Environmental & Science Education*. 11, 2016, Zv. 13, s. 5845-5856.

Vágnerová, Marie. 2016. *Obecná Psychologie. Dílčí aspekty lidské psychiky a jejich orgánový základ*. Praha : Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3268-1.

Wilson, Timothy D. a Brekke, Nancy. 1994. Mental contamination and mental correction: Unwanted influences on judgements and evaluations. 116, 1994, 1, s. 117-142.

Wilson, Timothy D., Centerbar, David B. and Brekke, Nancy. 2002. Mental Contamination and the Debiasing Problem. [book auth.] Thomas Gilovich, Dale Griffin and Daniel Kahneman. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgement*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.

Winterová, Alena, Macková, Alena a kol., a. 2018. *Civilní právo procesní. Díl první: řízení nalézací. 9. aktualizované vydání*. Praha : Leges, 2018.

Wistrich, Andrew J., Guthrie, Chris a Rachlinski, Jeffrey J. 2005. Can Judges Ignore Inadmissible Information? The Difficulty of Deliberately Disregarding. *Cornell Law Faculty Publications*. 2005, Paper 20.

Zahradníková, Radka, a iní. 2015. *Civilní právo procesní. 2. vydání*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2015. ISBN 978-80-7380-571-5.

Zemanová, Daniela. 2022. *Zákon o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů*. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2022.

Použité právní prameny

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, ve znění pozdějších předpisů

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů

2012/C 326/02, Listina základních práv Evropské unie

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ze dne 4. listopadu 1950, ve znění Protokolů č. 11, 14, 15 s protokoly č. 1, 4, 6, 7, 12, 13 a 16

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů („zákon o soudech a soudcích“), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 516/2021 Sb., o odborné justiční zkoušce, výběru a odborné přípravě justičních kandidátů, výběru uchazečů na funkci soudce, výběru předsedů soudů a o změně vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů

Metodika psychologického vyšetření k ověření osobnostních předpokladů pro výkon funkce soudce (§ 17 a § 30 vyhlášky č. 516/2021 Sb.)

Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění podle § 2958 občanského zákoníku), Cpjn 14/2014

Metodika odborné přípravy justičního kandidáta (§ 23 vyhlášky č. 516/2021 Sb.)

Metodika k posuzování osobnostní způsobilosti k výkonu funkce soudce nebo státního zástupce (psychologicko-diagnostické vyšetření uchazečů)

Nález ÚS, sp. zn. Pl. ÚS 7/20, 18. 6. 2002

Rozhodnutie NSS sp.zn. 16 Kss 6/2017-201

Rozhodnutie NSS sp.zn. Nao 164/2018-64

Rozhodnutie NSS, sp.zn. 16 Kss 1/2018-207

Rozhodnutie NS, sp. zn. 4 Tdo 302/2018

Rozhodnutie NS, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015-97

Iné citované zdroje

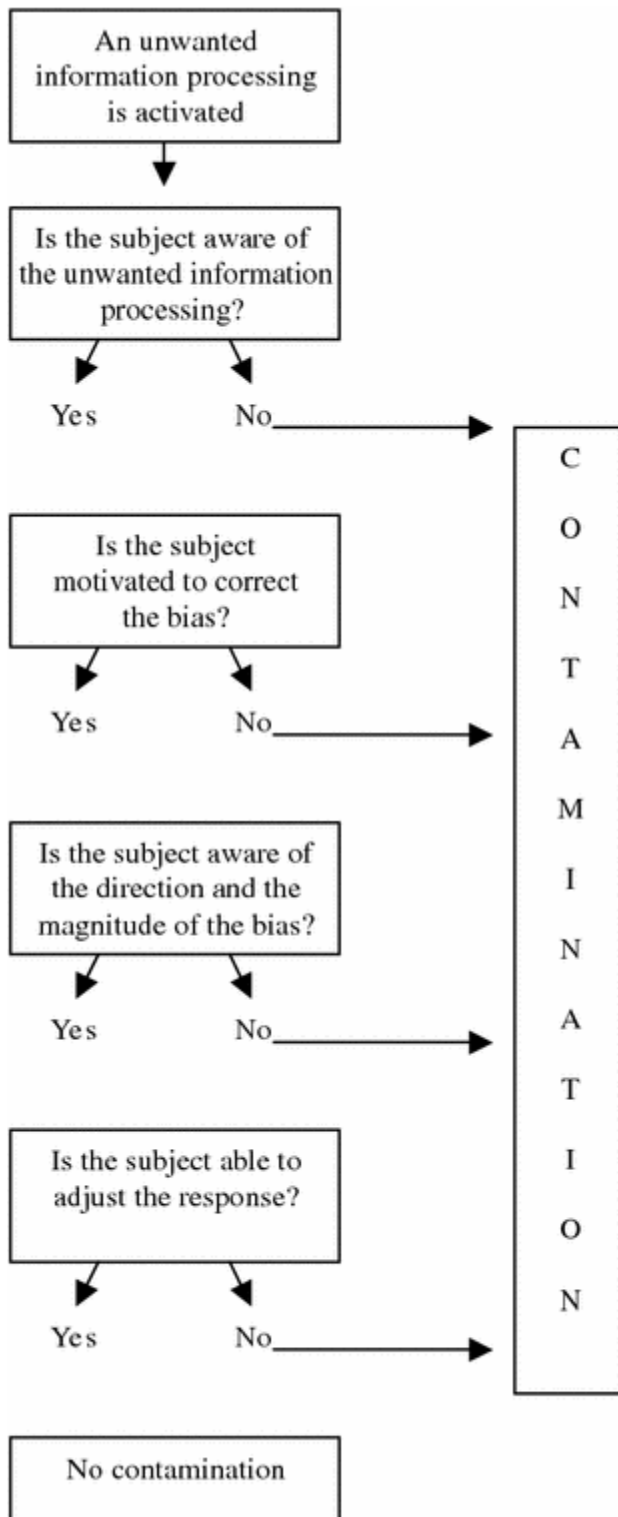
<https://www.soudci.cz/o-nas/eticke-zasady-chovani-soudce.html>

<https://openai.com/blog/chatgpt>

<https://help.openai.com/en/articles/6783457-chatgpt-general-faq>

Prílohy

Príloha č. 1

Abstrakt: Psychologické aspekty ovlivňující rozhodování soudců se zaměřením na civilní proces

Diplomová práce sa zaoberá kognitívnymi skresleniami ako psychologickými aspektami ovplyvňujúcimi rozhodovanie sudcu a ich dôsledkami na spravodlivosť v právnom systéme. Skúma prienik psychológie a práva, pričom ústrednou myšlienkou je hypotéza, že sudca nemôže byť absolútne spravodlivý či nestranný, ak je jeho rozhodovanie kontaminované týmito kognitívnymi skresleniami.

Zameriava sa na rozbor právnych podmienok, ktoré musí uchádzač o funkciu sudcu splniť pre to, aby bol do tejto funkcie menovaný, keďže výber vhodného sudcu je kritický pre naplnenie práva na spravodlivý proces. Rozoberá tiež náročnosť výkonu funkcie samotnej. Ďalej skúma právne princípy a procesné zásady, ktorými sa rozhodovanie sudcov musí riadiť, vysvetľuje a zdôrazňuje dôležitosť pochopenia úlohy sudcu v súdnom konaní.

Diplomová práca následne preniká do oblasti kognitívnej psychológie a predstavuje duálny systém myslenia po vzore Kahneman-Frederickovho modelu, rozdeľujúceho ľudskú myseľ na Systém 1 a Systém 2, prostredníctvom ktorého vysvetľuje ako kognitívne skreslenia môžu ovplyvňovať sudcovské rozhodovanie. Najčastejšie majú korene v intuícii, tá totiž vedie k uplatňovaniu mentálnych skratiek (heuristik) pri usudzovaní a rozhodovaní, čo vedie k systematickým chybám či kognitívnym skresleniam. Značný priestor je venovaný trom konkrétnym heuristikám vedúcim k vzniku kognitívnych skreslení, a to týmto: ukotvenie, reprezentatívnosť a spätný pohľad. Poskytuje podrobné vysvetlenie fungovania týchto heuristik a uvádza príklady zo sudcovského prostredia. Diplomová práca tiež predstavuje príklady rizikových procesných oblastí v rámci českého civilného procesu.

Diplomová práca sa taktiež venuje popisu a diskusii opatrení, ktoré by bolo vhodné zaviesť za účelom eliminácie či obmedzenia výskytu kognitívnych skreslení, pričom nosnou myšlienkou je, že sudcovia si musia byť v prvom rade vedomí existencie, rizík a dôsledkov vplyvu kognitívnych skreslení na ich rozhodovanie, aby mohli byť prijaté určité opatrenia. Navrhuje zavedenie vzdelávacieho tréningového programu pre budúcich sudcov, ktorý by mohol pomôcť posunúť české súdnictvo o krok bližšie k spravodlivej justícii. Okrem toho, sa zameriava tiež na možnosť využitia umelej inteligencie ako pomocníka a dodatočnú podporu pri rozhodovaní.

Kľúčové slová

sudcovské rozhodovanie, právne rozhodovanie, kognitívne skreslenia, heuristika kotvy, heuristika spätného pohľadu, heuristika reprezentatívnosti

Abstract: Psychological Aspects Affecting Judges' Decision Making with a Focus on Civil Procedure

The diploma thesis examines the impact of cognitive biases as psychological aspects influencing judicial decision-making and their implications for justice in the legal system. The thesis delves into the intersection of psychology and law, with the central idea being the hypothesis that a judge cannot be just or impartial if his or her decision-making is contaminated by cognitive biases.

The focus is on the dissection of the legal conditions that a candidate for judicial office must meet in order to be appointed to that office since the selection of a suitable judge is critical to the fulfilment of the right to a fair trial. The thesis highlights the demandingness of holding the judgeship itself. Then examines the legal and procedural principles that guide judicial decision-making, explaining and emphasizing the importance of understanding the role of the judge in the judicial process.

The diploma thesis then dives into the field of cognitive psychology and presents a Kahneman-Frederick model (dual system) dividing the human mind into System 1 and System 2, through which the cognitive biases influencing judicial decision-making can be explained. They are often rooted in intuition, which leads to the application of mental shortcuts (heuristics) in reasoning and decision-making, inducing systematic errors or cognitive biases. A considerable part is devoted to three specific heuristics leading to cognitive biases, namely: anchoring, representativeness and hindsight. The diploma thesis provides a detailed explanation of the functioning of these heuristics and gives examples from the judicial environment. The thesis also presents examples of risky procedural areas within Czech civil procedure.

The thesis also describes and discusses measures that should be introduced in order to eliminate or limit the occurrence of cognitive biases, the underlying idea being that judges must first and foremost be aware of the existence, risks and consequences of the impact of cognitive biases on their decision-making in order for certain measures to be taken. To get one step closer to a fairer justice system in the Czech Republic, the proposed way is an educational training programme for future judges. In addition, the thesis focuses on the possibility of using artificial intelligence as an assistant and additional support in decision-making.

Key words

judicial decision-making, law decision-making, cognitive bias, anchoring heuristic, hindsight heuristic, representativeness heuristic